

APPÈL EN WEERKLANK

ter discussie
twee rapporten

VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR VERZORGINGSMAATSCHAPPIJ

Waar gaat het over?

Twee rapporten worden u hierbij ter discussie aangeboden. Het ene „Appèl en weerklank” gaat over – zeg maar – het aanzien en de werkwijze van onze partij. Maakt het CDA niet te vaak een indruk van onzekerheid? En zo ja hoe komt dat dan? Over ons uitgangspunt zijn we het met elkaar toch wel aardig eens.

Het tweede rapport heet: „Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij”. Daar-in wordt de vraag gesteld of vaders Staat niet wat al te veel verzorgende taken toegevoegd heeft gekregen en de „gewone mensen” (dus: de maatschappij) een deel van die taken misschien zelf beter ter hand kunnen nemen. Niet omdat het de Staat langzamerhand allemaal te duur wordt, (ofschoon ook dat angstig duidelijk begint te worden) maar omdat de menselijke verantwoordelijk-

heid lelijk in het gedrang dreigt te komen. En dan gaat het om heel wat meer dan begrotingstekorten.

Wat moet u hiermee?

Natuurlijk moet u niets. Wel hopen zowel de opstellers van beide rapporten als het landelijk CDA-bestuur dat zoveel mogelijk CDA-leden zich betrokken zullen voelen bij hetgeen in de rapporten naar voren wordt gebracht. Daarvoor zijn ze ook geschreven. Het is de bedoeling dat u als CDA-lid uw mening daarover kenbaar maakt. Het beste kunt u dat doen via discussie binnen uw eigen CDA-afdeling. Het gaat tenslotte om niets minder dan de politieke koers, overtuiging en organisatie van het CDA. Uit het tijdschema op pag. 1 van deze krant kunt u zien hoe de procedure voor de behandeling van de twee rapporten in de partij zal verlopen. Discussie over, door en voor het CDA!

EXTRA EDITIE CD/ACTUEEL

CDA christen
democratisch
appèl

333.23

Appèl

BIJLAGE
van de Staten-Generaal
STATEN-GENERAAL

Inhoudsopgave twee rapporten

APPÈL EN WEERKLANK

1. Probleemstelling, werkwijze en indeling van het rapport	2
2. Hoe functioneert het CDA?	3
2.1. redenen voor zelfkritiek	3
2.2. eenheid van uitgangspunten over de opdracht van de christen-democratie	4
2.3. het fusieprotocol en het functioneren van de partijorganen	6
2.4. doel: eenheid van overtuiging, politieke bestuurskracht en meer politieke activiteit in de afdelingen	6
3. De leden van het CDA	7
3.1. de leden en de gemeentelijke afdelingen	7
3.2. de kamerkringen en de provinciale afdelingen	9
3.3. de landelijke bestuursorganen; congres, partijraad, partijbestuur, dagelijks bestuur en presidium	9
3.4. het partijsecretariaat	12
3.5. kader- en vormingswerk en wetenschappelijk instituut	12
3.6. CDA-vrouwenberaad en CDJA	14
3.7. slot: de kwaliteit van de mensen	15
4. De politieke vertegenwoordigers van het CDA	16
4.1. de partij, de fracties en de besturende colleges	16
4.2. selectie, verkiezing en begeleiding	16
4.3. gezamenlijke verantwoordelijkheid voor visie en beleid	17
4.4. verantwoording tegenover kiezers en tegenover het CDA	19
4.5. slot: fracties zijn gezichtsbepalend	19
5. De samenleving en het CDA	20
5.1. relatie met de kerken	20
5.2. relatie met maatschappelijke organisaties	21
5.3. de werfkracht van het CDA	21
5.4. beeldvorming van het CDA, verkiezingscampagne en media	22
5.5. slot: de toekomst van het CDA	23
6. Conclusies en aanbevelingen	24
7. Bijlagen I t/m V	26

„VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR VERZORGINGSMAATSCHAPPIJ”

Woord vooraf	32
I. Het moderne levensgevoel	32
a. Een bedreigd bestaan	32
b. Kenmerkende reacties	32
1. De opkomende „ik-cultuur”	32
2. De politiek als afvalbak van de „ik-cultuur”	33
3. Vluchten in emotie	33
II. Een christen-democratisch weerwoord	34
a. Een verlammeende ontkerkelijking?	34
b. De politieke overtuiging van het CDA	35
III. Wat verwachten wij van de overheid	36
IV. Sleutelthema's van de jaren '80	38
A. Zinnvolle arbeid, betaald en onbetaald	38
a. De feiten	38
b. Centrale oriëntatiepunten	38
c. Hoofdpunten van beleid	39
1. Een economisch en sociaal draagvlak	39
2. Samenhangend beleid: en en in plaats van of of	39
– Economisch herstel	39
– Verdelen van de arbeid	40
– Een markt van „anders betaalde” arbeid	40
– Inkomensontwikkeling	40
B. Een zorgzame samenleving	41
a. Evenwicht tussen professe en vrijwilligheid	41
b. Taak van de overheid	42
1. Basisvoorzieningen	42
2. Verplichtingen scheppen	42
3. Pluriform cultuurbeleid	42
C. Vrede en Veiligheid	43
a. Onveiligheid	43
b. De economische samenwerking	44
c. Europese samenwerking	45
d. De kwetsbaarheid van democratie en mensenrechten	45
V. Tot besluit	45
VI. Samenvatting	46

Aan de afdelingen van het CDA

oktober 1983

Geacht bestuur,

1. Inleiding

In de komende maanden wordt veel van u gevraagd. Het behandelen en het zich eigen maken van de inhoud van de rapporten „Appèl en Weerklank” en „Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij”. Wij denken dat het niet teveel gevraagd is omdat het CDA dit waard is.

Elke plaatselijke CDA-afdeling wordt gevraagd deze winter op een aantal vergaderingen beide rapporten te willen bespreken en uw opvattingen over beide rapporten kenbaar te willen maken aan uw Kamerkring zodat op de voorjaarspartijraad van 1984 hierover besluitvorming kan plaatsvinden.

2. „Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij”

Dit rapport spreekt zich uit over de gewenste politieke koers van het CDA in de komende jaren. Graag horen wij van u of u zich in de uitgestippelde koers kunt vinden, dan wel dat u op onderdelen een andere opvatting bent toegegaan.

3. „Appèl en weerklank”

Mede aan de hand van de aanbevelingen van het rapport „Grondslag en politiek handelen”, die als bijlage bij het „Appèl- en Weerklank”-rapport zijn gevoegd wordt een aantal concrete aanbevelingen gedaan met betrekking tot de organisatie van de partij, de relaties tussen partij, fractie, kabinet en de gewenste kwaliteit van personen in de politiek.

Hoewel u zich kunt uitspreken over al de aanbevelingen, verwacht het partijbestuur dat u zich met name uitspreekt over:

- het aantal en de omvang van de bestuurlijke organen (aanbeveling 10)
- de relatie tussen fractie en kabinet (aanbeveling 17)
- de relatie tussen partij en fractie (aanbevelingen 14, 15, 16, 18, 19 en 29)
- de verjonging en verversing van de partij (aanbeveling 12).

Het partijbestuur vraagt met name uw aandacht voor deze aanbevelingen omdat juist door leden van de partij herhaaldelijk gevraagd wordt op die onderdelen tot keuzen te komen.

4. Tenslotte

Het partijbestuur heeft op 8 oktober 1983 een eerste bespreking gewijd aan beide rapporten en besloten de rapporten bij de CDA-afdelingen in discussie te geven. Voorts heeft het partijbestuur besloten in de komende winter zelf een intensieve discussie te wijden aan de inhoud van de rapporten. Het partijbestuur verwacht dat een intensieve behandeling van deze rapporten in uw afdeling zal leiden tot een verdere uitbouw en opbloei van de partij.

Met vriendelijke groet en hoogachting,

drs. P. Bukman (voorzitter)
drs. M. Smits (secretaris)

Tijdschema behandeling twee rapporten

Begin november 1983:	- Toezending van het rapport „Appèl en weerklank” en rapport „Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij” aan de gemeentelijke afdelingen en Kamerkringen.
	- Toezending op bestelling aan deelne(e)m(st)ers aan de partijpolitieke discussie.
(deelne(e)m(st)ers geven zich op bij de gemeentelijke afdelingen)
v/a medio november 1983:	- Info-bijeenkomsten van Kamerkring/provinciale afdeling t.b.v. de gemeentelijke afdeling
november 1983-januari 1984:	- Discussie in werkgroepen onder verantwoordelijkheid van de gemeentelijke afdeling.
januari/februari 1984:	- Ledenvergadering van de gemeentelijke afdeling t.b.v. standpuntbepaling aan de Kamerkring.
Uiterlijk 1 maart 1984:	- Rapportage door de gemeentelijke afdeling aan de Kamerkring.
maart 1984:	- Ledenvergadering en/of studiedag c.q. -avond van de Kamerkring t.b.v. standpuntbepaling aan het partijbestuur.
Uiterlijk 25 maart 1984:	- Rapportage door de Kamerkring aan het partijbestuur.
16 april 1984:	- Voorlopige standpuntbepaling door partijbestuur op basis van Kamerkring-rapportages, ter voorbereiding van besluitvorming op partijraad van mei 1984.
Eind april/begin mei 1984:	- Kamerkringen bespreken voorlopige standpunt van partijbestuur.
19 of 26 mei 1984:	- Besluitvorming op partijraad 19 of 26 mei 1984.

Deelnemers kunnen deze krant zelf bestellen bij de Stichting Secretariaat CDA, brochures, Den Haag, door overmaking van f 2,50 op giro 927682. Onder vermelding van 2 CDA-rapporten. Bij meerdere exemplaren extra korting.

APPEL EN WEERKLANK

Aan het partijbestuur van het CDA

september 1983

Dames en heren,

Het is ons een genoegen u het rapport aan te bieden van de werkgroep „Interne Partij Organisatie“, door u ingesteld op 12 november 1982.

De werkgroep, die breed was samengesteld, heeft in de acht maanden van haar bestaan mogen proeven van de eensgezindheid die in het CDA kan bestaan.

Ondanks in onze discussies uiteenlopende standpunten hebben wij een eenheid van geest ervaren, die wij ook u graag toewensen. Wij hebben allen genoeg beleefd aan de samenstelling van het rapport. De werkgroepleden zijn graag bereid om het rapport toe te lichten als het in provinciale afdelingsvergaderingen wordt behandeld.

Dit rapport is niet het eerste dat in de jaren, waarin het CDA tot stand is gekomen, aan onze partij is gewijd. De werkgroep constateert dat het in het CDA nog te zeer geschort heeft aan het eensgezind uitvoeren van de gedragslijnen die op basis van eerdere rapporten waren overeengekomen. Met rapporten en organisatorische maatregelen alleen zijn we er niet, het komt op de gezindheid van de mensen aan.

De werkgroep hoopt als belangrijkste resultaat van haar en uw inspanningen te mogen ervaren dat haar rapport voorlopig het laatste zal zijn in bovengenoemde reeks.

Laten wij gewoon de partij worden die wij volgens grondslag en uitgangspunten beoelent te zijn.

Met vriendelijke groet en hoogachting,

J. M. Böll, voorzitter
B. J. K. Bennink,
J. A. de Boer
T. Bot-van Gijzen
D. Y. W. de Graaff-Nauta
F. ten Have
C. J. Klop
G. W. van Montfrans-Hartman
J. Pleumeekers
H. H. L. M. Pröpper
K. v.d. Steenhoven
G. v.d. Berg, secretaris
L. Noten, secretaris

Hoofdstuk 1:

Probleemstelling, werkwijze en indeling van het rapport

De groei naar het CDA is in 1967 begonnen. Drie qua grondslag verwante, maar overigens zeer verschillende partijen gingen toen besprekingen aan. Na de consultatieve fase volgde in 1973 een federatieve fase. In 1977 is het CDA voor het eerst met één lijst de Tweede Kamerverkiezingen ingegaan. Veel kiezers (31,9%) gaven hun vertrouwen aan de nieuwe partij en men keek met verwachting uit naar het optreden van een eigentijdse, christelijk geïnspireerde politieke partij, die meer beloofde te zijn dan een optelsom van ARP, CHU en KVP.

In 1982, toen een voorlopige balans werd opgemaakt, was er sprake van nogal wat teleurstelling bij de eigen achterban. Dat was begrijpelijk, want de verwachtingen waren uiteenlopend geweest.

Was dat ook gerechtvaardigd? Wij denken van niet, maar er is wél reden om een aantal zaken te veranderen: Het gaat hierbij om symptomen als een geleidelijk verlies aan steun van kiezers (1981: 30,8%, in 1982: 29,3%), een ondervertegenwoordiging van de jongeren in het ledenbestand en de kiezersaanhang, gebrekkige publiciteit over het CDA-beleid en het passeren van bepaalde partijkanalen voor het voeren van politieke discussie over de hoofdpunten van beleid. Partijbestuur en partijraad zagen hierin aanleiding tot nader onderzoek en een kritische evaluatie.

Op 12 november 1982 besloot het partijbestuur om twee werkgroepen in te stellen, die zich op deze verschijnselen moesten bezinnen¹⁾.

Bij het instellen van de werkgroep overwoog het partijbestuur dat het in het CDA in belangrijke mate schortte aan de doorwerking van de in het rapport „Grondslag en Politiek Handelen“ (1978) en het „Program van Uitgangspunten“ (1980) neergelegde politieke overtuiging. Deze politieke overtuiging omvat de kernbegrippen van de christen-democratie, uitgewerkt in richtlijnen over de inhoud van onze politiek en in normen voor ons politiek optreden.

Daarom gaf het partijbestuur aan de werkgroep de volgende opdrachten mee:

a. Het toetsen van de aanbevelingen van het Grondslagrapport ter zake de realisering van de in dit rapport gedane voorstellen om de politieke overtuiging van het CDA meer geestelijk eigendom te doen zijn van de leden en het signaleren van belemmeringen, die deze voorstellen tot nog toe in de weg stonden, c.q. staan.

b. Nadere bezinning op het functioneren van:

- de politieke stijl binnen het CDA;
- de relatie (opbouw) van het CDA met kerken, maatschappelijke organisaties en andere politiek relevante groeperingen;
- de relatie tussen en met partij, kamerfracties en kabinet (onderling en in samenhang!).

c. Nadere bezinning op de herkenbaarheid van het CDA, met name voor jongeren“.

Als specifiek onderdeel van de bezinnings-taken merkte het partijbestuur nog op „dat er tekenen zijn die erop wijzen dat het gebrek aan doorstroming en het bestaan van onvoldoende kansen voor nieuwe leden binnen de partij samenhangt met een statische interpretatie van het fusieprotocol“.

Maatregelen ter voorkoming van verstarrende effecten van het fusieprotocol moesten worden onderzocht en uitgewerkt, terwille van een krachtige kadervorming, toestrooming van nieuwe leden en activering van huidige leden.

Conform de opdracht is de werkgroep eerst bij zichzelf te rade gegaan wat er in de partij is gedaan met de aanbevelingen van het rapport „Grondslag en Politiek Handelen“. De constatering waartoe de werkgroep kwam in de voorbereidende fase van het rapport zijn per aanbeveling neergelegd in bijlage III. De conclusies die daarbij getrokken werden legden de basis voor hoofdstuk 2, waarin wordt ingegaan op de belemmeringen voor doorwerking van de politieke overtuiging in het CDA. Ook de verstarrende werking van de overgangsbepalingen uit het fusieprotocol komt daarbij aan de orde.

In de hoofdstukken 3, 4 en 5 worden vervolgens aanbevelingen gedaan voor een beter intern functioneren van het CDA, voor het verbeteren van de relatie tussen partij, fractie en regering en voor het optreden van het CDA in de samenleving.

In de hoofdstukken 3 en 4 komt ook de politieke stijl aan de orde, in hoofdstuk 5 wordt tevens aandacht besteed aan de werfkracht van het CDA naar jongeren en aan de relatie met kerken en verwante maatschappelijke organisaties. Tenslotte volgt een hoofdstuk waarin de conclusies en de aanbevelingen zijn samengevat.

De werkgroep heeft zoveel mogelijk gebruik gemaakt van suggesties die door de leden van het CDA na een oproep in CD/ACTUEEL werden ingezonden, alsmede van analyses, die door anderen zijn verricht. Dit rapport bevat aldus niet een doorwrocht wetenschappelijk onderzoek, maar een oordeel, zoals actieve en betrokken partijleden dat kunnen opmaken als zij in de gelegenheid zijn zich enige tijd in de gang van zaken binnen het CDA te verdiepen.

Het rapport doet aanbevelingen die geld kosten. In een tijd waarin de begrotingen van de partij en de gelieerde organisaties onder druk staan, betekent dat het stellen van prioriteiten.

De werkgroep beveelt in het navolgende aan financiële prioriteit te hechten aan het kader- en vormingswerk, en aan een activiteitenfonds voor gemeentelijke afdelingen. Daartegenover staat naar de mening van de werkgroep dat door het terugbrengen van aantal en omvang van de bestuursorganen besparingen mogelijk moeten zijn op de vergader- en bestuurskosten. Tevens zou deconcentratie van taken naar provinciale bureaus ook gepaard moeten gaan met een overheveling van daarbij behorende financiële middelen.

¹⁾ Overwegingen en besluiten van partijraad en partijbestuur ter zake zijn in hun geheel opgenomen in de bijlagen I en II van dit rapport.

Hoofdstuk 2:

Hoe functioneert het CDA?

2.1 Redenen voor zelfkritiek

Een politieke partij met een duidelijke grondslag, die erin slaagt haar politieke overtuiging herkenbaar in het beleid te vertalen, vormt een duurzaam bindmiddel voor grote groepen kiezers.

Dat bewijst de staatkundige geschiedenis in ons land en over de grenzen.

De christen-democratische politieke filosofie is zo'n duidelijke, zelfstandige politieke overtuiging. Deze moet met succes een appel kunnen doen op veel kiezers. Ook in een samenleving waarin het christelijk geloof door minder mensen wordt aangehangen dan voorheen het geval was.

Het CDA is echter nog niet de bloeiende politieke partij geworden die het kan zijn. De partij ondervindt schade door een gebrek aan eenduidige presentatie van het beleid. Niet altijd wordt een principiële onderbouwde consistente visie uitgedragen. Zelfvertrouwen en creativiteit lijken soms te ontbreken. Analyses van de laatste verkiezingscampagne wijzen uit hoezeer de beeldvorming van het CDA bepaald wordt door vaagheid, besluiteloosheid en verdeeldheid, en hoe negatief dit uitwerkt op de kiezers¹⁾.

Nu is het voor een democratische politieke partij geen wet van Meden en Perzen dat er altijd eensgezindheid moet bestaan over alle concrete actiepunten.

Wel is het op den duur fruikend als die interne verdeeldheid een belemmering wordt om duidelijke besluiten te nemen en deze eensgezind te presenteren.

Het CDA lijkt soms meer op een boot, waaruit mensen naar believen buitenboord gaan hangen, teneinde de koers in hun richting bij te sturen, dan op een schip waarin iedereen met respect voor onderlinge geschakeerdheid toch uit volle overtuiging meeroeit. Op wie maakt zo'n imago een wervende indruk?

¹⁾ drs. C. Brants, drs. W. Kok: „De verkiezingscampagne 1982”, Intermediair, 29 oktober 1982; drs. A. M. Oostlander: „Lessen of zondebokken”, Christen-Democratische Verkenningen, oktober 1982.

CDA niet op een eiland

Wie om zich heen kijkt in de samenleving ziet dat wij in een tijd leven waarin velen voor zichzelf uitmaken wat voor hem of haar het beste is, zonder dat men zich verplichtend wil verbinden aan de opvattingen van de groep waarin men leeft.

De kerken kampen met grote interne verdeeldheid, hetzelfde constateert men binnen christelijke maatschappelijke organisaties als universiteiten en omroepen. Ook elders in de samenleving, bijvoorbeeld binnen buurten, scholen, het verenigingsleven en gezinnen, is de onderlinge band verminderd.

De positieve betekenis van grotere vrijheid voor de enkeling om zijn of haar eigen weg te vinden, heeft als keerzijde een geringere binding aan wat gemeenschappelijk gedaan moet worden. Als dan bovendien de economische recessie leidt tot een hardere strijd om het bestaan, zien wij dat velen voor zich het eigenbelang voorop gaan stellen.

Vervolgens sluit men zich weer aaneen op basis van de afwijzing van bezuinigingen en ingrepen die noodzakelijk zijn voor een sociaal-economische herstellpolitiek.

Het is niet verwonderlijk dat in zulke tijden zowel partijen die op de individuele vrijheid de nadruk leggen als partijen die oppositie voeren, de meeste kiezers naar zich toetrekken. En dat ook binnen het CDA en geringere onderlinge verbondenheid naar voren komt.

Behalve bovengenoemde algemene trekken van de Nederlandse samenleving in onze tijd speelt ook de voortdurende regeringsdeelname van het CDA een rol. Principieel zijn wij bereid regeringsverantwoordelijkheid te dragen en sluiten geen andere democratische partijen van samenwerking uit. Daarmee gaat de noodzaak gepaard om in slechte tijden pijnlijke maatregelen te nemen en te verdedigen, met alle electorale weerslag van dien. Er zijn dus zowel in de samenleving als in de politiek „verzachtende omstandigheden” aan te wijzen voor de problemen van het CDA.

De handen uit de mouwen

Toch verschaft die constatering ons niet de vrijheid om niet kritisch naar onszelf te kijken. Evenals kerken en maatschappelijke organisaties dient het CDA de onderlinge verdeeldheid te boven te komen. De mogelijkheden daartoe zijn beslist aanwezig. De handen zullen uit de mouwen moeten voor gezamenlijk gedragen beginselpolitiek. Op dat gebied zijn teveel zaken blijven liggen.

Het onderzoek dat de werkgroep heeft

ingesteld naar de aanbevelingen van het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” wijst uit dat nauwelijks één daarvan ten volle is uitgevoerd. Evenals het latere Program van Uitgangspunten is het rapport waarschijnlijk teveel als een document beschouwd, dat na de fusiedatum rijp was voor het archief.

De politieke overtuiging fungeert daardoor nog te weinig als een morele band binnen het CDA, hoogstens als een formele.

Mensen zijn om verschillende redenen actief in het CDA: vanwege de christelijke grondslag, met het oog op belangenbehartiging, vanwege het behoren tot één van de voormalige partijen, op grond van concrete programapunten of omdat zij in het CDA een nuttige middenpartij zien. Nog te weinig treffen wij mensen in het CDA, die geïnspireerd zijn door het eigene van de christen-democratische benadering als zodanig. Daardoor is ook het onderscheid met andere politieke hoofdstromingen onvoldoende duidelijk en stemmen CDA-kiezers te makkelijk op andere partijen.

Voor het jonge CDA, dat zich de eenheid van politieke overtuiging aan het eigen maken is, is het bovendien een probleem dat de besluitvormingsstructuur in de partij eenheid van beleid in de weg staat. De menings- en besluitvormingskanalen in de partij vanuit gemeentelijke afdelingen via kamerkringen/provinciale afdelingen naar de landelijke partijraad en het partijbestuur functioneren onvoldoende. De partijraadsleden zijn niet alleen verbonden met de kamerkringen/provinciale afdelingen, en evenmin zijn bijvoorbeeld alle kamerkringvoorzitters lid van het partijbestuur. Dit verschaft teveel individuele vrijheid en belemmert de integrale politieke afweging binnen de normale partijkanalen op basis van een gemeenschappelijke politieke overtuiging. Het CDA is daardoor teveel afhankelijk geworden van de centrale partijleiding en de fractie in Den Haag en de partij bloeit onvoldoende aan de basis.

Een belangrijke oorzaak voor het al te traag groeien naar eenheid van politieke overtuiging is dus de manier van besluitvorming.

En het één staat niet los van het ander. Hoe minder eenheid van opvattingen, hoe meer behoefte aan centrale leiding. Dat automatisch kan tot een vicieuze cirkel leiden. Daarom gaan wij in het navolgende wat dieper in op het ontstaan van beide oorzaken voor onze problemen. Dat moet inzicht bieden in de mogelijkheden om uit de problemen te komen.

2.2. Eenheid van uitgangspunten over de opdracht van de christen-democratie

In hoofdstuk 5 zal worden uiteengezet dat de kiezers die twijfelen of ze (nog) op het

CDA

christen democratisch appel

Rapport grondslag en Politiek handelen

Aanbevelingen niet uitgevoerd.

CDA zullen stemmen, de partij pas zullen waarderen als onze politieke vertegenwoordigers eensgezind en zelfbewust de eigen christen-democratische politieke overtuiging vertalen in het concrete beleid van regering en parlementaire fracties. In een tijd waarin minder mensen bindingen aan gemeenschappelijke uitgangspunten hebben zal de aantrekkingskracht van het CDA in belangrijke mate van beleid en personen moeten uitgaan. De mensen moeten via principieel beleid en aansprekende politici de uitgangspunten van de CDA-politiek leren herkennen. De partij zal in al haar geledingen (ook regionaal en plaatselijk) de politieke vertegenwoordigers in dit opzicht moeten stimuleren door ook zelf daarin voor te gaan. Dit is nog te weinig het geval. Hiervoor zijn verschillende oorzaken te onderkennen:

a. onbekendheid met beginselpolitiek en met het Program van Uitgangspunten

Het Program van Uitgangspunten lijkt bij velen in de partij onbekend te zijn, al mag langzamerhand verbetering worden verwacht. Nieuwe leden krijgen het sinds een jaar automatisch. Dit wil nog niet zeggen dat men de inhoud tot de zijne maakt. Dit hangt samen met het feit dat beginselpolitiek nogal uit de mode is geraakt sinds de zestiger jaren.

Toen is men in termen van concrete verkiezingsprogramma's gaan denken. Het begin van de zeventiger jaren gaf een opbloei te zien van het denken in termen van inspirerende beginselen. De nota van de Contactraad in 1972 was daarvan een duidelijk voorbeeld.

Men vroeg zich af wat er mis was met de

samenleving in het licht van de bijbelse gerechtigheid. Bij de betrokkenen was er toen wel degelijk sprake van een politieke overtuiging die als morele band ervaren werd¹⁾, evenals dat vóór de jaren zestig in de „oude” partijen het geval was geweest. Toch heeft deze opleving zich niet in brede kring binnen het CDA doorgezet. De politieke keuzes zijn daardoor onvoldoende herkenbaar als uitwerkingen van beginselpolitiek. Wij zullen ons dat weer eigen moeten maken. Daarbij zullen weerstanden overwonnen moeten worden, want de verleiding is groot om het samenbindend element te zien in termen van politieke macht en zich te laten leiden door de electoraal aantrekkelijkste positie. De eenheid van het CDA als organisatie en het normatief optreden als beginselpartij worden daarmee onmogelijk gemaakt. De discussie rond het grondslagrapport heeft geleid tot de duidelijke keuze dat dit de weg van het CDA niet is. Wij moeten ervoor oppassen dat wij ons niet van het gekozen pad laten afleiden.

¹⁾ Men leze er „De groei naar het CDA”, pag. 67 e.v. nog eens op na om hiervan iets te proeven.

b. Verschillende opvattingen over de relatie tussen geloof en politiek

Echte onwil om gestalte te geven aan een gemeenschappelijke politieke overtuiging komt weinig voor in het CDA. Wel komt het voor dat CDA-leden slechts delen van het Program van Uitgangspunten voor hun rekening nemen en deze enigszins verabsoluteren. Dit komt binnen het CDA op verschillende wijzen voor en elk van deze „onderstromen” acht zichzelf daardoor voluit als christen-democraat gelegitimeerd.

In feite hanteren deze onderstromen onderling afwijkende opvattingen over de relatie tussen geloof en politiek en is het voor de aanhangers moeilijk om te erkennen dat anderen evenzeer legitieme opvattingen ter zake hanteren. Aldus komt al snel het eigen geweten op de proppen als een belemmering om met anderen tot één standpunt te komen.

Nu is het altijd gevaarlijk om mensen in te delen in hokjes. Daar passen ze in werkelijkheid nooit helemaal in. Omwille van het verduidelijken van de problematiek waarmee het CDA worstelt willen wij toch enkele van deze onderstromen nader typeren²⁾.

Allereerst zijn er CDA-leden die het accent leggen op het handhaven van christelijke waarden in de samenleving. Huwelijk, gezin, zondagsrust, zedelijkheidswetgeving en het verdedigen van onze godsdienstvrijheid tegen agressie van buitenaf spelen daarbij een belangrijke rol. Men typeert deze onderstroom als de theocratische.

Dat is niet geheel terecht. De betrokken CDA-leden voelen een spanning tussen de persoonlijke geloofskeuze en de algemene rechtstaak die de overheid heeft. Zij zijn ten volle democraten met een sterke hang naar „een christelijke natie”.

Een tweede onderstroom noemt men wel de bevrijdingstheologie of het profetisch christendom. Armoede, onderdrukking, racisme, militarisme, milieuvervuiling, sexismen, zijn maatschappelijke verschijnselen die de komst van God's Koninkrijk in de weg staan en daarom opgeruimd moeten worden.

Men heeft ter zake hoge verwachtingen van de politiek en het overheidsbeleid.

Ten derde is daar de onderstroom die getypeerd wordt als aanhangers van de Twee Rijkenleer. Kerk en Staat hebben elk hun eigen terrein, zonder dat overigens de politiek buiten de kritiek van het Evangelie gebracht wordt. De overheid is er echter om in een gebroken wereld nog enig recht te handhaven, zonder dat men hiermee direct de stap naar het Koninkrijk Gods kan maken.

Tenslotte zijn er die in de christelijk geïnspireerde politiek het aanzetten van uitgangspunten minder wezenlijk vinden. Politiek heeft zo overheersend met realiteit te maken, de eigen mechanismen van de politiek zijn zo bepalend voor wat bereikbaar is, dat men de inspiratie naar de achtergrond verschuift en vooral de wetten van het politieke bedrijf overheersend acht.

Deze opvatting loopt het gevaar zich uitsluitend te beperken tot „het gezonde verstand” of emotionele intuïtie. De kans daarop wordt des te groter als de uitgangspunten door een gebrek aan bijbelse notie en dus aan toetsing aan de Heilige Schrift, hun lading verliezen.

De aanhangers van deze opvattingen, deze onderstromen, kunnen zich ieder in delen van het Program van Uitgangspunten herkennen, maar te weinigen nemen het geheel voor hun rekening. De politieke overtuiging, verwoord in het Program van Uitgangspunten, geeft het kader aan waarbinnen onderstromen binnen het CDA het met elkaar eens moeten worden over de hoofdlijnen van het beleid. Niet als een omheining waarbinnen ieder zijn eigen plekje vindt, maar als een inspirerend en samenbindend geheel van principes die gelijktijdig toegepast dienen te worden. Daárin zit de eenheid van het CDA.

Opmerkelijk is dat de geschetste verschillen van opvatting niet specifiek gebonden zijn aan één van de voormalige partijen of

aan één van de kerkgenootschappen waartoe de CDA-leden behoren. Ze lopen dwars door de oude partijen heen. En men vindt ze ook terug binnen de kerken en binnen christelijke maatschappelijke organisaties¹⁾. In die zin is de onderlinge geschakeerdheid van het CDA thans niet primair langs lijnen van protestanten en katholiek of van ARP, CHU, KVP en rechtstreekse leden terug te vinden, al liggen ook daar uiteraard nog wel accentverschillen.

¹⁾ Vergelijk: Liebbe Kuytman-Hoekendijk, „Dwarslagen in de christenheid; dr. J. P. Verhoogt, „De doelstelling van de Vrije Universiteit: stromen en instemming”, Amsterdam, 1982.

²⁾ Eerder deed dr. A. Houtepen, „Geloof en Politiek”, Christen Democratische Verkenningen 1983/3, wiens analyse de werkgroep volgt zonder zijn conclusies geheel over te nemen.

c. Toepasbaarheid van het Program van Uitgangspunten

Als probleem wordt wel ervaren dat het Program van Uitgangspunten onvoldoende concreet vertaald wordt in duidelijke standpunten over actuele politieke vraagstukken. Met name het gelijktijdig toepassen van de vier kernbegrippen (gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en solidariteit) gaat velen niet gemakkelijk af.

Toch is daaraan grote behoefte. Als de partij haar politieke overtuiging niet consequent kan toepassen verliest deze haar effectiviteit en keert men zich ervan af. Of men gaat de kernbegrippen hanteren als „christelijke saus” over de eigen standpunten, door uit het Program van Uitgangspunten die delen te selecteren die men wenselijk acht.

Het Program van Uitgangspunten zou ook relatief moeilijk toepasbaar kunnen zijn door de manier waarop de politieke overtuiging is beschreven. Vergeleken met de nota van de Contactraad (1972) wordt het Program van Uitgangspunten als minder meeslepend ervaren. De nota begint met een maatschappij-analyse in het licht van de gerechtigheid. Het Program van Uitgangspunten komt hier eerst in de toelichting mee.

Daarmee samenhangend kan men zich afvragen of Program van Uitgangspunten en Statuten van het CDA wel met elkaar in overeenstemming en in zichzelf consistent zijn.

In artikel 3 van de Statuten (een maatschappij, waarin de bijbelse gerechtigheid gestalte krijgt, de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid kan beleven, . . .”) en in het Program van Uitgangspunten kunnen de kernbegrippen – ten onrechte – als

nevengeschied opgevat worden. Gespreide verantwoordelijkheid kan daardoor tot een laissez-faire verworden, terwijl veeleer een vrijheid in verantwoordelijkheid beoogd wordt en dan in het bijzonder een door rentmeesterschap en solidariteit genormeerde verantwoordelijkheid. Het gaat om gelijktijdige toepassing van alle kernbegrippen. Men mag ze niet als nevengeschied opvatten. Evenmin mag men er één uitplukken en de anderen negeren¹⁾. Wanneer het CDA enige jaren bewust met de uitgangspunten gewerkt heeft, zal gekken moeten worden naar mogelijkheden om de formuleringen nog beter aan hun doel te doen beantwoorden. Vooralsnog heeft de werkgroep niet bemerkt dat de uitgangspunten ondeugdelijk of onbruikbaar zijn, maar wel dat ze onvoldoende en onjuist gebruikt worden. Gebruik van uitgangspunten als „christelijke saus” over vooringenomen standpunten, zowel als het afstand nemen van de politieke overtuiging om opportunitereïden moet taboe zijn.

¹⁾ Het valt op dat het CDJA in haar statuten wel spreekt van „een maatschappij waarin de mens zijn vrijheid in verantwoordelijkheid kan beleven.”

Hoe deze belemmeringen op te heffen?

Onbekendheid met beginselpolitiek, verscheidenheid van opvattingen over de relatie tussen geloof en politiek en moeilijkheden met de toepassing van het Program van Uitgangspunten zijn de belangrijkste belemmeringen voor een partijbeleid, dat erop gericht is de politieke overtuiging meer geestelijk eigendom te doen zijn van de leden en de politieke vertegenwoordigers.

Het belangrijkste instrument dat het CDA ten dienste staat om deze belemmeringen te overwinnen is het kader- en vormingswerk. Daar kan de kennis overgedragen worden, kunnen de vaardigheden geoefend worden in de omgang met het Program van Uitgangspunten en kan respect voor elkaars opvattingen over de relatie tussen geloof en politiek verdiept worden.

In volgende hoofdstukken zullen wij daarop dan ook sterk het accent leggen.

Van belang voor het meer gemeengoed worden van de politieke overtuiging in de partij is ook de wijze waarop in de partij en in fracties leiding gegeven wordt aan het proces van politieke meningsvorming. Er zijn belangwekkende studies verricht naar de wijze waarop men binnen organisaties met een verscheidenheid aan opvattingen toch de eenheid kan bewaren. De belangrijkste aanbevelingen zijn evenzeer toepasbaar op een politieke partij die

met interne verdeeldheid te kampen heeft.

¹⁾ Het valt op dat het CDJA in haar Statuten wel spreekt van „een maatschappij waarin de mens zijn vrijheid in verantwoordelijkheid kan beleven“.

Twee vuistregels zijn: zorg ervoor dat de leden met elkaar in gesprek blijven, zodat voorkomen wordt dat men elkaar over en weer etiketten opplakt die niet overeenkomstig de werkelijkheid zijn, en toets de onderscheiden opvattingen voortdurend aan het gemeenschappelijk uitgangspunt. In het geval van het CDA zijn dat de Heilige Schrift en het Program van Uitgangspunten.

De vervolgens overeengekomen besluiten dienen consequent gehandhaafd te worden. In geen geval dient men een beleid te voeren waarbij wisselende groepen een zoethoudertje krijgen teneinde de lieve vrede te bewaren.

2.3. Het fusieprotocol en het functioneren van de partijorganen

Doorwerking fusieprotocol

De verhoudingen tussen ARP, CHU en KVP op de fusiedatum zijn in overgangsbepalingen bij het fusieprotocol vastgelegd voor vier jaar, teneinde te voorkomen dat leden afkomstig uit één van deze partijen zich al snel niet meer in het CDA zou herkennen.

Inmiddels zijn vele nieuwe en jonge leden toegestroomd die zich minder met de voormalige partijen verbonden voelen. Voorts is vanwege het ontstaan van het CDA aan de basis, in het begin van de zeventiger jaren, van velen niet meer te achterhalen uit welke van de voormalige partijen men eigenlijk afkomstig is. Geconstateerd kan worden dat het doel, herkenning van de eigen overtuiging in saamhorigheid met andere CDA-leden, thans eerder belemmerd dan bevorderd wordt door de overgangsbepalingen bij het protocol.

Bestuurszetels worden thans ingenomen door personen, die te lang deze posten bekleden en van oudere leeftijd zijn, omdat zij uit de voormalige partijen afkomstig moeten zijn, terwijl jongere leden langs de kant moeten blijven staan. De leeftijdsopbouw van een gemiddelde afdelingsvergadering is voor jongeren niet wervend.

Verder zijn niet alle huidige provinciale afdelingsvoorzitters lid van het partijbestuur, terwijl omgekeerd niet alle partijraadsleden verbindingen hebben met de provinciale afdelingsvergaderingen. Dit is een ernstige belemmering voor de politieke menings- en besluitvorming in de partij, omdat de relatie tussen de basis en de top daardoor niet open is.

Inmiddels zijn de problemen op het gebied van de identiteit van het CDA verschoven

van verschillen tussen de voormalige partijen naar verschillende onderstromen, zoals geschetst in 2.2.

Ook al blijven er aanmerkelijke stijlverschillen tussen protestanten en katholieken onderkenbaar en tussen mensen uit verschillende streken van ons land, toch lijkt de garantie die de overgangsbepalingen bij het fusieprotocol beogen te geven voor de identiteit niet meer die wezenlijke functie te omvatten die daarmee beoogd werd. Er is reden om de belemmerende werking van het protocol even ernstig te nemen als de bevorderende werking.

Wij bevelen aan de werking van de overgangsbepalingen nu snel te beëindigen.

Samenstelling partijbestuursorganen

Voorts hebben in de bestuursorganen tal van gelieerde organisaties (CDJA, Vrouwenberaad, Bestuurdersvereniging) stemhebbende vertegenwoordigers.

Voor de samenhang binnen de CDA-organisaties is het van groot belang dat men zeer goed van elkaars beleid op de hoogte is en daarop ook door middel van advisering invloed kan uitoefenen. Stemhebbende vertegenwoordigers van gelieerde organisaties in de kring van de partijbestuursorganen kunnen echter ook een belemmerende werking hebben. Men komt immers (terecht) primair op voor de visie van de eigen organisatie.

Terwille van de zuiverheid van de verhoudingen in het nog jonge CDA verdient het de voorkeur deze stemhebbende zetels om te zetten in adviserende.

De mening van de betrokken organisaties kan dan zeer goed naar voren gebracht worden, terwijl het volle accent van de besluitvormende verantwoordelijkheid in het CDA komt te liggen bij de vertegenwoordigers van de plaatselijke en de provinciale afdelingen. Daar moet de eenheid van beleid in het CDA primair gestalte krijgen.

Omvang en aantal van de partijorganen

In vergelijking met de andere grote partijen opereert het CDA met relatief veel en grote bestuursorganen. Er is een presidium van vijf personen, een dagelijks bestuur van ca. 20 personen, een partijbestuur van ca. 80 personen, een partijraad van ca. 450 personen en een congres van ca. 1600 personen. De omvang van deze organen is ingegeven door de overgangsbepalingen bij het fusieprotocol, waarbij het congres bovendien als directe vertegenwoordiging van de afdelingen is gedacht.

Het grote aantal organen en hun omvang schept een zware belasting voor een goede en snelle besluitvorming en voor het secretariaat. Temeer omdat het presidium zich in de partij lijkt te verzelfstandigen als bestuursorgaan. Als besluiten eerst moeten worden voorbereid door het Presidium, vervolgens door het dagelijks bestuur, dan door het partijbestuur alvorens ze de partijraad bereiken, dan is het aantal schijven te groot.

Het ligt voor de hand om de besluitvormingsprocedures te vereenvoudigen door het aantal organen te verminderen. Dit geldt ook voor de omvang van de organen. Wil een flink deel van de leden aan de discussie deelnemen, dan loopt de vergaderdij dusdanig op dat velen vanwege de afstand die zij moeten reizen de vergadering verlaten alvorens de besluiten vallen. Dit ondergraaft het gezag van de bestuursorganen. Vermindering van de omvang van de organen moet hier verbetering in kunnen brengen.

2.4. Doel: eenheid van overtuiging, politieke bestuurskracht en meer politieke activiteiten in de afdelingen

Het CDA is nog niet de bloeiende christendemocratische partij die het kan zijn. Zoals eerder opgemerkt schort het nog aan de doorwerking van de politieke overtuiging bij de leden en de politieke vertegenwoordigers. De aanbevelingen van het rapport „Grondslag en Politiek Handelen“ zijn nauwelijks uitgevoerd. De belangrijkste belemmeringen daarvoor liggen in de onbekendheid met beginselpolitiek, de verscheidenheid van opvattingen over de relatie geloof en politiek en de relatief moeilijke toepasbaarheid van de christendemocratische politieke overtuiging, terwijl in de samenleving in het algemeen een tendens waarneembaar is dat mensen zich niet binden aan anderen en ieder voor zich opereert.

Het CDA deelt in die algemene tendens. In de besluitvormingsstructuur van het CDA liggen bovendien belemmeringen om toe te groeien naar meer eenheid van opvatting, gedragen door de gehele partij van basis tot top.

In de volgende hoofdstukken zullen wij aanbevelingen doen om deze problemen te overwinnen.

In grote lijnen komen zij neer op een sterk accent op kader- en vormingswerk, een verbetering van de politieke bestuurskracht in partij en fracties, een versterking van het functioneren van de plaatselijke en provinciale afdelingen en een welbewust beleid inzake de beeldvorming van het CDA.

Hoofdstuk 3:

De leden van het CDA

3.1. De leden en de gemeentelijke afdelingen

Bijna 150.000 mensen zijn lid van het CDA. De politieke meningsvorming in het CDA wordt uiteindelijk gerechtvaardigd, doordat zoveel mogelijk leden daar hun goedkeuring aan hechten en er mede vorm aan geven.

De leden komen bijeen in de plaatselijke CDA-afdelingen. Daar moet men actief bezig zijn met de grondslag en de politiek. Daar stelt men het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst vast. Om op de hoogte te blijven ontvangen de leden maandelijks het partijblad CD/ACTUEEL (of wekelijks, als zij zich daarop abonneren), waarin een katern is opgenomen met nieuws uit de eigen kamerkring, en vaak een eigen ledenblad van de plaatselijke CDA-afdeling. Daar legt de gemeenteraadsfractie verantwoording af en daar kunnen de leden hun wensen kwijt.

De afdelingen moeten goed en effectief bestuurd worden, willen de leden tot hun recht komen.

Vanuit de afdelingen moeten er korte en open, toegankelijke kanalen naar hogere organen zijn, zonder bureaucratie ertussen. Het eerdere niveau onder de partijtop is de kamerkring of de provinciale afdeling.

Deze hebben een politieke bemiddelende functie naar de landelijke partijraad en het partijbestuur toe, alsmede een stimulerende en controlerende functie naar de gemeentelijke afdelingen toe. Daarnaast kunnen de leden ook aan het werk voor de partij deelnemen in het Vrouwenberaad, het CDJA, de Bestuurdersvereniging, het Kader- en Vormingswerk, in de studiegcommissies en conferenties van het Wetenschappelijk Instituut en door de tijdschriften Bestuursforum en Christen-Democratische Verkenningen te lezen.

De leden meer betrekken bij het CDA

Veel leden nemen nauwelijks deel aan de activiteiten van de afdelingen. Als de reden daarvoor is een volstrekt vertrouwen in het bestuur dan is dit misschien goed te begrijpen: een mens kan zich niet met alles tegelijk bezighouden.

Gevreesd moet echter worden dat veel leden een betrekkelijk losse band hebben met de partij, al is het vergeleken met de binding die andere partijen met hun achter-

ban hebben, in de christen-democratie daarmee vanouds tamelijk goed gesteld. De veranderingen terzake van de bindingen aan levensbeschouwelijke organisaties in onze tijd en als teken daarvan de vergrijzing van het CDA-ledenbestand, maken het echter noodzakelijk dat de afdelingen een actief beleid starten om niet-participerende leden en kiezers in de politieke discussie en besluitvorming te betrekken.

a) Elke afdeling dient reglementair te beschikken over een propagandawerkgroep, die niet alleen actief wordt ten tijde van verkiezingen. Dit is helaas nog niet overal het geval. Het samenbindend element dat de voormalige partijen hadden, is in het CDA nog niet voldoende aanwezig en dit ondervindt men vaak aan den lijve als er activiteiten moeten worden opgezet. Men weet de leden die actief willen zijn in veel gevallen niet meer te vinden.

Waar nodig dienen propagandawerkgroepen weer te worden opgestart, met als eerste taak het bezoeken van de eigen leden.

Ten tweede dient ledenwerving onder kiezers van de grond te komen. Terecht wordt dit thans door het partijsecretariaat bevorderd. Uit deze contacten kan een hernieuwde deelname aan afdelingsvergaderingen en -activiteiten voortkomen. Voorwaarde daartoe is versterking van de band op grond van gedeelde overtuiging en politieke visie in de afdeling. Alleen als op die basis weer actief aan politiek gedaan wordt, waarbij de actuele vragen niet ontlopen worden, mag op den duur weer grotere

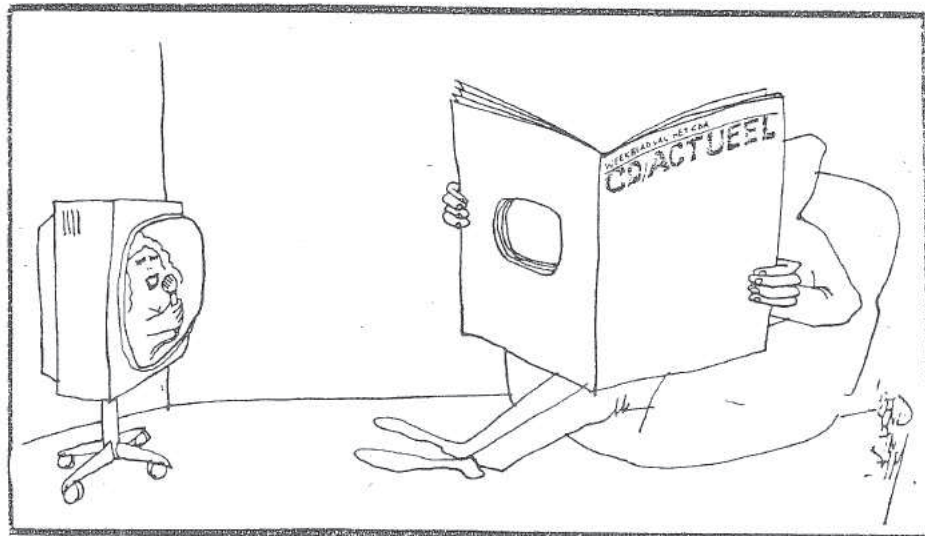
deelname aan de activiteiten worden verwacht. De tijd is daarvoor niet ongunstig, hoe paradoxaal dit wellicht ook schijnt. De ervaring leert dat afdelingen, die op deze wijze floreren, ook weer nieuw (jong) bloed weten aan te trekken.

Het is goed dat CD/ACTUEEL gestart is met katernen, waarin de kamerkringen eigen nieuws kunnen brengen. Ook de onder de kamerkring ressorterende afdelingen zouden daar meer gebruik van moeten maken om de band met de leden te versterken, door aankondigingen van vergaderingen en agenda's op te nemen.

b) Het plaatselijk of regionaal ledencontactblad vervult daarnaast een noodzakelijke functie, omdat CD/ACTUEEL nooit in staat is plaatselijke politiek adequaat te behandelen. In het redactiebeleid moet het inspirerend karakter van de grondslag en de uitgangspunten duidelijk tot uiting komen. De bladen dienen ook een duidelijk bezinnend element te bevatten.

De Stichting Kader- en Vormingswerk zou daartoe cursussen voor redactieleden kunnen beleggen. Met periodieke wijksgewijze huis-aan-huis verspreiding kunnen aldus ook kiezers benaderd worden, die nog geen lid zijn.

c) De afdeling is zeer gebaat met een bestuurslid, dat zich in het bijzonder met de voorlichting bezighoudt. Dit betreft zowel het tijdig aankondigen in de plaatselijke pers van afdelingsvergaderingen, als het zorgen voor goede interne voorlichting binnen afdelingsbestuur en fractie over de positiebepaling inzake actuele en omstre-

den vraagstukken. (CDA-ers moeten in elk geval niet vanwege gebrek aan informatie tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden.) Ook deelname in bijvoorbeeld een stichtingsraad van eventuele lokale omroep, contacten met verwante maatschappelijke organisaties en kerken en met manifestaties met een politiek karakter zijn hierbij essentieel.

d) Het verdient aanbeveling dat afdelingen tot deze activiteiten financieel beter in staat gesteld worden door het landelijk partijbestuur. Bij de bespreking van de door ons gewenste deconcentratie van taken van het landelijk partijsecretariaat naar de provinciale en gemeentelijke afdelingen in 3.2 doen wij daartoe nadere aanbevelingen.

e) De afdelingen dienen zich verantwoordelijk te weten voor hun kader- en vormingstaak. Het bestuur ziet erop toe, dat de leden de politieke overtuiging leren kennen en ermee leren werken. Een bestuurslid wordt in het bijzonder belast met het bevorderen van kader- en vormingswerk. Hij/zij stelt in samenwerking met de regionale vormingswerkconsulent een programma op, waardoor het mogelijk wordt dat bijvoorbeeld binnen drie jaar alle afdelingsbestuursleden, fractieleiden en de ledenvergadering bezoekende leden zich tenminste één keer intensief hebben beziggehouden met het Program van Uitgangspunten.

Van raadsleden mag daarvoor een eigen bijdrage worden gevraagd, te bekostigen vanuit hun vergoeding. Vrijwillige bestuursleden dienen op kosten van de partij gevormd te worden. De cursus dient betrekking te hebben zowel op het inzicht in de politieke overtuiging, op de vaardigheid om er politieke vraagstukken mee op te lossen, als op het vermogen om er actief wervend mee naar buiten op te treden.

f) Het verdient aanbeveling deze training niet vrijwillig te laten, zoals tot dusver het geval is met het kader- en vormingswerk. De afdeling dient het moreel verplichtende karakter als element te laten meewegen bij de kandidaatstelling voor de gemeenteraad. Bij het opmaken van de advieslijst dient het bestuur groot belang te hechten aan kandidaten die deze training met goed gevolg hebben doorlopen.

g) Het verdient aanbeveling dat afdelingsbestuurders een speciale cursus volgen, door de Stichting Kader- en Vormingswerk te beleggen, waarin aandacht besteed wordt aan de vaardigheid om vergaderingen te leiden, waarin de verschillende opvattingen over de relatie tussen geloof en politiek manifest voorkomen.

Aldus moeten deze voorzitters een klimaat in de afdelingsvergaderingen kunnen scheppen, waarin CDA-leden, maar ook potentiële leden zich thuis kunnen voelen, ook al leven er onderling verschillende opvattingen.

h) Het bestuur maakt een werkplan op, waarin een aantal politieke thema's, die tot grote meningsverschillen aanleiding geven, als onderwerp genomen worden voor bezinningsbijeenkomsten van fractie, bestuur en actieve leden, discussie op afdelingsvergaderingen, kader- en vormingsbijeenkomsten voor leden en kiezers, door de afdeling te beleggen.

De thema's worden aangevat met het Program van Uitgangspunten in de hand. Zonodig worden er deskundigen van buiten bij betrokken (kamerkringbestuur, Wetenschappelijk Instituut e.d.). Verslagen van de discussie worden opgenomen in het ledencontactblad van de afdelingen.

Actieve en frequente politieke discussie in afdelingen

Conform artikel 6.4. van het Huishoudelijk Reglement van het CDA roept het afdelingsbestuur tenminste één keer per jaar de algemene ledenvergadering bijeen, onder andere voor de behandeling en vaststelling van het jaarverslag en voor de bespreking van het politieke beleid in het algemeen.

Het verdient aanbeveling hieraan toe te voegen:

„en in het bijzonder van het beleid van de fractie voor welke verkiezing de afdeling verantwoordelijkheid draagt”.

a) In het jaarverslag brengt het afdelingsbestuur conform artikel 11.7 van het Huishoudelijk Reglement ieder jaar schriftelijk verslag uit van:

- de toestand van de afdeling;
- de werkzaamheden van het afgelopen jaar.

Het verdient aanbeveling aan dit artikel van het Huishoudelijk Reglement toe te voegen dat het verslag aan de ledenvergadering wordt uitgebracht.

In artikel 3.1.c. van het Huishoudelijk Reglement staat, dat het de taak is van de gemeentelijke CDA-afdelingen het gevoerde politieke beleid te bespreken en te toetsen.

Het is gewenst de term „politiek beleid” nader te specificeren en daaronder in elk geval het gemeentelijk fractiebeleid te noemen. Voorts verdient het aanbeveling te vermelden dat het beleid getoetst wordt aan het verkiezingsprogram en het Program van Uitgangspunten in aanwezigheid

van degenen die verantwoordelijkheid dragen voor dit beleid.

In het Standaardreglement voor de gemeentelijke afdelingen worden deze verplichtingen nogmaals onder woorden gebracht.

b) Het verdient aanbeveling in artikel 11.3.a. met zoveel woorden te bepalen dat de secretaris verantwoordelijk is voor het opstellen van het jaarverslag van het bestuur, waarin is aangegeven hoe men heeft getracht het aangegeven doel te verwzenlijken en de opgedragen taken te vervullen.

Het jaarverslag van het afdelingsbestuur zou de werkwijze en opzet kunnen volgen, die ook het partijbestuur bij zijn jaarverslag in acht neemt met toevoeging van de activiteiten, die men heeft ondernomen om de grondslag beter te doen functioneren in de afdeling:

- verantwoording van beleid in het afgelopen jaar, met name voor wat betreft het functioneren van de grondslag;
- financiën;
- secretariaat;
- politieke acties, die hebben plaatsgevonden en waaraan het CDA heeft deelgenomen;
- kader- en vormingswerk;
- vrouwenberaad;
- CDJA;
- voorlichting en publiciteit, beeldvorming van het CDA naar buiten;
- contacten met de fractie;
- contacten met provinciale afdeling en de partijraad;
- contacten met kerken en maatschappelijke organisaties.

c) Na het jaarverslag dient het bestuur de voornemens voor het komende jaar bekend te maken aan de ledenvergadering. Deze omvatten behalve de organisatorische activiteiten ook de geplande bezinningsactiviteiten.

d) De afdelingen bespreken niet alleen het beleid van de eigen gemeenteraadsfractie, maar ook dat van de Tweede- en Eerste Kamerfractie en de fractie in het Europese Parlement.

Daartoe dient geregeld te worden dat de jaarverslagen van deze fracties worden opgenomen in een speciale aflevering van CD/ACTUEEL, die naar alle leden wordt gezonden op een zodanig tijdstip, dat de plaatselijke afdelingen deze kunnen bespreken, zodat de beoordeling door de partijraad gedragen kan worden door de meningsvorming in de afdelingen. Dit jaarverslag moet een omvang van circa vijf pagina's kunnen hebben.

e) De afdelingen dienen ook betrokken te worden in de partijpolitieke discussies.

Thans verlopen deze langs speciaal gevormde gespreksgroepen per kamerkring, waarna de standpuntbepaling via kamerkring en partijraad plaatsvindt. Hoewel deze opzet begrijpelijk is in het licht van de fusie-beslommeringen, dienen de afdelingsvergaderingen thans voluit bij deze discussies betrokken te worden en hun wezenlijke rol als plaatselijke basis van het CDA ook op dit gebied te gaan vervullen. De organisatie van de partij-politieke discussie dient derhalve verlegd te worden naar de normale partij-politieke kanalen in het CDA. Ook daarbij is het van groot belang dat de tijdschema's zodanig worden gekozen, dat de afdelingen mee kunnen doen.

f) Niet alle gemeentelijke afdelingen vervullen deze reglementaire verplichtingen. Het is voor het tot stand komen van een juiste binding tussen partij en leden en kiezers van groot belang dat de partij op deze punten correct functioneert. De „D” van het CDA ontleent zijn geloofwaardigheid voor een niet gering deel aan de wijze waarop hij intern wordt toegepast. Provinciale afdelingen en kamerkringbesturen dienen erop toe te zien dat deze taken naar behoren worden vervuld.

3.2. De kamerkringen en de provinciale afdelingen

a) Het verdient aanbeveling dat de onder een provinciale afdeling ressorterende gemeentelijke afdelingen worden verdeeld over de provinciale afdelingsbestuursleden, die als consulent optreden naar de gemeentelijke afdelingsbesturen toe, actief de afdelingsvergadering bijwonen en bevorderen dat de partij goed functioneert. Jaarlijks stelt het provinciale afdelingsbestuur een overzicht op van de toestand van de afdelingen en bespreekt die met het dagelijks bestuur van de partij.

b) Provinciale bureaus

Een deel van de taken die het partijsecretariaat thans landelijk uitvoert, komt in aanmerking voor deconcentratie. De besluitvorming in de partij dient centraal te blijven geschieden, maar de voorbereiding daarvan en administratieve taken kunnen meer decentraal worden uitgevoerd.

Wanneer daarbij ingespeeld wordt op de ontwikkeling van provinciale bureaus, waarvan er inmiddels negen vanuit de provinciale afdelingen op eigen initiatief zijn gerealiseerd, kan een adequate versterking van de deskundigheid inzake de partijprocedures in de regio tot stand komen. Thans ontbreekt deze kennis nog teveel waardoor vragen op het landelijk secretariaat terecht komen, die elders ook opgelost kunnen worden.

Voorts zijn de bureaus van groot belang voor de contacten tussen provinciale en gemeentelijke afdelingen, voor campagnevoering, perscontacten met regionale bladen etc. In de praktijk is gebleken dat provinciale afdelingsbesturen noodzaak zijn zich op deze gebieden door een beroepskracht te laten bijstaan. Veelal gebeurt dit in samenhang met werkzaamheden ten behoeve van de provinciale statenfractie.

Aldus zijn (inter-)provinciale CDA-bureaus levensvatbaar. Wij bepleiten om deconcentratie naar provinciale bureaus verder voort te zetten, al moet men er ook weer geen gouden bergen van verwachten. Bureaucratisering dient voorkomen te worden en evenmin mag het CDA een federatie van provinciale afdelingen worden. Regionalisme dient vermeden te worden. De eenheid van de partij blijft de politieke overtuiging.

In de discussie over deze bureaus spelen de financiering ervan en de bevoegdhedenverdeling een hoofdrol. De werkgroep acht het in overeenstemming met het principe van de gespreide verantwoordelijkheid dat de verantwoordelijkheid voor de bureaus geheel bij de kamerkringen en provinciale afdelingen berust. Gezamenlijk zal men daar de verantwoordelijkheid voor moeten dragen. Kleine verschillen tussen de provincies vormen daartoe geen beletsel. Wel verdient het aanbeveling dat de in 3.4. genoemde commissie toeziet op een zorgvuldige regeling van de rechtspositie van de betrokken medewerkers.

Voor de financiering van de bureaus kan het profijtbeginself een handleiding vormen: werkzaamheden ten behoeve van de statenfractie dienen door de fractie bekostigd te worden. Werkzaamheden ten behoeve van de provinciale afdeling en de gemeentelijke afdelingen dienen uit de normale partijcontributie te worden betaald. Kader- en vormingsactiviteiten kunnen soms mede door de deelnemers en soms uit de contributie of uit subsidie worden gefinancierd. Hoe een en ander feitelijk geregeld wordt, dient aan de provinciale en kamerkringen te worden overgelaten.

c) Het verdient aanbeveling dat de overdracht van taken door het landelijk secretariaat aan de provinciale bureaus gepaard gaat met overheveling van financiële middelen. Afslanking van het landelijk secretariaat kan daarvan het gevolg zijn, maar bedacht dient te worden dat daardoor elders weer werkgelegenheid ontstaat. In ons rapport zijn wij begonnen met een sterk accent op de activiteiten van de gemeentelijke afdelingen. Daar moet het CDA leven, wil het in dit televisie-tijdperk geen reus op leren voet worden.

Terwille van een opbloei van de afdelingen is een versterking van de ondersteunende rol van de kamerkringbesturen, daarin bijgestaan door beroepskrachten in provinciale bureaus, nodig. De afdelingen dienen zich plaatselijk werkelijk voluit te kunnen ontplooien met een regelmatig verschijnend eigen ledencontactblad, een ferme vergaderfrequentie met veel actuele politieke vraagstukken op de agenda, actief kader- en vormingswerk, een levendige jongerenafdeling, en een actieve recrutering en begeleiding van veelbelovende leden.

Daartoe moeten zij veel kosten maken (porto, vergaderen, papier, kopiëren, kilometers). Het verdient aanbeveling meer gelden te steken in afdelingen die volgens deze opzet te werk gaan. Kamerkringbesturen zouden de beschikking moeten krijgen over een fonds waaruit zij op activiteiten- of declaratiebasis aanvullende gelden ter beschikking van de afdelingen kunnen stellen.

Aldus kan een ontwikkeling in gang gezet worden die recht doet aan de beleving van eigen verantwoordelijkheid aan de basis van de partij. Te zijner tijd zal het CDA daar de vruchten van plukken als partijraad en partijbestuur gevoed worden door initiatieven en politieke creativiteit vanuit het grondvlak van de partij.

3.3. De landelijke bestuursorganen, partijraad, congres, partijbestuur, dagelijks bestuur en presidium

Samenstelling van de partijraad

Bij de partijraad bestaat er een natuurlijke spanning tussen enerzijds de wenselijkheid van goede vertegenwoordiging van de basis van de partij en anderzijds de werkbaarheid als hoogste besluitvormend orgaan. Het accent dient op het eerste aspect te liggen, zonder uit het oog te verliezen dat naarmate vergaderingen groter worden, de macht van de leiding toeneemt en de voldoening van de deelnemers daalt. Wij komen daarom tot de volgende aanbevelingen:

a) De samenstelling van de partijraad is ingevolge de overgangsbepalingen in het fusieprotocol meer representatief voor de voormalige partijen dan voor de vigerende besturen in afdelingen en kamerkringen. *Het verdient aanbeveling zo snel mogelijk te gaan werken met afgevaardigden vanuit de provinciale afdelingen/kamerkringen door de overgangsbepalingen zo snel mogelijk buiten werking te stellen.* Wat betreft de leden, aangewezen door de provinciale afdelingen, bepleiten wij een

bodemgetal van 5 vertegenwoordigers per provinciale afdeling plus 1 vertegenwoordiger per 1250 leden, mits het aantal leden tenminste 2500 per afdeling is. Het maximum aantal vertegenwoordigers per provinciale afdeling dient dan op 20 gesteld te worden.

In de praktijk worden op dit moment in twee provincies de vertegenwoordigers niet per provinciale afdeling gekozen, maar per kamerkring.

Wij bepleiten met het oog op een duidelijke organisatie alle partijraadsleden per provinciale afdeling te beschouwen en niet meer per kamerkring. In het aantal vertegenwoordigers over de gehele provincie komt daarbij geen directe verandering, wel dienen garanties te worden geschapen inzake de interne toedeling van vertegenwoordigers per kamerkring.

b) Voorts bevelen wij statutenwijziging aan om het vertegenwoordigend karakter vanuit de basis van de partij te versterken. *Teneinde het accent te leggen op de vertegenwoordiging van de partij uit de basis en de zuiverheid van de verhoudingen is het juister dat alle bijzondere organisaties als adviserend worden beschouwd en niet langer als stemhebbend.*

Een beperkt aantal vertegenwoordigers is daarbij voldoende: het gaat om de mening van de organisatie als geheel.

De waarde van het advies is voorts niet afhankelijk van het aantal vertegenwoordigers, daarom kan met een kleine vertegenwoordiging volstaan worden. Bij de vrouwen- en de jongerenorganisaties geldt wel extra een emancipatiemotief. Daarom is hun vertegenwoordiging iets groter dan die

van de Bestuurdersvereniging, de leden daarvan zijn reeds ruimschoots in de samenstelling van de organen aan te treffen. Jongeren en vrouwen moeten wel geprikkeld worden om eigen mensen via de normale partijkanalen in te brengen. Niet met „groepspetten” op, maar om bij te dragen in de integrale afweging in afdelingen en kamerkringen. Men dient zijn/haar plaats niet te ontnemen aan een bijzonder statutaire positie, maar er dient plaats voor hen te worden gemaakt in de partij. De bijzondere organisaties mogen niet als alibi gaan fungeren.

Bij het Wetenschappelijk Instituut wordt reeds uitgegaan van de hierna bepleite fusie met Kader- en Vormingswerk.

Tweede- en Eerste Kamerleden die een opvallend gering gebruik maken van hun adviserend lidmaatschap, worden in deze nieuwe opzet vertegenwoordigd door hun fractievoorzitter. Hun aanwezigheid wordt ook in de nieuwe opzet wel degelijk verwacht. Daarbij hebben zij gelegenheid via de eigen provinciale afdeling/kamerkring hun mening kenbaar te maken. Dat versterkt ook de eenheid van optreden, terwijl het de leiding van de vergadering natuurlijk altijd vrij staat in bijzondere gevallen spreekrecht te verlenen aan diegenen waarvan men dat in voorkomende gevallen van belang vindt (bijvoorbeeld voorzitters van fractiecommissies).

Anderen dan stemhebbende of adviserende leden hebben in deze opzet in beginsel geen automatisch spreekrecht meer op de partijraad.

De partijraad zou dan de volgende samenstelling moeten krijgen¹⁾:

Stemhebbend:

38 stemhebbende leden partijbestuur

ca. 170 leden, aangewezen door provinciale afdelingen

208 (thans: ca. 450 stemhebbende leden)

Adviserend:

3 fractievoorzitters (Tweede Kamer, Eerste Kamer en Europees Parlement)

1 partijsecretaris

5 vertegenwoordigers jongerenorganisatie

5 vertegenwoordigers vrouwenberaad

2 vertegenwoordigers Instituut voor onderzoek en vorming

2 vertegenwoordigers Bestuurdersvereniging

4 vertegenwoordigers van bijzondere organen (Buitenlandcie., Huisvestingscie., Financiële Cie., Cie van Beroep)

22 (thans: ruim 100 adviserende leden)

Totaal 208 + 22 = 230 leden (thans: circa 550 leden).

¹⁾ Gedetailleerde cijfers inzake de opbouw van de partijbestuursorganen zijn opgenomen in bijlage V.

Werkwijze van de partijraad

De partijraad functioneert niet als zou kunnen:

– Zij is soms onvoldoende afspiegeling van de meningsvorming in de afdelingen en de kamerkringen, vooral als de stukken voor de partijraad te laat bij de afdelingen en de kamerkringen komen. Als amendementen en resoluties niet tijdig voor alle partijraadsleden ter beschikking zijn, verloopt ook de besluitvorming van de partijraad op deze punten onbevredigend. Het verdient dringend aanbeveling hierin verbetering te brengen.

– Er dienen ter partijraad eigenlijk geen resoluties meer te worden ingediend, die niet van te voren zijn rondgezonden langs de kamerkringen. Een absoluut verbod zou echter niet passen bij de taak van de partijraad als hoogste orgaan van de partij.

Wel zou men kunnen bepalen dat resoluties vóór 12.00 uur moeten zijn ingediend, waarna de partijraad in een kort orde-debat bepaalt welke resoluties in behandeling worden genomen.

– Ook tijdens de partijraad verloopt de vergadering niet steeds tot volle tevredenheid. De programma's zijn nogal overlappend, het percentage aanwezige stemgerechtigden is soms schrikbarend laag. *Het verdient aanbeveling de „wandelan-*

Kleinere samenstelling partijraad.

gers" meer op hun plichten te wijzen, stemmingen duidelijker aan te kondigen (een bel?), en het statutair quorum voor stemmingen te effectueren.

– De leiding van de vergaderingen van de partijraad dient erop uit te zijn de raad tot zijn recht te laten komen als hoogste orgaan van de partij. Vermeden dient te worden dat de leden het gevoel kan bekruppen dat standpunten „erdoor" gedrukt worden.

Ook in stijl van vergaderen mag een christen-democratische partij zichzelf herkennen.

De werkgroep geeft in overweging om een „congrespresidium" in te stellen. De leiding van de vergadering en de pré-advisering vanuit het dagelijks bestuur kunnen daarmee zuiverder uiteengehouden worden.

– Voor de werfkracht van het CDA is het van grote betekenis dat de partijraad duidelijke besluiten neemt. Resoluties dienen geen omfloerste bezweringen te zijn van verschil van opvatting. Die verschillen moeten uitgediscussieerd worden, waarna een helder besluit dient te vallen. Het is beter dat de minderheid duidelijkheid verkrijgt over het niet honoreren van haar verlangens, dan dat door het sparen van kool en geit niemand weet wat het CDA nu precies wil. Aan dergelijke duidelijkheid ontbreekt het nog te veel.

De voorbereiding en de leiding van de partijraad dienen er meer op gericht te worden centrale hoofdpunten, waarover meningsverschil bestaat, duidelijk op tafel te krijgen.

– Op extra partijraden, die aan één onderwerp gewijd zijn als afsluiting van een partij-politieke discussie, dienen andere politiek-actuele zaken niet besproken te worden. Redevoeringen van partij- en fractievoorzitters aangaande actuele politiek dienen daar dan ook niet plaats te vinden. De reguliere voor- en najaarspartijraden zijn daarvoor bestemd. Aan deze regel wordt onvoldoende de hand gehouden.

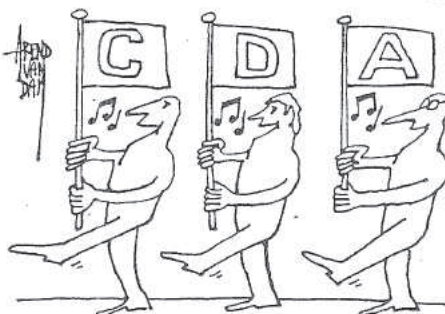
Het congres

Het congres is bevoegd de partijraadsbesluiten te bekrachtigen. Het bijzondere karakter zit in de samenstelling: een directe vertegenwoordiging van de gemeentelijke afdelingen vindt in het congres plaats, terwijl de partijraad uit vertegenwoordigers van kamerkringen/provinciale afdelingen bestaat.

Op zichzelf is dit een zeer aantrekkelijke vorm van partij-democratie. Besluitvorming in organen van dergelijke omvang is

echter niet werkbaar. De werkgroep beveelt aan de betrokkenheid van de afdelingen enerzijds te zoeken in een sterk verbeterde voorbereiding van de standpuntbepaling van de partijraad door middel van betere contacten tussen gemeentelijke afdelingen en kamerkringen en partijraadsleden, en anderzijds in een omvorming van het congres tot wat voorheen „toogdagen" waren. Dit wil zeggen dat de individualiserende elementen uit het takenpakket van het congres worden gehaald (verkiezing lijsttrekker bijvoorbeeld) en dat die elementen versterkt worden die de samenbindende opvattingen in de partij vertegenwoordigen. De werkgroep denkt hierbij aan massa-bijeenkomsten, waar men met het gezin heengaat, waar men kan genieten van toespraken, discussiemogelijkheden, muziek, spelen en theater, waar men de onderlinge band en de samenbindende kracht van gemeenschappelijke principes en traditie voelt en waar op een ontspannen en op alledaagse wijze aandacht wordt geschonken aan thema's die in brede lagen van de bevolking leven.

Ontmoeting tussen leden en politieke vertegenwoordigers komt daar op informele wijze tot stand. De bijeenkomsten worden telkens in een andere regio van het land gehouden.

liever toogdagen...

dan onderlinge discussie...?

Omvorming congres tot „toogdagen".

Het partijbestuur, het dagelijks bestuur en het presidium

De besluitvorming van het CDA wordt op landelijk niveau belemmerd door teveel organen van te grote omvang, stelden wij in hoofdstuk 2.

Het verdient aanbeveling zo snel mogelijk over te gaan tot vermindering van de omvang van het partijbestuur en tot samenvoeging van het presidium en dagelijks bestuur.

Het partijbestuur moet diepgaande discussies kunnen voeren. Het accent moet hier liggen op de bestuurskracht. Wij stellen voor de overgangsbepalingen van het fusieprotocol ook terzake van het partijbestuur thans buiten werking te stellen en zonedig door middel van statutenwijziging tot de volgende samenstelling te komen:

Stemhebbend:

- 1 voorzitter
- 2 vice-voorzitters
- ± 25 leden, gekozen door provinciale afdelingen
- 10 rechtstreeks door de partijraad gekozen

38 (thans: 73 stemhebbende leden)

Adviserend:

- 3 fractievoorzitters (Tweede Kamer, Eerste Kamer en Europees Parlement)
- 1 partijsecretaris
- 2 vertegenwoordigers vrouwenorganisatie
- 2 vertegenwoordigers jongerenorganisatie
- 2 vertegenwoordigers Instituut voor onderzoek en vorming
- 1 vertegenwoordiger Bestuurdersvereniging
- 1 vertegenwoordiger bijzondere organen (Buitenlandcie.)

11 (thans: 20 adviserende leden)

Totaal 38 + 11 = 49 leden (thans 93 leden)

Het aantal vertegenwoordigers van de provinciale afdelingen dient tot stand te komen volgens de in bijlage V geschetsde beschrijvingen. Ook hier weer accent op de vertegenwoordigende functie vanuit de basis van de partij, zodat de bijzondere organen en -organisaties een adviserende rol krijgen.

Het presidium is thans statutair een afzonderlijk orgaan zonder directe bevoegdheden. In de praktijk ontwikkelt het zich echter tot een min of meer zelfstandig bestuursorgaan. Zo is het niet bedoeld.

Het verdient aanbeveling het presidium niet langer als zodanig statutair te vermelden en het meer te integreren in het dagelijks bestuur.

De voorzitter en de secretaris, afhankelijk van de omstandigheden samen met vice-voorzitters en penningmeester, blijven uit hoofde van hun functie en de voorbereiding van de DB-vergaderingen en de dagelijkse leiding van de partij voor hun rekening nemen.

De werkdruk op het secretariaat en het aantal vergaderingen kunnen dan verminderen, terwijl de functionarissen als zodanig blijven bestaan.

Het dagelijks bestuur dient slagvaardig te kunnen opereren, de omvang dient daarvoor klein gehouden te worden. Wij denken daarbij aan een dagelijks bestuur van de volgende samenstelling:

Stemhebbend:

- 1 voorzitter
- 2 vice-voorzitters
- 4 leden, gekozen door en uit het partijbestuur, waarvan 1 penningmeester

7 (thans: 16 stemhebbende leden)

Adviserend:

- 1 fractievoorzitter Tweede Kamer
- 1 partijsecretaris
- 1 vertegenwoordiger jongerenorganisatie
- 1 vertegenwoordiger vrouwenorganisatie
- 1 vertegenwoordiger Instituut voor onderzoek en vorming

5 (thans: 7 adviserende leden)

Totaal 7 + 5 = 12 leden (thans: 23 leden)

Statutenwijziging is hierbij niet noodzakelijk. Omdat het bij de Eerste Kamer en het Europees Parlement minder om dagelijkse actuele politiek gaat is het mogelijk te volstaan met het adviserend lidmaatschap van de fractievoorzitter van de Tweede Kamer in het dagelijks bestuur.

Daar wordt tenslotte in eerste instantie de dagelijkse politieke gang van zaken besproken.

De werkgroep acht het van groot belang dat de nieuwe samenstelling van het dagelijks bestuur spoedig tot stand komt op basis van verkiezing en niet op basis van opvolgingsafspraken. De partij zou daarmee al een belangrijke stap zetten in de richting die wij als christen-democraten verenigd in het CDA in moeten slaan. Het verdient aanbeveling dat de dagelijkse bestuursleden, analoog aan hetgeen wij met betrekking tot de provinciale en gemeentelijke afdelingen bepleitten, elk een provinciale afdeling voor hun rekening

nemen teneinde daar in het bijzonder contact mee te onderhouden.

Tot slot bevelen wij sterk aan om in het vervolg bij alle openvallende vacatures een voordracht met dubbeltallen verplicht te stellen.

3.4. Het partijsecretariaat

Voordat de CDA-fusie op 11 oktober 1980 een feit werd, stelde het federatieve dagelijks bestuur van het CDA een structuur vast voor het partijsecretariaat. Daarbij hebben verschillende overwegingen een rol gespeeld. De fusie vergde een krachtige centrale greep op de partij, waarbij het partijbestuur behoefte had aan ondersteuning vanuit het secretariaat.

De financiële positie van de partij verschilde met de omstandigheden van nu. De personele inbreng vanuit de secretariaten van de voormalige partijen speelde bij de latere invulling van de structuur ook een rol. De kinderziektes van het jonge CDA en snel opeenvolgende verkiezingen hebben het uiterste gevergd van de secretariaatsmedewerkers en zij zijn er goed in geslaagd om met succes uit de slag tevoorschijn te komen. Desalniettemin is er reden om de structuur van het secretariaat thans nog eens tegen het licht te houden.

De minder rooskleurige financiële vooruitzichten, rationalisering van de werkzaamheden en overheveling van een aantal taken naar provinciale gemeentelijke afdelingen nopen daartoe. Daarmee wordt aangesloten op de door ons geschetste noodzaak om te komen tot actieve gemeentelijke afdelingen aan de basis van de partij.

De structuur van het secretariaat

De organisatorische opzet van het secretariaat kan eenvoudiger. In de eerste plaats zal de door ons elders bepleite vereenvoudiging van de structuur voor permanente campagnevoering een vermindering met zich meebrengen van het aantal vergaderingen en en verheldering van de structuur bewerkstelligen. Permanente campagne-taken dienen onderdeel te zijn van de normale werkzaamheden.

De indeling van het secretariaat in secties (buitenland, politiek, administratie en voorlichting) en niveaus (kernstaf, brede staf, administratief niveau) en de daarmee op natuurlijke wijze gepaard gaande neiging tot sectarisme, plus de aanwezigheid van zich min of meer verzelfstandigende organen als CDJA en CDA-Vrouwenberaad, alsmede van de CDA-Bestuursvereniging en het Wetenschappelijk Instituut, én het te grote aantal partijbestuursorganen, vergen intern en extern overleg en

coördinerende activiteiten die voor een partijsecretariaat te omvangrijk zijn.

Tenslotte is het voor een politieke partij altijd goed dat er een zekere doorstroming is van mensen en ideeën. Politiek dient geen levensverzekering te zijn. Dit geldt ook voor hogere functies op de secretariaten.

Het verdient daarom aanbeveling een commissie in te stellen, die zich gaat bezighouden met deconcentratie van taken naar provinciale bureaus, herverdeling van de werkzaamheden op het partijsecretariaat en de coördinatie tussen de diverse secretariaten.

3.5. Kader- en Vormingswerk en Wetenschappelijk Instituut

Het geven van inzicht in de politieke overtuiging van het CDA dient de hoofdtaak te worden van het kader- en vormingswerk. Dit moet tot uitdrukking komen in statuten, in het activiteitenprogramma en in de selectie van materiaal en personen.

In het licht van deze hoofdtaak verdient het aanbeveling het kader- en vormingswerk en het Wetenschappelijk Instituut te laten fuseren, zonder de relaties met andere CDA-organisaties tekort te doen.

Het Wetenschappelijk Instituut blijkt voor velen te academisch, terwijl het kader- en vormingswerk meer met grondslag en politieke overtuiging zou moeten doen en in het verlengde daarvan met de studies, die het Wetenschappelijk Instituut uitbrengt teneinde die overtuiging gestalte te geven op onderscheiden beleidsterreinen.

De denktank moet beter worden aangesloten op het beademingsapparaat. Bij het secretariaat waar het kader- en vormingswerk nu is ondergebracht, ligt het accent toch meer op de organisatie van de partij, bij het Wetenschappelijk Instituut meer op de doorwerking van het Program van Uitgangspunten.

De samenwerking tussen de op te richten secties „onderzoek en studie” en „vorming” binnen het genoemde nieuwe instituut, kan voorts als volgt gestalte krijgen:

1) De sectie „onderzoek en studie” en de sectie „vorming” bepalen samen elk vanuit een eigen invalshoek de te bestuderen en te bediscussiëren thema's (waaronder de onderstromen op het gebied van de relatie tussen geloof en politiek en de daarmee samenhangende visies op de mens, de overheid en de inrichting van de samenleving);

2) De sectie „onderzoek en studie” ver-

richt studie en stelt wetenschappelijke rapporten samen, formuleert conclusies/voorstellen;

3) De sectie „onderzoek en studie” en sectie „vorming” maken op basis van dit rapport een populaire versie, die gebruikt kan worden bij het themagericht vormingswerk, discussies binnen afdelingen, CDJA en Vrouwenberaad en werkgroepenwerk, partijpolitieke discussie, ledenwerving of voorbereiding partijraad;

4) Het partijbestuur bepaalt d.m.v. een lange termijnplanning hoe de besluitvorming over de rapporten/studies zal plaatsvinden (bijv. alleen de conclusies) en waar (partijpolitieke discussies partijraad, partijbestuur). Dit laat uiteraard de eigen verantwoordelijkheid van het Instituut terzake onverlet;

5) De sectie „onderzoek en vorming” wordt nadrukkelijk betrokken bij voorbereiding en uitvoering van discussies, voorzover die vanuit de sectie „vorming” worden opgezet.

De sectie „vorming” van het gefuseerde instituut kan aldus gaan werken als een kaderschool, vergelijkbaar met die van het CNV, met drie hoofdaandachtsvelden:

- a. grondslag en politieke overtuiging;
- b. politieke vaardigheden;
- c. omgang met de media en de kiezers.

Ter uitwerking van de centrale gedachte dat er grote behoefte is de politieke overtuiging meer het geestelijk eigendom te doen zijn van de leden van het CDA, doen wij voorts de navolgende aanbevelingen:

a. De sectie „vorming” dient zich concrete gekwantificeerde werkdoelen te stellen. Bijvoorbeeld: binnen enkele jaren alle CDA-ers in raden, staten en besturen, alsmede hen die daarvoor kandidaat zullen worden, tenminste éénmaal een gedegen training inzake de politieke overtuiging te geven. De personele en financiële capaciteit dient op een dergelijk werkdoel te worden afgestemd.

De partij dient deelname hieraan tot een morele verplichting te maken, die doorwerkt in de samenstelling van advieslijsten bij kandidaatstelling. Kader- en vormingswerk dient aldus meer verankerd te worden in de gemeentelijke afdelingen en de partij als geheel.

b. Tijdens zo'n eerste trainingsronde komen ongetwijfeld allerlei problemen aan het licht bij het opereren vanuit de politieke overtuiging, in plaats van uit belangenbehartiging of andere motieven.

Inventarisatie van deze vraagstukken levert stof voor een tweede meerjarenplan. De sectie „onderzoek” zou daarbij met haar deskundigenapparaat een vruchtbare

CDA-secretariaat: eenvoudiger opzet.

rol dienen te spelen, terwijl ook andere CDA-organisaties bij de gedachtenvorming terzake nadrukkelijk betrokken moeten worden.

c. Conform aanbeveling vijf van het Grondslagrapport belegt de partij enkele malen per jaar een bezinningsconferentie voor parlementsleden, bewindslieden en partijbestuursleden, gericht op de versterking en uitdieping van de politieke overtuiging. Het verdient aanbeveling deze conferenties te verbeteren. Te vaak kiest men als inleiders nog representanten van vleugels binnen de christen-democratie in plaats van personen, die op grond van christen-democratische principes een brugfunctie willen vervullen. Inleiders dienen een afkeer te hebben van links-rechts-schema's en de conferenties dienen intensiever voorbereid te worden vanuit dit gezichtspunt. De resultaten van de conferenties dienen beter benut te worden binnen de partij: het verslag dient ter discussie te staan in de partijbestuursvergadering. Van de fracties mag hetzelfde gevraagd worden. Ook in de partijpolitieke discussie dient ermee gewerkt te worden.

d. Aanbeveling negen van het rapport Grondslag en Politiek Handelen is erop gericht dat CDA-leden zich gezamenlijk over de Bijbel buigen om de voortdurende vernieuwing van ons politiek denken te inspireren. De werkgroep constateert dat dit nog te weinig het geval is. Weliswaar hebben bijbellezingen en gebed terecht een vaste plaats in partij- en fractievergaderingen, maar een stelselmatige studie van bijbelse gegevens ontbreekt nog. Dit is begrijpelijk, aangezien het een toenemend aantal leden aan een bepaalde vorming en scholing op dit punt ontbreekt. Het CDA

deelt in de ontwikkelingen terzake in de gezinnen, het onderwijs en de kerken. Ook de verschillende visies op het Schriftgezag maken mensen huiverig. „Wordt de politieke partij daardoor niet te zeer een theologisch dispuut?” vragen velen zich af. Voor een partij, die zich wil baseren op de Evangelische grondslag, is studie van de Bijbel een bestaansvoorwaarde. Het gaat erom daarvoor de voorwaarden te scheppen, zonder dat de Bijbel als een politiek receptenboek gehanteerd wordt en zonder dat wij elkaar theologisch de maat gaan nemen.

Realisering van deze aanbeveling heeft betrekking op meer niveaus in de partij dan alleen het op te richten instituut voor onderzoek en vorming.

De Bijbel kan open bij:

- gesprekken tussen kerkelijke vertegenwoordigers en het CDA in gemeenten, provincies en op landelijk niveau;
- in een partijpolitieke discussie over de christen-democratische visie op de taak van de overheid en van de burgers en hun organisaties; daarbij dienen de in hoofdstuk 2 geschetste onderstromen uitdrukkelijk aan de orde te komen;
- CD/ACTUEEL, Christen-Democratische Verkenningen en Bestuursforum kunnen regelmatig politieke onderwerpen behandelen mede in het licht van Evangelische uitgangspunten;
- de sectie „vorming” zou lesbrieven of schetsen voor Bijbelstudie kunnen uitgeven, die men in werkgroep en in huiselijke kring bestudeert en bespreekt;
- bezinningsconferenties kunnen hieraan worden gewijd voor het partijkader;
- van groot belang is het ook een dialoog

op gang te brengen met niet (meer) gelovigen over christelijke politiek, toegespitst op de rol van de overheid;

- het CDA werpt zich bijvoorbeeld veel te weinig met zelfstandige studies van de Bijbelse gegevens in de discussies terzake van vrede en veiligheid, homofilie, buitenlandse werknemers, etc. en laat dit terrein over aan de kerkelijke organisaties. Dit is in strijd met de eerste drie artikelen van het Program van Uitgangspunten;
- belangrijke kerkelijke publicaties kunnen niet alleen gerecenseerd worden, maar ook bediscussieerd op conferenties. Als de kerken het CDA daartoe niet uitnodigen, dient het CDA de kerken daartoe te inviteren.

e. Inzake de partijpolitieke discussie is in de paragraaf over de gemeentelijke afdelingen al opgemerkt dat deze niet door het kader- en vormingswerk dient te worden georganiseerd, maar onderdeel dient te zijn van de normale politieke meningsvorming in de partij. Het vormende aspect van de partijpolitieke discussie treffen wij ook aan in het van de KVP geërfde werkgroepenwerk. Dit werk had mede het oogmerk de Tweede Kamerfractie in contact te brengen met opvattingen binnen de partij en de politieke discussie tussen geïnteresseerde partijleden te bevorderen. Deze functie dient geheel verlegd te worden naar de integrale afweging die in de normale partijkanalen plaatsvindt. Het vormende aspect van het werkgroepenwerk dat zich in de huiskamersituatie afspeelt is echter buitengewoon aantrekkelijk en dient bij voorkeur behouden te blijven. Het verdient dus aanbeveling de partijpolitieke discussie weg te halen bij het kader- en vormingswerk en geheel te integreren in de normale besluitvormingsprocedures van de partij en het bezinnend element van het werkgroepenwerk in het kader- en vormings-

werk te behouden en uit te bouwen. Het verdient aanbeveling dergelijke partijpolitieke discussies aan te vangen met een ontwerp-resolutie, opdat de discussies zo gericht mogelijk plaatsvinden.

Het Wetenschappelijk Instituut

De taak van het Wetenschappelijk Instituut is niet zozeer die van bewaker van de grondslag bij uitstek, dit strijdt met aanbeveling 7 van het Grondslagrapport: toetsing aan de grondslag is een taak voor alle partij-organen.

De hoofdtaak van het Wetenschappelijk Instituut dient te zijn het meer manifest maken van de uitgangspunten van het CDA, en het vertalen daarvan in toekomstgerichte studies.

De hoofdtaak van het Wetenschappelijk Instituut komt in gevaar wanneer uit angst voor theoretische lange-termijn-studies teveel accent komt te liggen op werk in het praktisch politieke vlak.

De financiële ruimte versterkt de noodzaak om te selecteren in de onderwerpen, die worden aangepakt. Het stellen van prioriteiten dient daarom op een gefundeerde wijze te geschieden. Criteria hierbij zijn:

- a) onvoldoende uitwerking van de uitgangspunten op een bepaald beleids-terrein;
- b) ontwikkelen van een CDA-visie voor nieuwe beleidsterreinen;
- c) toetsen van het functioneren van de uitgangspunten en bestaande politieke opvattingen in het licht van wijzigende maatschappelijke omstandigheden (c.q. opsporen van oorzaken van niet-functioneren van CDA-uitgangspunten in de samenleving);
- d) het ontwikkelen van een gezamenlijke christen-democratische staatsbeschouwing. De betekenis die de ver-

schillende onderstromen binnen het CDA toekennen aan de Bijbelse kernbegrippen, en hun visie op de mens, de overheid en de inrichting van de samenleving, vormt hiervoor het basismateriaal.

Het met elkaar in discussie brengen van verschillende stromingen en nuances binnen het CDA, waardoor het gemeenschappelijk in te nemen standpunt wordt versterkt, is in het bijzonder ook een taak van het Instituut. Hetzelfde geldt voor het contact met andersdenkenden en het luisteren naar wat zij het CDA te zeggen hebben. Met name in Christen-Democratische Verkenningen vindt dit thans al plaats. Het verstevigen van deze contacten verdient aanbeveling om navelstaren te voorkomen en te profiteren van ideeën van anderen. De deskundigheid die binnen het CDA aanwezig is, moet beter worden benut. Dat is niet alleen een organisatorische kwestie (studiecommissie), er dient een klimaat te zijn, waarin een openhartige confrontatie kan plaatsvinden, waardoor nieuwe, voor christen-democraten herkenbare visies kunnen worden ontwikkeld.

Het betekent, dat de discussie niet onmiddellijk gericht moet worden op de bestuurlijke en beleidsmatige aspecten, maar dat het gaat om een analyse om tot de wortels van de problemen te geraken.

De suggestie moet vermeden worden dat de analyse ondergeschikt wordt gemaakt aan de door het CDA in te nemen standpunten.

Het verdient aanbeveling, alvorens een studie te starten, te zoeken naar wegen om een open meningsvorming te bevorderen en een goede afbakening te bereiken. Mogelijkheden om elders onderzoekscapaciteiten te benutten moeten worden aangegrepen (bijvoorbeeld wetenschapswinkels).

Het is de vraag of in Christen-Democratische Verkenningen sleutelkwesties niet op een te vrijblijvende wijze aan de orde komen: na verschillende prikkelende opinies dient de redactie aanzetten te geven om een samenhangende visie te kunnen kiezen.

Vervolgens dient aansluiting tot stand te komen op populariserende stukken van de sectie vorming, opdat de meningsvorming in brede lagen van de partij kan doorwerken.

De status van de rapporten van het Instituut dient duidelijk te worden vastgesteld, alsmede de procedure waarmee ze binnen de partij kunnen worden ingebracht. De indruk bestaat dat de gedachtenwisseling teveel op landelijk niveau blijft en nauwelijks in de afdelingen doordringt.

Voor vrouwen meer plaats maken in het CDA.

CDJA maximum leeftijd verlagen naar 25 jaar.

3.6. CDA-Vrouwenberaad en CDJA: in het isolement ligt niet de kracht

Het CDA-Vrouwenberaad en het CDJA zijn bedoeld om het jongeren en vrouwen gemakkelijker te maken om politiek actief te worden in het CDA.

In brede zin behartigen zij de belangen van vrouwen en jongeren door hen meer bij de politiek te betrekken. Zij kunnen fungeren als „drempelverlagende voorportalen”. Veel vrouwen en jongeren zijn dan ook alleen CDA-lid; de vrouwen- en jongerenorganisaties vertegenwoordigen niet alle vrouwelijke en jongere CDA-leden. Niettemin is er op dit gebied nog veel aan activering en bewustwording te doen.

a. Voor vrouwen en jongeren dient meer plaats gemaakt te worden in het CDA. De vrees bestaat echter dat bij de vernieuwing van besturen na afloop van de overgangsbepalingen uit het fusieprotocol vooral mannen de besturen zullen bevolken. De partijraad zal bij het benoemen van direct gekozenen in het partijbestuur rekening moeten houden met de relatieve achterstand van vrouwen en jongeren. Mutatis mutandis geldt deze regel voor alle bestuursbenoemingen.

Ook voor de politieke kandidaatstelling dient de partij nu al vrouwen en jongeren op opvolgingsplaatsen op te nemen en hen een adequate scholing te bieden.

b. Het verdient geen aanbeveling dat deze organisaties zich ontwikkelen tot schaduwpartijen met een eigen politieke meningsvorming van de basis naar de top georganiseerd. Dat is ook niet goed mogelijk: de bestuurskracht en de politieke ervaring

stromen voortdurend door naar de „echte” politiek.

Het accent dient te liggen op de vorming en oefening van politieke vaardigheden in een relatief beschermde omgeving. Meningsvorming tendert bij categorale organisaties snel tot enge belangenbehartiging.

En niets is slechter dan belangen te stellen boven beginselen. Bovendien verschaft men aldus het CDA een alibi om zich met deze belangenbehartiging minder bezig te houden: „daar zorgen de vrouwen- en jongerenorganisatie wel voor”. Het Vrouwenberaad en de jongeren zullen zich in zo'n situatie ten onrechte van de partij verwijderen. Zij missen dan ook een krachtige ruggesteun uit de partij bij het aangaan van externe contacten.

Wederzijds dienen adviserende bestuurszetels effectief benut te worden.

c. Periodiek dient de partij samen met vrouwenberaad en jongerenorganisatie na te gaan hoe het staat met de positie van vrouwen en jongeren in het CDA. Met name bij het Vrouwenberaad dient eens in de vijf jaar nagegaan te worden hoever men is gevorderd in het opheffen van de achterstand.

d. Van het CDJA blijkt teleurstellend weinig wervingskracht op jongeren uit te gaan. 6 à 7 procent van de CDA-kiezers is lid van het CDA. Het CDJA weet echter nog geen 1% van de jongere CDA-kiezers als lid aan zich te binden. Eén van de oorzaken daarvoor lijkt de relatief hoge gemiddelde leeftijd van het CDJA-kader en de gebrekkige doorstroming die daarvan het gevolg is.

Het verdient de voorkeur de maximum

leeftijd voor aansluiting bij het CDJA te verlagen tot 25 jaar.

Opdat jongens en meisjes van middelbare schoolleeftijd werkelijk aan bod kunnen komen.

Het CDJA dient zich meer te richten op en open te stellen voor werkende jongeren.

e. Terzake van de contributieregeling zou onderzocht moeten worden hoe in beide organisaties de financiële drempel voor toetreding tot het CDA zo laag mogelijk kan zijn.

3.7. Slot: de kwaliteit van de mensen

Hoe mooi een organisatie er op papier ook uitziet, de mensen geven de doorslag.

Conform aanbeveling 1 ten derde van het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” zullen personen, die voor een verantwoordelijke post in het CDA in aanmerking wensen te komen, er blijk van moeten hebben gegeven dat zij de politieke overtuiging serieus nemen en in staat zijn er op een creatieve manier mee om te gaan.

Het gaat hier om verantwoordelijke posten zowel binnen de partijorganisatie (bestuursposten in partij-organen en gelieerde organen en organisaties, redacties van bladen, personeel van de secretariaten en de fracties) als om posten buiten de directe partijorganisatie (gekozenen in raden staten en parlement, alsmede benoemingen waarvoor het lidmaatschap van het CDA een voorwaarde was).

Geconstateerd wordt, dat binnen de partij de toewijding aan de gemeenschappelijke politieke overtuiging meestal niet met zoveel woorden als maatstaf wordt aangelegd.

Evenmin wordt aan betrokkenen bij aanstelling meegedeeld dat dit van hem of haar verwacht wordt.

Als mensen er voorts openlijk blijk van geven geen boodschap te hebben aan de grondslag en het Program van Uitgangspunten kan dat niet zonder gevolgen blijven. Verwacht mag worden dat mensen, die leiding geven in de verschillende organen, er op formele of informele wijze op toezien en bevorderen dat de politieke overtuiging als onderlinge band in ere wordt gehouden en als zodanig steeds beter kan gaan functioneren.

Handhaving van de statutaire zittingstermijn van alle bestuursleden op alle niveaus, van twee perioden is voorts een noodzakelijke voorwaarde.

Er dient een prikkel te zijn om nieuw talent te kweken. Elke vier jaar een deel „verversen”.

Ook voor de „ambtelijke” functies in de partij dient te worden nagegaan hoe doorstroming bevorderd kan worden. ◀

De politieke vertegenwoordigers van het CDA

4.1. De partij, de fracties en de besturende colleges

Politieke partijen zijn tegelijk ontstaan met de wens tot uitbreiding van het kiesrecht over de gehele bevolking. Partijen bundelen kiezersopvattingen en brengen deze in de politiek tot gelding door middel van het opstellen van programma's en het stellen van kandidaten voor de volksvertegenwoordiging. Vooral als partijen herkenbaar zijn als vertegenwoordigers van politieke stromingen in de bevolking blijken zij een duurzaam, onmisbaar middel van saamhorigheid te zijn voor grote groepen kiezers.

Staatsrechtelijk is de positie van politieke partijen niet geregeld. In feite worden volksvertegenwoordigers via politieke partijen gekozen: de kiezers brengen hun stem uit op partijlijsten. De uitgebrachte stemmen worden vervolgens verdeeld over de kandidaten, die overigens met de partij afspraken kunnen maken over het aanvaarden van de zetels waardoor ook de volgorde op de lijst niet altijd beslissend is.

Duidelijk is dat stemmen in feite uitgebracht worden op lijsten, waarvan de kandidaten (doorgaans met name de lijsttrekker) de politieke stroming dusdanig gestalte te geven, dat de lijst het vertrouwen van de kiezers krijgt. Het ligt dus voor de hand dat volksvertegenwoordigers nauw met hun partij en partijgenoten verbonden zijn.

De Grondwet bepaalt echter dat volksvertegenwoordigers, eenmaal gekozen zijnde, hun standpunt bepalen zonder bindend mandaat van anderen: zij stemmen „zonder last”. Deze uit de Republiek stammende bepaling is ook bij de laatste grondwetsherziening gehandhaafd. Dit sluit echter niet uit dat zij „met behoud van ieders persoonlijke verantwoordelijkheid bij het verrichten van hun taak rekening houden met de uitspraken en verklaringen van bevoegde partij-organen” (CDA-statuten).

Tussen partij en fractie moet een goed contact bestaan. Enerzijds om de partij in staat te stellen na vier jaar weer een goed verkiezingsprogramma vast te stellen en geschikte kandidaten voor te dragen. Anderzijds om de via de partij gebundelde kiezersmeningen zo goed mogelijk doorwerking te doen vinden in het beleid. De fractie staat dicht bij het bestuurscollege (regering, G.S. of B & W) dan de partij. Zij is

geboden tot loyale samenwerking met de partners, die ook in het bestuurscollege vertegenwoordigd zijn, maar het bestuursakkoord is niet hetzelfde als het partijstandpunt. De fractie dient eerst het partijstandpunt te verwoorden en daarna te verwijzen naar haar loyaliteit aan het akkoord. Het is fout als het andersom gebeurt.

Ten opzichte van bewindslieden dient de partij een terughoudende opstelling in acht te nemen. Besturende colleges dienen de gehele bevolking en werken op basis van een akkoord, dat met de coalitiepartners gesloten is door de fracties. Bestuurders mogen in de uitoefening van hun functies niet in de eerste plaats met het gezicht van het CDA worden gelijkgesteld, hoe moeilijk dit de kiezers wellicht ook is uit te leggen.

Hoe dichter bij de Kroon, hoe minder partijman of -vrouw. Dit geldt vooral voor ministers en staatssecretarissen, maar in mindere mate ook voor wethouders en gedeputeerden, omdat dezen tevens gemeenteraads- en statenlid zijn. Van bestuurders mag gevraagd worden dat de partij waaruit zij voortkomen hen kan blijven herkennen.

4.2. Selectie, verkiezing en begeleiding

In een nog jonge partij als het CDA is het onderling geestelijk klimaat nog groeiende. Uiteraard blijft dit in een levende partij altijd in ontwikkeling. Voortkomend uit drie politieke tradities en een groepering rechtstreekse leden geldt voor het CDA echter in het bijzonder dat het zijn eigen politieke stijl nog niet definitief gevonden heeft. Dat heeft ook gevolgen voor het feitelijk functioneren van nieuwe gekozenen en kandidaten. Zij zullen zich aanpassen aan de werkwijze van zittende fracties. Een belangrijke rol speelt ook de maatschappelijke sector waaruit men afkomstig is.

Men zal geneigd zijn zich als belangenbehartiger van deze sector op te stellen, soms is men zelfs ten onrechte als zodanig op de lijst gekomen. Wanneer specialisme wordt tot enge belangenbehartiging, dan is er echter iets mis. Generalisme speelt bij kandidaatstelling te weinig een rol; men zoekt meestal opvulling naar specialisme of belangengroepen. Bij landelijke kandidaatstelling speelt voorts regionalisme een grotere rol dan wenselijk is en verhindert soms dat de beste kandidaten hoog op de lijst komen.

a) Het is van groot belang dat het CDA zijn kandidaten op de eerste plaats zoekt bij mensen, die kunnen bijdragen aan de verdere groei van het eigen geestelijk klimaat in de partij en de fracties. Dat zijn mensen wier betrokkenheid op de politieke overtuiging buiten kijf is. Reglementair is daarin voorzien door kandidaten een verklaring te laten ondertekenen, waarin de aanvaarding van het Program van Uitgangspunten is opgenomen. Dit punt moet echter méér zijn dan een formaliteit.

Het is noodzakelijk dat partijbesturen op alle niveaus bij het opmaken van de advieslijst allen die gekandideerd worden in elk geval ook beoordelen op het punt van hun betrokkenheid op de politieke overtuiging van het CDA.

Wanneer die toetsing negatief uitvalt, dient betrokkene niet gekandideerd te worden. Op langere termijn doet interne erosie de partij naar de kiezers toe namelijk veel meer schade.

b) Los van het functioneren van CDA-fracties op dit moment is het voor een nieuwe partij noodzakelijk om erg veel aandacht te besteden aan doorstroming in de fracties. Parallel aan de door ons elders bepleite doorstroming in de partijbestuursorganen dienen ook de fracties, die in 1986 en 1987 zullen aantreden, veel nieuwe leden te bevatten. Daartoe dienen de voorbereidingen nu al getroffen te worden.

Nieuwe mensen moeten worden gezocht en voorbereid. Het spreekt vanzelf dat de criteria die wij daarvoor in het voorgaande hebben aangedragen richtsnoer dienen te zijn. Bij de kandidaatstelling dienen zij hoog op de lijst te komen.

c) Komen nieuwe kandidaten in de fracties dan dienen zij daar een klimaat aan te treffen, waarin herkenbare CDA-politiek wordt gevoerd. Het werk in fracties moet niet bepaald worden door belangenbehartiging van individuele fractieleden, het innemen van middenposities of persoonlijke profilering op basis van specialisatie, maar door herkenbare en geïnspireerde beginselpolitiek. Beginselen wijzen belangen de hen toekomstende en gerechtvaardigde plaats.

Training en bijscholing van (kandidaat) vertegenwoordigers op dit punt door gerichte cursussen van Kader- en Vormings-

werk is voor het CDA noodzakelijk in de komende jaren.

Elders hebben wij daartoe aanbevelingen voor het kader- en vormingswerk gedaan. d) Een goed contact tussen fractie en partij-afdeling kan hieraan ook veel bijdragen.

De fractievoorzitter dient de bestuursvergaderingen bij te wonen en de partijvoorzitter de fractievergaderingen. Ontmoetingen tussen het fractiepresidium (waar aanwezig) en het partijpresidium zijn daarbij een belangrijke aanvulling om niet te veel van een enkele persoon afhankelijk te worden. De partijvoorzitter dient in de fractievergadering te benadrukken wat in het program staat en maakt een vruchtbaar periodiek contact tussen de partij en de fractie mogelijk en draagt in overleg met de fractievoorzitter bij aan de verdere groei van een eigen authentiek CDA-geestelijk klimaat in de fractie. Omgekeerd zit de fractievoorzitter niet in het bestuur om de partij van daden af te houden die specifiek „des partij's" zijn, maar om de partijafdeling te helpen haar taken optimaal tot hun recht te laten komen.

4.3. Gezamenlijke verantwoordelijkheid voor visie en beleid

a. binnen fracties

In het CDA verbinden kandidaten zich door ondertekening van de eerder genoemde verklaring tot „samenwerking met andere leden, die via de CDA-lijst(en) zijn benoemd". Die fracties hebben tot taak te streven naar realisering van het verkiezingsprogram van hun partij. Daarover leggen zij ook periodiek aan de partij verantwoording af. In het CDA hebben gekozen politieke vertegenwoordigers het recht van gravamen, dat wil zeggen dat (kandidaat) fractieleden, direct na vaststelling van hun verkiezingsprogram, aan het partijbestuur ontheffing kunnen vragen van hun medeverantwoordelijkheid voor de realisering van het program, voor die program-artikelen, waar zij zulke grote bezwaren tegen hebben dat van hen daaraan geen medewerking mag worden verlangd. Uiteraard betreft het daarbij belangrijke kwesties en geen ondergeschikte punten. Dit recht biedt een zuivere oplossing voor de spanning die er kan bestaan tussen persoonlijke opvattingen, de onafhankelijk-

ke positie die volksvertegenwoordigers hebben en hun gezamenlijke verantwoordelijkheid in fractieverband om het partijprogram te realiseren. Het spreekt vanzelf dat een zeer terughoudend gebruik dient te worden gemaakt van het voorrecht van gravamen. Thans lijkt het gravamen daarentegen soms zelfs door sommigen als een statusverhogende factor te worden gebezigd.

Een fractie is meer dan een optelsom van afzonderlijke volksvertegenwoordigers. Als men er zitting in neemt, mag verwacht worden dat men medeverantwoordelijkheid draagt voor de gezamenlijke visie op het te voeren beleid, de realisering en de presentatie van die visie. Fractiewerk is groepswerk. Dat betekent enerzijds dat er ruimte moet zijn voor gedegen discussies om het samen eens te worden, anderzijds dat er bereidheid moet zijn om iets van het eigen standpunt in te leveren ten gunste van de gezamenlijk in te zetten beleidslijn. Men mag niet door een afzonderlijke stellingname in feite het overtuigend functioneren als fractie schade berokkenen.

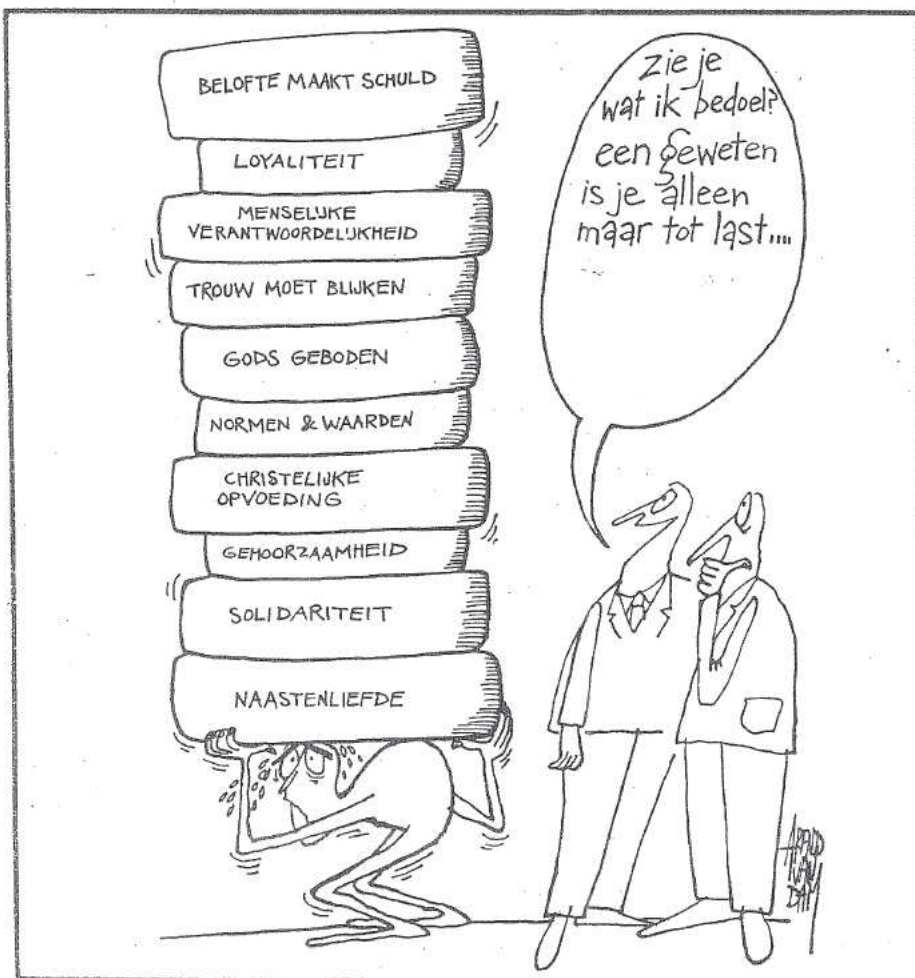
In de Tweede Kamerfractie en ook wel in de raads- en statenfracties is de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het fractie-standpunt de laatste jaren moeilijker te realiseren geweest dan het geval zou moeten zijn. Fractieleden hebben een zekere speelruimte tussen de grenzen die het program trekt enerzijds en de feitelijke stellingname van de fractie anderzijds. Men kan daardoor afwijkend stemmen en toch binnen de lijnen van het program blijven. Deze ruimte zal er altijd zijn, een program kan niet gedetailleerd voorschrijven wat er zich in vier jaren kan afspelen. Het komt dus werkelijk aan op de inzet van de fractieleden om het samen eens te worden.

Voor zover deze inzet in het verleden niet altijd bij allen ten volle aanwezig lijkt te zijn geweest heeft de standaardverklaring daarvoor wellicht ook teveel ruimte geboden, deze spreekt immers van „samenwerking" in fractieverband.

Het verdient aanbeveling de verklaring doelgerichter te formuleren; kandidaten moeten verklaren bereid te zijn „de fractie goed te laten functioneren door gezamenlijk tot eenduidige interpretatie van het program te komen en deze uit te dragen.

Ook het fractiereglement dient aan deze formulering te worden aangepast, om de verklaring kracht bij te zetten. Daarbij kan gewetensproblematiek ontstaan die verband houdt met de onderstromen inzake de relatie tussen geloof en politiek, die w in hoofdstuk 2 hebben aangeduid.

Het zal in het CDA noodzakelijk zijn zich bewust te worden van de onderstroom waarin men staat en deze niet dusdanig te verabsoluteren dat gezamenlijke activite

in feite onmogelijk is. Wie daartoe niet bereid is kan in een christen-democratische partij niet functioneren.

Hetzelfde geldt overigens voor personen, die de relatie tussen ethiek en politiek veronachtzamen, zonder dat gewetensproblemen hierbij naar voren worden gebracht. Natuurlijk komt het in de CDA-fracties vaak voor dat men door goede interne discussies tot een gemeenschappelijke beleidslijn komt. Kwesties als het verdeeld optreden zijn ook niet afdoende in reglementen te regelen. Het komt aan op de bereidheid van betrokkenen. Daarom gaan wij hier niet dieper in op eventuele sancties. Belangstellenden verwijzen wij daarvoor naar bijlage IV.

Voor het functioneren als fractie is verder van belang dat tussen verkiezingen in het dualisme tussen regering en parlement wordt gehandhaafd, zodat de discussie in de fractie ook werkelijk betekenis heeft voor het fractiestandpunt, voor het streven naar realisering van het verkiezingsprogramma als uitgangspunt voor de discussies in de fractie en voor het handhaven van een stijl van omgang met elkaar die de toets aan de grondslag kan doorstaan.

Verder kan een vruchtbare werking uitgaan van de aanwezigheid van voldoende generalisten in de fractie, naast de noodzakelijke specialisten.

Tenslotte kan ook de partij het nodige bijdragen aan de mogelijkheid om gezamenlijk verantwoordelijk te kunnen zijn in fracties. Op elk van deze punten gaan wij kort in.

– Het dualisme brengt met zich mee dat de partij tussen verkiezingen in de fractievoorzitter als de primaire woordvoerder beschouwt terzake van belangrijke politieke CDA-standpunten. Hij zal in de regel de slotspreker zijn op de partijraad. Bewindslieden kunnen eventueel als gastspreker optreden, maar duidelijk in hun eigen rol. Fractievoorzitter en CDA-bewindslieden dienen consequent naar elkaar te verwijzen als de media uitleg vragen over respectievelijk het regerings- of het CDA-beleid.

– Het feit dat de fractievoorzitter tussen verkiezingen in de primaire woordvoerder is terzake van het CDA-standpunt, wil niet automatisch zeggen dat hij ook degene is aan wie de kiezers zich het meest willen binden. Dat is ook niet noodzakelijk omdat deze vraag eerst weer aan de orde komt als er verkiezingen zijn. Voor de keuze van lijsttrekker komen diegenen in aanmerking, die geacht mogen worden de CDA-beginselen zodanig uit te dragen dat zij op zo groot mogelijk vertrouwen bij de kiezers rekenen. Daartoe behoort niet al-

leen de fractieleider, maar daartoe kunnen ook bewindslieden en anderen behoren.

– Het dualisme brengt met zich mee dat kabinetten zich op een wijze presenteren die niet dezelfde kan zijn als de presentatie van het partijstandpunt. „No nonsense” is typisch een coalitie-slogan, waarin het CDA zich gedeeltelijk kan herkennen, maar die nooit als partijlogo zou kunnen fungeren.

Tussen verkiezingen in dient dit dualisme de verhoudingen te bepalen. Tijdens verkiezingscampagnes is het verkiezingsprogramma nummer één, maar loopt de partij niet weg voor het gevoerde beleid. Is de lijsttrekker tevens bewindsman, dan dient hij de vrijheid te hebben het kabinetsbeleid te verdedigen, echter zonder dat dit inzet van de verkiezingen kan zijn. Hij accentueert de eigen inbreng bij de noodzakelijk gebelangen compromissen.

– Realisering van het verkiezingsprogramma dient door de fractie het na te streven doel te zijn. Het regeerakkoord is daarbij wezenlijk, maar van een andere orde, zoals wij reeds stelden in de inleiding op dit hoofdstuk. Het is de vraag of het CDA als partij in het verleden in voldoende mate de fractie een uitvoerbaar en eenduidig verkiezingsprogramma heeft meegegeven en of sommige problemen niet door de partij terwille van de eenheid tot onvoldoende duidelijke oplossingen zijn gebracht. De partij draagt dan medeverantwoordelijkheid voor de moeite die de fractie heeft om de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de CDA-visie gestalte te geven. Dit betreft met name de besluitvorming van de partijraad waarover wij elders aanbevelingen deden, maar heeft ook betrekking op de niet altijd duidelijke rol van partijcommissies, zoals de Commissie Buitenland.

– Het verdient aanbeveling dat binnen fracties een stijl van omgang gehandhaafd wordt, die de toets aan de grondslag kan doorstaan. Hetzelfde geldt uiteraard voor de partij.

Aan het lezen in de Bijbel aan het begin van vergaderingen mag geen afbreuk worden gedaan door de opstelling van fractieleden, leden en bestuurders jegens elkaar. Verwacht mag worden dat onderlinge meningsverschillen intern uitgesproken worden, dat men niet reageert als media in dit kader uitspraken van fractiegenoten voorleggen, teneinde daarop commentaar te vernemen, en dat men de bereidheid vertoont het onderling eens te worden in plaats van zich persoonlijk te profileren.

– Tenslotte verdient het aanbeveling dat binnen fracties behalve naar specialisatie

naar een meer algemene benadering gestreefd wordt.

Het gaat terzake om mensen die zicht hebben op de algemene maatschappelijke vraagstukken die achter specialisaties schuil gaan. Generalisten zouden zelfs een zekere voorkeursbehandeling kunnen krijgen waar het gaat om woordvoerderschappen, belangrijke spreekbeurten etc. Roulatie binnen fracties dient aan de vorming van generalisten bij te dragen. Aldus zou een zekere interne begeleiding gestalte kunnen krijgen die niet gericht is op specialisatie, maar op alomvattende CDA-visies op de ontwikkeling van de samenleving.

b. Samenhang in de CDA-standpunten in het parlement, de provinciale staten en de gemeenteraden.

Het CDA kent als samenbindende opvatting voor alle geledingen binnen de partij: de politieke overtuiging, zoals die is neergelegd in het Program van Uitgangspunten. Het spreekt vanzelf dat het mogelijk is dat bijvoorbeeld provinciale CDA-verkiezingsprogramma's andere concrete uitwerkingen van dit Program van Uitgangspunten bevatten dan het landelijk verkiezingsprogramma. Feitelijk is dit ook het geval. Dit legt des te meer klem op zorgvuldige presentatie van het beleid, en op onderlinge discussie over de uitwerking van de politieke overtuiging in actieprogramma's.

Een belangrijk forum voor die discussie vormt de Vereniging van Christen-Democratische Gemeente- en Provinciebestuurders. Ook de provinciale afdelingsvergaderingen, c.q. kamerkringvergaderingen, alsmede de eigen CDA-bladen dienen echter benut te worden om tot onderlinge afstemming van beleid te komen in gemeenten en provincies. Met name nu de incompatibiliteitsregeling het tegelijk zitting hebben in raden en staten verbiedt, is dit noodzakelijk. Landelijk geeft de partij aan de samenhang een belangrijke impuls met het model gemeente- en provincieprogramma. Wij zijn van mening dat de incompatibiliteitsregeling een belangrijk sanerende werking heeft gehad en die was noodzakelijk. Voor de nadelen mag men de ogen echter ook niet sluiten: een belangrijk coördinatie-mechanisme en communicatiekanaal is weggefallen, dat opgevuld moet worden door stelselmatiger overleg. Dit legt een zwaardere organisatorische last op de schouders van de respectievelijke besturen en fracties.

De huidige regeling kan daarbij gehandhaafd blijven, mits de partij duidelijk de criteria omschrijft voor ontheffingen conform artikel 190 van de CDA-statuten. In deze criteria dient een evenwichtige oplossing voor de beschreven spanning gevonden te worden.

Een belangrijk knelpunt lijkt de coördinatie en het gebrek aan contact te zijn tussen het beleid van de Tweede Kamer-fractie en dat van vertegenwoordigende fracties bij de lagere overheden. Dit heeft nauwelijks met een incompatibiliteitsregeling te maken. De Tweede Kamerwerkzaamheden zijn immers full-time activiteiten.

Doorslaggevend zal zijn dat men in de fractie herkenbare CDA-beginselpolitiek voert en daarover in voortdurend gesprek is met de CDA-gemeente- en provinciebestuurders, die op hun beurt evenzeer niet als belangengroep dienen op te treden, maar een opstelling op basis van CDA-uitgangspunten moeten kiezen, waarover men het met de fracties eens zal moeten worden. Dit voortdurende overleg dient niet alleen plaats te vinden met de binnenlandse bestuurspecialisten: ook de rest van de fractie dient kennis te nemen van de leefwereld van CDA-politici bij lagere overheden. Daarmee bestaat nog te weinig affiniteit, waardoor het Haagse beleid vervreemdend overkomt. De fractie geeft hieraan te weinig prioriteit.

4.4. Verantwoording van de fractie tegenover de kiezer en tegenover het CDA

a. Tenminste één keer per jaar leggen CDA-fracties schriftelijk verantwoording af van hun beleid aan de bevoegde partijvergadering. In elk geval moet daarin aandacht worden besteed aan:

– Het werken met het verkiezings- en

eventueel collegeprogramma of regeerakkoord; met name de punten uit het programma die niet (kunnen) worden uitgevoerd, worden daarin gemotiveerd.

Nieuwe punten, waarin het programma niet voorziet, worden in het licht van het Programma van Uitgangspunten behandeld.

– Het functioneren van de fractie en de onderlinge taakverdeling. In tegenstelling tot hetgeen in artikel 4.6 van het standaardreglement staat vermeld, lijkt het ons niet primair de taak van de afdeling om de samenwerking tussen de raadsleden te bevorderen. Dat is op de eerste plaats de taak van de fractievoorzitter.

– De verhouding met de eigen wethouders/bestuurders/bewindslieden.

– De contacten van de fractie met maatschappelijke organisaties en kerken.

Jaarverslagen moeten kort zijn en in duidelijke taal worden opgesteld. Het moet met name gaan over voor het CDA gevoelige zaken. De bevoegde partijvergadering moet in staat worden gesteld een beoordeling van het jaarverslag te geven en deze tot uitdrukking te brengen in moties of verklaringen. Een ontwerp-bestuursresolutie kan deze discussie bevorderen. Het komt vaak voor dat fracties geen jaarverslag opstellen. Het verdient aanbeveling dat het partijbestuur een richtlijn uitdeelt over de manier waarop fracties en hun leden gebonden zijn zich te verantwoorden over de wijze waarop zij als fractie functioneren.

b. Leden en bestuur dienen na vier jaar een gemotiveerd oordeel te kunnen opmaken of betrokkene voor herkandidering in aanmerking komt. Het verdient aanbeveling dat de fractie CDA-leden regelmatig gelegenheid geeft met hen te spreken.

Verder dient de fractievoorzitter één keer per jaar met de individuele leden van de fractie hun persoonlijk functioneren te bespreken. De leden dienen tot een personele beoordeling in staat te worden gesteld bij het opmaken van de kandidatenlijst. Het verdient aanbeveling dat het bestuur daartoe voorstellen doet aan de ledenvergadering. De fractievoorzitter en zo mogelijk een vertrekend fractielid dienen daarbij als adviseurs betrokken te worden.

Ook fractiebegeleidingsgroepen kunnen hier een belangrijke rol vervullen.

c. Voorts verdient het aanbeveling dat de fractie jaarlijks, bijvoorbeeld als de ontwerp-begroting uitgebracht is door B & W, Gedeputeerde Staten of de Regering, en voordat die begroting in de gemeenteraad of provinciale staten behandeld wordt, op de ledenvergadering gelegenheid biedt tot discussie hierover.

Bij de Rijksbegroting dient de partij gehoord te worden over de afzonderlijke begrotingen, voordat deze in de Kamer aan de orde komen.

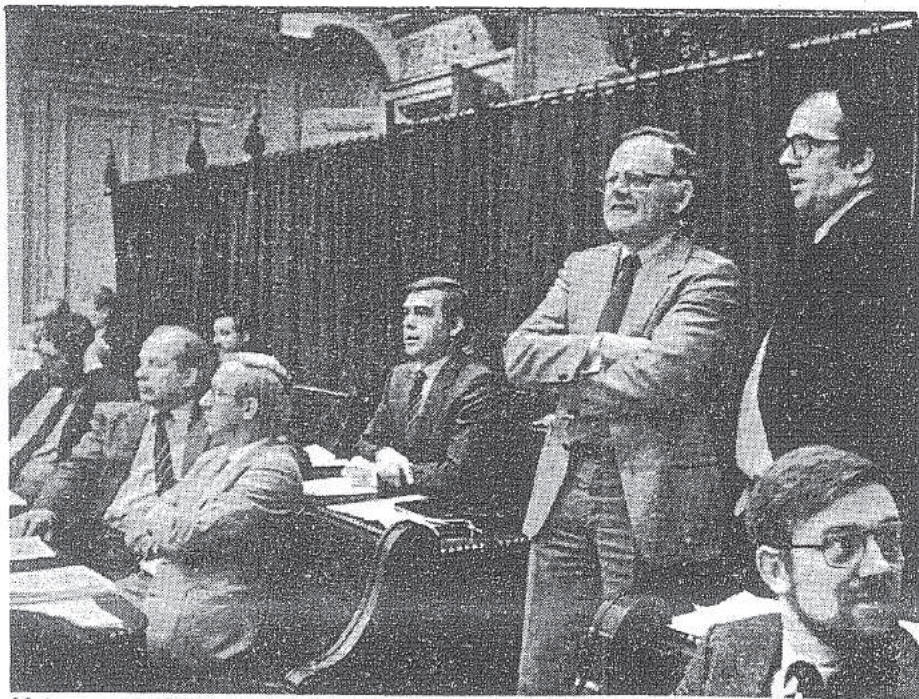
In de kring van de CDA-Tweede Kamerfractie leeft de goede gedachte om na Prinsjesdag, maar vóór de begrotingsbehandeling een aantal regionale bijeenkomsten te beleggen, waarop fractie en ministers zich met de CDA-leden verstaan.

4.5. Slot: fracties zijn gezichtsbepalend

Fracties en individuele fractieleden in raden, staten en Kamers zijn zeer gezichtsbepalend voor het CDA.

Met name de Tweede Kamerfractie heeft een geweldige betekenis voor de beeldvorming bij de kiezers. Dit legt een zware verantwoordelijkheid op de schouders van deze fractie. Niet alleen om intern de gezamenlijke verantwoordelijkheid als fractie te dragen voor het CDA-beleid, maar ook om deze herkenbaar uit te dragen.

De werkgroep is van mening dat de huidige CDA-Tweede Kamerfractie niet steeds de kenmerken vertoont die wij als partij daarvan verwachten. Dit valt niet altijd de betrokkenen te verwijten. Hoewel de opvolgingsafspraken op zichzelf een goede zaak waren, moeten wij nu constateren dat zij ook een negatieve bijwerking hebben gehad. De samenstelling van de kandidatenlijsten lag praktisch vast in de afspraken die bij het fusieprotocol zijn gemaakt. Er is onvoldoende nieuw bloed in de fractie gekomen. Oude tegenstellingen tussen

Met name de CDA-Tweede Kamerfractie is gezichtsbepalend.

voormalige partijen lijken nog teveel terug te vinden, waardoor de leden onvoldoende groepssolidariteit lijken te beleven. Waarschijnlijk zijn ook de contacten met andere fracties hierdoor niet optimaal.

Teveel fractieleden zijn naar het kabinet of naar elders vertrokken die door hun persoonlijkheid een dragende functie in de fractie hadden kunnen hebben. Dit bemoeilijkt het leiding geven aan de fractie. Ook de leeftijdsopbouw is niet wervend. Het jongste fractielid is 33 en van de 45 leden zijn er 5 jonger dan 40 jaar.

Deze constatering treft zoals gezegd niet alleen de betrokkenen zelf, de partij is in belangrijke mate medeverantwoordelijk voor de ontstane situatie. Evenzeer zijn wij er van overtuigd dat veel van deze constatering ook opgaan voor de CDA-fracties in raden en staten. De hoofdvraag is dan ook hoe wij ons richten op een toekomst, waarin CDA-fracties een meer wervende rol vervullen. In de periode tot 1986/87 dient de partij de fracties zorgvuldig te begeleiden bij de voorbereiding van hun stellingnamen.

De Tweede Kamerfractie is er gelukkig in geslaagd tot één standpunt te komen inzake enkele bijzonder moeilijke kwesties. Als dit gebaseerd is op groepssolidariteit, dan is dit een verheugende zaak. Eenheid van standpunt dient gebaseerd te zijn op onderlinge overtuiging en werkelijk begrip en dient geen geforceerd karakter te dragen. Het verdient geen aanbeveling dat de partij op de stoel van de fractie gaat zitten door richtlijnen vanuit het partijbestuur mee te geven. Wel dient de partij duidelijk stelling te nemen inzake belangrijke maatschappelijke vraagstukken.

Belangrijk is het dat de fractie zelf op basis van het verkiezingsprogramma tot overeenstemming komt. Daartoe is het noodzakelijk uitvoerig en gedegen met elkaar te kunnen discussiëren en uit deze discussies tot concrete gemeenschappelijke beleidslijnen te concluderen.

Consistente, geloofwaardige en duidelijke publiciteit over politieke hoofdpunten is noodzaak voor het normale functioneren van een politieke partij. De eerste verantwoordelijkheid hiervoor berust bij de fractieleiding. Individuele fractieleden dienen zich bij bezwaren van de fractieleiding te onthouden van rechtstreekse publiciteit naar buiten toe. Omgekeerd dient de fractieleiding oog te hebben voor de rechten van het individuele fractielid om zich als volksvertegenwoordiger te uiten. Men dient zich bewust te zijn dat fracties en fractieleden zéér gezichtsbepalend zijn voor de beeldvorming van het CDA in de samenleving. Daarover handelt ook het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 5:

De samenleving en het CDA

Voor de christen-democratische partijen bepaalt vanouds niet het feit of men tot een bepaalde maatschappelijke klasse behoort, of men lid wordt. Mensen uit alle lagen van de bevolking weten zich tot de beginselen van de christen-democratie aangetrokken. Zij voelen zich verbonden vanuit eenzelfde grondslag en overtuiging, die maatschappelijke tegenstellingen te boven gaat en gericht is op het uit de weg ruimen daarvan. Het behoort tot het wezen van het CDA dat het een volkspartij is. Onderzoek¹⁾ wijst uit dat CDA-kiezers vooral gevonden worden onder trouwe kerkgangsters. Dit betreft zowel Protestanten als Rooms-Katholieken. De vrees bestaat dat degenen die zich van de kerk afkeren ook afkerig worden van de christen-democratie.

Vooral jongeren die zoeken naar een niet-traditionele plaats voor het geloof in hun leven, zouden zich daardoor weinig tot het CDA aangetrokken voelen. Ook de relatie tussen het CDA en de kerken en maatschappelijke organisaties op christelijke grondslag laat volgens velen te wensen over. Deze verschijnselen leiden ertoe dat wij er alert op moeten zijn dat het CDA wel een partij blijft, die in brede lagen van het volk geworteld is. In dit hoofdstuk gaan wij in op de relatie tussen het CDA, kerken en maatschappelijke organisaties, op de werfkracht van het CDA en op de middelen, die het CDA ten dienste staan om zich tot de samenleving te richten: de rol van de media in het algemeen en verkiezingscampagnes in het bijzonder.

1) „Kiezen in Nederland”, Actaboek Zoetermeer, 1981 „In het spoor van de kiezer”, Actaboek Politica, 1982/2.

5.1. Relatie met de kerken

In het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” is een beschouwing opgenomen inzake de relatie tussen het CDA en de kerken, die nog ten volle haar betekenis heeft behouden. Vanuit de eigen verantwoordelijkheid om het politieke handelen te toetsen aan de Heilige Schrift kan het CDA tot een andere politieke uitwerking komen, dan door kerken en christelijke organisaties in sommige gevallen wordt bepleit. Kerkelijke en politieke leiders moeten er steeds naar streven om in goed overleg op vruchtbare wijze verschillen van inzicht te overbruggen. Het CDA kan zich vanuit de eigen politieke verantwoordelijkheid in belangrijke kwesties niet steeds conform de politieke inzichten van deze kerkelijke lei-

ders opstellen. Wij moeten ons hierin ook geen problemen laten aanpraten. Mits het CDA regelmatig in gesprek blijft met de kerken over de uitwerking van de Evangelische opdracht voor de politiek zal men ofwel nader tot elkaar komen, ofwel wederzijds respecteren dat er verschillende interpretaties mogelijk zijn van wat God in deze tijd van ons vraagt. Het gaat erom dat men elkaar op basis van het Evangelie bemoeitigt vanuit duidelijk onderscheiden verantwoordelijkheden van pastoraat enerzijds en politiek anderzijds.

Dit onderscheid heeft betrekking op de taak waarvoor men gesteld is. Het is absoluut niet gelijk te stellen met een onderscheid tussen realiteit en ideaal, zoals ten onrechte wel gesuggereerd wordt.

De spanning tussen ideaal en realiteit is evenzeer binnen de kerkelijke terreinen van pastoraat, diaconaat en apostolaat

V.l.n.r. Bisschop Simonis, Bert de Vries, Kardinaal Willebrands.

terug te vinden als binnen de politiek, als binnen bijvoorbeeld het arbeidsvoorwaardenoverleg of de gezondheidszorg.

In plaats van elkaar vermanend toe te spreken zouden christenen elkaar „priesterlijk” moeten bemoedigen, zich gezamenlijk stellend onder Gods leiding.

Het contact met de kerken dient een geïnstitutionaliseerd karakter te dragen. Het verdient voorts aanbeveling dat over de contacten op bestuursniveau in het CDA meer bekend wordt en dat zij breder gedragen worden.

Het presidium dient het partijbestuur hierbij te betrekken door middel van rapportage en door het betrekken van meer deelnemers bij de gesprekken, zoals dat ook nu

incidenteel al wel voorkomt. Voorlichting in de eigen organen en via persberichten dient zo concreet mogelijk het besprokene weer te geven, opdat ook plaatselijk CDA-leden en kiezers daarvan in hun contacten met de kerken kunnen profiteren. Deze verslaggeving is thans dikwijls te vaag.

5.2. Relaties met maatschappelijke organisaties

In het algemeen vormen de richtlijnen uit het rapport „De relatie tussen het CDA en de maatschappelijke organisaties” (1979) nog steeds een goede handreiking bij het vormgeven van contacten.

Enkele belangrijke elementen daarvan zijn:

– Fracties en partijbesturen hebben een verschillende positie en taak ten aanzien van de te onderhouden contacten. De fracties richten zich meer op het concrete beleid en de bestuursorganen richten zich in de contacten meer op de ontwikkeling van programmatische visies op langere termijn.

– Het ligt voor de hand dat het CDA zich bij voorkeur richt op de met het CDA qua grondslag verwante organisaties. (Het Convent van Christelijke-Sociale organisaties, onderwijsorganisaties, organisaties uit het particulier initiatief, publiciteitsmedia, etc.)

– Het CDA moet open staan voor nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, dus ook voor actiegroepen. Besturen en fracties moeten op basis van het Program van Uitgangspunten en het verkiezingsprogramma tot een oordeel komen over de vraag met welke actiegroepen wel en niet wordt gesproken en samengewerkt.

– Het CDA richt zich niet exclusief op de behartiging van één of enkele deelbelangen.

Om gespreide verantwoordelijkheid van overheidswege te normeren door rentmeesterschap en solidariteit is goed contact nodig met de maatschappelijke organisaties die deze verantwoordelijkheid dragen. Het ligt voor de hand dat daarbij de beste resultaten geboekt worden in samspraak met organisaties, die zich ook op christelijke grondslag stellen, dan wel die aan deze inspiratie een wezenlijke betekenis toekennen.

Ook deze contacten moeten door de partij geïnstitutionaliseerd worden en tenminste één keer per jaar plaatsvinden. Thans is dit niet het geval. Met de vakbeweging, met het Convent van Christelijk-Sociale organisaties en met de omroepen bestaat een redelijk frequent contact, zij het dat dit toch nog voornamelijk op ad-hoc basis plaatsvindt. Met organisaties in de sfeer van de welzijnszorg, de volkshuisvesting (die in

het rapport over de relatie met de maatschappelijke organisaties ten onrechte niet genoemd worden), grote delen van de pers en bijvoorbeeld de milieu-organisaties is contact uitzondering.

Behalve ten behoeve van de ontwikkeling van de eigen programmatische visie dienen contacten met maatschappelijke organisaties ook voor belangenbehartiging. Het CDA heeft tot taak een goedziend oog en een scherp luisterend oor te hebben voor maatschappelijke organisaties. Programmatisch en praktisch dienen wij ons tot veel groepen kiezers te richten.

Het is nuttig dat CDA-leden lid zijn van maatschappelijke organisaties: het is van groot belang dat de partij van binnenuit kennis heeft van de deelbelangen en dat de betrokken organisaties zich in de personen in het CDA kunnen herkennen, terwijl omgekeerd de CDA-visie in het maatschappelijk leven meer bekendheid krijgt. Zo krijgt ons Appèl ook gestalte vanuit de eigen verantwoordelijkheid van de partijleden.

Wel moet de aandacht worden gevestigd op het feit, dat sommige belangenorganisaties de weg naar de politiek zo goed weten te vinden, dat hun vertegenwoordigers in het CDA vooraanstaande plaatsen gaan innemen, die zij primair beschouwen als middel om de specifieke belangen van hun organisatie te behartigen. De scheiding tussen het algemeen belang en de deelbelangen kan daardoor in gevaar komen. Het is een goede vuistregel dat de deskundigheid van fracties op deelterreinen door specialisatie zo groot mogelijk is en dat rechtstreekse belangenbehartiging taboe is. Het kenmerk van het CDA als volkspartij is dat ieder maatschappelijk deelbelang een plaats moet krijgen in de afweging van politieke prioriteiten. Uiteraard gebeurt die afweging steeds tegen de achtergrond van het CDA-programma en het Program van Uitgangspunten.

Men komt in de politiek om als politicus bezig te zijn en niet als enge belangenbehartiger. Elders hebben wij aanbevelingen gedaan ten gunste van het opleiden van meer generalisten in fracties.

Voor het al dan niet meedoen aan demonstraties of geldelijke steunacties is de gedragslijn uit het rapport inzake de relaties tussen het CDA en de maatschappelijke organisaties naar onze mening nog ten volle geldig. Problemen bij het al of niet deelnemen aan demonstraties kunnen zowel van praktische als van principiële aard zijn. Principieel dient het CDA vast te houden aan de programma's als toetsingscriterium en zich niet door emoties te laten

verleiden tot verdeeldheid. Praktisch dienen met name de externe én interne voorlichting over het partijstandpunt uiterst nauwkeurig en eenduidig te zijn.

5.3. De werfkracht van het CDA

De afnemende kerkelijkheid zou doen verwachten dat het CDA in de toekomst alleen maar kleiner zal worden. Op het eerste gezicht een logische redenering. Wij zijn echter van mening dat er geen reden is om deze verwachting zichzelf te laten realiseren.

Beginselvaste politiek moet ook mensen voor de christen-democratie kunnen werven, als zij zich niet erg thuis voelen in de kerk en op het gebied van de christelijke geloofsopvattingen. Volstrekt ongodsdienstige kiezers hebben christen-democratische partijen nooit in grote mate aan zich kunnen binden, maar minder aan de kerk gebonden mensen wel degelijk.¹⁾ Vroeger kregen christelijke politieke partijen bij de politieke keuzen van het kerkvolk veelal het voordeel van de twijfel, nu moeten wij worstelen tegen het voordeel van de twijfels. Dat is een worsteling die het CDA kan winnen.

Minder aan de kerk gebonden mensen laten zich bij hun politieke voorkeur niet leiden door een vanzelfsprekende keuze voor christelijke organisaties. Het komt er dan op aan deze kiezers via het concrete beleid en aansprekende, geloofwaardige politici te interesseren voor de beginselen, omdat de weg andersom hen onvoldoende kan aanspreken. Zij missen daarvoor van huis uit de antenne. Wellicht kan dit een weg blijken te zijn die weer leidt naar een geïntegreerd christelijk leven, zonder dat tot een pretentie te willen verheffen.

De meeste jongeren lijken sterk op de minder kerkgebonden gelovigen. De veranderingen in de kerken hebben hun invloed op de geloofsopvoeding niet nagelaten. Wij treffen bijvoorbeeld naar het theoretisch denken en naar het fundamentalisme neigende jongeren. Zij vinden het CDA doorgaans niet principieel genoeg.

De RPF trok bij de laatste verkiezingen een behoorlijk aantal jonge kiezers, het CDA zit duidelijk te laag. Ook treffen wij bij de vredes- en basisbewegingen een sterk naar „bevrijdingstheologie” neigende geloofsbeleving.

Voor deze jongeren is het CDA onvoldoende radicaal in standpunten en daden. Velen van hen denken dat het CDA uitsluitend een huis biedt voor mensen met een wat traditionele geloofsbeleving.

1) A. A. G. Pijnenburg en J. G. A. van Mierlc „Confessioneel Nederland politicologisch opnieuw bekeken”, Erasmus Universiteit, 1983 (paper voor de NSAV-Conferentie 1983).

Secularisatie in kerkelijke zin komt echter het meest voor bij de jongere generatie in het algemeen. Als vervolg op de geloofsonzekerheid bij de volwassenen die hen opgevoed hebben in tijden van welvaart en veranderingen in normen en waarden, zien velen thans in het geheel de betekenis van het geloof niet meer. Jongeren hebben doorgaans een stereotiep beeld van kerk en geloof, dat niet aan de werkelijkheid beantwoordt.

Dit betekent echter niet dat de meeste jonge mensen niet leven vanuit per saldo toch christelijk geïnspireerde normen en waarden.

Het CDA zou wellicht nog eerder dan de kerken, in staat moeten zijn te laten zien dat het geloof betekenis heeft in deze tijd. De politiek heeft op het dagelijks leven immers een grote invloed. Men denke slechts aan de jeugdclonen en -uitkeringen, aan huisvesting, werkgelegenheid, aan militaire dienstplicht en bewapeningsvraagstukken.

Het directe eigen belang is niet het enige dat jongeren bezighoudt: op altruïsme en mondiaal verantwoordelijkheidsgevoel zijn zowel het CDA als jonge mensen aanspreekbaar.

Een door geloofwaardige personen eensgezind gepresenteerde CDA-beginselpolitiek, die inspeelt op de problemen van morgen en die consequent in daden wordt omgezet, zal op den duur de negatieve beeldvorming van het CDA doorbreken en wervend blijken te zijn.

Een belangrijke oorzaak van de geringe betrokkenheid van jongeren bij het CDA is ook te vinden in de vergeleken met andere partijen geringere kansen, die jongeren in het CDA geboden worden om verantwoordelijkheid te dragen. Als partij die bij voortduring bestuursverantwoordelijkheid heeft gedragen, zijn wij geneigd bij de kandidaatstelling vooral te kijken naar deskundigheid en maatschappelijke contacten en ervaring.

Beide kunnen jongeren per definitie nog onvoldoende bezitten. Dit schakelt hen bij voorbaat uit.

Het CDA dient er echter stelselmatig toe over te gaan jongeren partijpolitieke en -bestuurlijke verantwoordelijkheid te laten dragen en de mogelijke risico's die dit meebrengt bewust te aanvaarden.

Wij stellen ons er veel te weinig voor open om ook van jongeren wat te leren. Zij hebben idealen over hoe de maatschappij zou moeten zijn.

Het CDA laat hen nu rijpen tot ze haast rot zijn. Jonge mensen moeten verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de eigen toe-

komst. De spontaniteit en toekomstgerichtheid van jongeren zijn van evident belang voor het tot stand komen van evenwichtig samengestelde kandidatenlijsten. De zetels die jongeren nu nog kunnen bezetten is het CDA anders over enkele jaren zeker kwijt.

Partijbesturen in gemeenten, provincies en op landelijk niveau dienen hiermee stelselmatig een aanvang te maken. De kadervorming daartoe dient nu te starten opdat de komende verkiezingen benut kunnen worden om jonge mensen op verkiesbare plaatsen te zetten.

In dit verband zijn ook de aanbevelingen, die wij elders doen inzake de overgangsbepalingen uit het fusieprotocol en het CDJA van belang.

5.4. De beeldvorming van het CDA, verkiezingscampagne en media

Er is een tamelijk grote kloof tussen kader en kiezers. De kiezer heeft weinig kansen om goed geïnformeerd te worden over het CDA. Hij hoort voornamelijk over zijn partij wat anderen er aan etiketten op plakken. Voor het informeren van kiezers is het CDA afhankelijk van de massamedia. De partijbladen bieden een druppel op de gloeiende plaat: op een totaal van twee en een half miljoen kiezers bereikte CD/ACTUEEL één keer per maand 150.000 leden en wekelijks de 15.000 abonnees onder de leden. Als daarbij geconstateerd moet worden dat het blad ondanks de inspanningen van de redactie in veel gevallen niet eens uit het bandje komt, dan is er geen andere conclusie dan dat het CDA afhankelijk is van media voor het informeren van de kiezers. Van welke media maken die kiezers gebruik?

Kwantitatief gezien zijn dat de volgende: ¹⁾

- Regionaal dagblad	61%
- Telegraaf	13%
- Algemeen Dagblad	7,5%
- Trouw	6%
- Volkskrant	2%
- NRC	1,5%
- Overige bladen	3%
- Geen dagblad	16%

1) Bron: actualiteitscanner, Interview Amsterdam, juli 1982

Van de opinieweekbladen worden alleen Elseviers Magazine (5%) en De Tijd (1,5%) door CDA-kiezers enigszins gelezen.

Zich op een breed publiek richtende dagen weekbladen behoren geen spreekbuizen van een partij te zijn, die functie is voor het eigen partijblad weggelegd.

Het CDA mag van de pers verwachten dat het objectief verslagen wordt in de berichtgeving en dat in de commentaren de kritiek zich toespitst op de mate waarin het CDA zich aan zijn eigen uitgangspunten houdt. Zeker van media op verwante grondslag mag dit verwacht worden.

Bezieet men de pers in ons land dan ontbreken echter op pijnlijke wijze dagbladen die de christelijke lezers informeren kunnen die zich thans aangewezen voelen op zogenaamd neutrale kranten. De regionale bladen die de hoofdmoot van de kiezers voor hun rekening nemen, schetsen van het CDA doorgaans het onjuist beeld van een middenpartij zonder uitgesproken eigen christen-democratisch profiel. Uitzonderingen daargelaten missen deze bladen doorgaans de antenne voor het eigene in onze overtuiging en onze beginselpolitiek.

Onder de landelijke dagbladen nemen de naar liberaal-burgerlijke opvattingen neigende kranten een veel sterkere positie in bij CDA-kiezers dan bijvoorbeeld Trouw, dat zich in hoofdzaak aansluit bij slechts één van de onderstromen die in de christelijke geloofsgemeenschap in ons land worden aangetroffen. De verleidelijke toegankelijkheid van deze media zal het CDA op lange duur alleen maar schaden, omdat het onderscheid met de liberale politieke stroming daardoor vervaagt.

Bij de omroepen speelt evenals bij de dagbladen het probleem dat veel journalistieke medewerkers doorgaans weinig affiniteit hebben tot christen-democratische beginselpolitiek, waardoor de kwaliteit van de in kwantitatieve zin ongetwijfeld eerlijk over de partijen verdeelde aandacht nog wel eens te wensen overlaat.

Het spreekt voor zichzelf dat het eerste aangrijpingspunt voor een betere beeldvorming van het CDA in de media een duidelijk eigen beeld is.

Gebrek aan consistente presentatie van standpunten weerspiegelt zich automatisch in de berichtgeving over het CDA. In de eerste plaats komen dus onze aanbevelingen inzake de interne eensgezindheid en beginselvastheid van onze standpuntbepalingen, die wij elders deden.

In de tweede plaats verdient het aanbeveling om de formule van CD/ACTUEEL te wijzigen. Het blad dient de leden een hart onder de riem te steken vanuit de politieke overtuiging van het CDA.

Een duidelijker onderscheid tussen het weekblad en het maandblad is geboden. Het eerste kan het karakter krijgen van een op de actualiteit gericht bulletin. Het maandblad dient populairder gericht te zijn en qua inhoud, vormgeving, lettertype en

illustratie beter aan te sluiten op het „gewone CDA-lid“.

De thans gehanteerde kritisch-journalistieke formule is wellicht wat te intellectualistisch en te zeer op de „Haagse kringen“ gericht.

Wel dient het blad een podium te zijn, waar interne CDA-discussies zich afspelen. Interne meningsverschillen dienen niet in de dagbladen te worden uitgevochten. De ontwikkeling van regionale katernen dient te worden voortgezet. De CDA-bladen inclusief Bestuursforum en Christen-Democratische Verkenningen zouden zich ook meer moeten toeleggen op de beleving van bijbelse noties in de politiek.

bladen dienen de provinciale bureaus hierbij ingeschakeld te worden. Coaching door een deskundige voorlichter is geboden. Initiatieven om te komen tot meerdere in de christelijke geloofsgemeenschap in ons land gewortelde kranten dienen te worden toegejuicht.

Ook de interne voorlichting vergt een alert en effectief optreden bij plotseling opkomende issues. Willen CDA-ers meer consistent optreden, dan dienen zij in elk geval te beschikken over perfecte interne informatie over de standpuntbepaling binnen de partij en de fracties. Dit laat thans te wensen over.

Voor het overige dient de beeldvorming van het CDA, het opzoeken van de kiezer e.d., voortdurend bron van aandacht te zijn van de reguliere partij-organen, daarbij gecontroleerd en gestimuleerd door het partijbestuur.

5.5. De toekomst van het CDA

In een samenleving met sterk gesecculariseerde, egocentrische en materialistische trekken en verdeeldheid binnen de geloofsgemeenschap inzake politieke en maatschappelijke vraagstukken, zal het CDA zich sterk moeten maken voor het onversaagd en consistent presenteren en in daden omzetten van duidelijke beginsel-politiek.

Alleen dan zal de negatieve beeldvorming doorbroken worden en de afkalving van de partij omgezet kunnen worden in groei. De beeldvorming van het CDA wordt thans teveel gekenmerkt door verdeeldheid en vaagheid. Gedeeltelijk is hieraan het eigen onvermogen debet om tot duidelijke standpuntbepalingen te komen en ter zake vervolgens eensgezind op te treden.

Gebrek aan affiniteit met christen-democratische beginsel-politiek bij kerken, maatschappelijke organisaties en media versterken deze beeldvorming.

Alleen regelmatig en intensief contact met kerken en maatschappelijke organisaties en een slagvaardige partijvoorlichting kunnen hierin verbetering brengen. Het verdient aanbeveling dat de partij hieraan de grootste zorg besteedt.

Ook de individuele partijleden moeten daar elk hun bijdrage aan leveren, ieder op zijn plaats: landelijk, provinciaal en gemeentelijk, in kerkeraden, vakbeweging, schoolbesturen en andere maatschappelijke organisaties. Als dat gebeurt, als wij steeds sterker vanuit de gemeenschappelijke politieke overtuiging te werk gaan en als wij jongeren meer bij onze politiek weten te betrekken, dan mag de toekomst van het CDA met vertrouwen tegemoet worden gezien.

Perspresentatie bij de rapporten. (Links commissievoorzitter Kuyper, midden partijvoorzitter Bukman, rechts commissievoorzitter Boll.)

Terzake van de beslissende rol die de massamedia spelen inzake het informeren van CDA-kiezers, dient de voorlichting van de partij perfect te zijn. Er dienen vanuit een zelfbewuste houding effectieve contacten te zijn op het niveau van hoofdredacties en omroepdirecties om tot een optimale benutting van de beperkte mogelijkheden te komen en waar mogelijk het inzicht in de christen-democratische beginsel-politiek bij de media te versterken, uit de aard der zaak met volledige respectering van hun onafhankelijkheid. Aandacht voor zowel door eigen kiezers gelezen bladen, als voor bladen die door jongeren en passief-kerkelijken worden gelezen, als voor vakbladen en bladen van maatschappelijke organisaties, is daarbij nodig. Gezien de grote betekenis van de regionale

Permanente campagnevoering

Tenslotte in dit verband een enkel woord over de zogenaamde permanente campagnevoering. De indruk bestaat bij de werkgroep dat deze niet die vruchten heeft afgeworpen die verwacht werden en ook zonder de permanente campagnestructuur niet tot stand gekomen zouden zijn.

Het verdient aanbeveling dat het permanente campagne voeren niet als een afzonderlijk takenpakket wordt beschouwd, maar als onderdeel van het normale werk van een politieke partij. Een enkele werkgroep met specialistische taken, het CVC en gemeentelijke propagandacommissies, dienen als partijcommissies te blijven bestaan.

Conclusies en aanbevelingen

a. De christen-democratische politieke overtuiging moet, gezien haar grondslag en haar uitgangspunten, een vruchtbare voedingsbodem kunnen blijven voor een brede politieke partij waarin velen zich met elkaar verbonden voelen zowel door eenheid van beginselen als door de gekozen politieke koers. Er is geen reden voor blijvende teleurstelling bij de werkers van het eerste uur. Wij zien de toekomst van het CDA met vertrouwen tegemoet.

b. Dat geldt ook in een tijd waarin de christelijke geloofsgemeenschap in ons land kleiner is dan voorheen. Via een duidelijk en beginselvast beleid en geloofwaardige politici zijn ook mensen, die het christelijk geloof enkel nog uit hun jeugd kennen, wel degelijk voor het CDA te winnen. Vooralsnog is er voor een geïnspireerd CDA veel te doen.

c. Het CDA is echter nog niet wat het kan zijn. De partij roept nogal eens een beeld op bij mensen binnen en buiten de partij van onduidelijkheid en een gebrek aan geïnspireerd zelfvertrouwen. Onderlinge verdeeldheid scherpt dit beeld nog aan. Op wie maakt zo'n beeld een wervende indruk?

Een intensieve gedachtenwisseling dient aan het bepalen van een politieke keuze vooraf te gaan. Is de keuze eenmaal gemaakt, dan vereist het democratisch beginsel dat een ieder zich daaraan als partijstandpunt loyaal conformeert.

d. Binnen het CDA vindt men onderstromen, die herkenbaar zijn aan een eigen opvatting over de relatie tussen geloof en politiek. Deze onderstromen lopen dwars door de voormalige partijen en kerkelijke denominaties heen.

Het Program van Uitgangspunten heeft nog onvoldoende gefungeerd als een samenbindend geheel van opvattingen om deze onderstromen op één lijn te brengen. Onbekendheid met beginselpolitiek, moeilijkheden met de toepassing van het Program van Uitgangspunten en bovengenoemde verscheidenheid van opvattingen inzake de relatie tussen geloof en politiek, zijn de belangrijkste belemmeringen, die verhinderen dat de politieke overtuiging meer geestelijk eigendom wordt van de leden en de politieke vertegenwoordigers van het CDA.

e. De interne cohesie van het CDA wordt belemmerd door de verstarrende werking

die de overgangsbepalingen uit het fusieprotocol – die op zichzelf in de eerste jaren hun goede betekenis hebben gehad – thans blijken te hebben. De verhoudingen worden hoe langer hoe minder als doorslaggevend ervaren voor de samenhang binnen het CDA. Toch zijn zij nog steeds bepalend bij de opstelling van kandidatenlijsten en de vervulling van bestuursfuncties. Ook de verbindingen, tussen partijraad, partijbestuur, provinciale en gemeentelijke afdelingsbesturen zijn door de samenwerking van deze bepalingen niet optimaal. Hetgeen aan de basis leeft dringt onvoldoende door in de top. De gemeentelijke afdelingen bloeien nog te weinig als actieve politieke werkplaatsen.

Aanbevelingen voortvloeiend uit hoofdstuk 3

Bovenstaande analyse leidt ons tot de volgende centrale aanbevelingen. In de verschillende hoofdstukken zijn nog meer gedetailleerde aanbevelingen opgenomen.

1. Een van de belangrijkste instrumenten, die het CDA ten dienste staat om de politieke overtuiging meer het geestelijk eigendom te doen zijn van de leden en de vertegenwoordigers, is het kader- en vormingswerk. Door het kader- en vormingswerk kan kennis worden overgedragen, kunnen vaardigheden worden geoefend terzake de omgang met het Program van Uitgangspunten en kan respect voor elkaars opvattingen inzake de relatie tussen geloof en politiek worden verdiept. Het verdient aanbeveling dat het kader- en vormingswerk zich meer richt op de doorwerking van de politieke overtuiging in de partij. Mede om die reden bevelen wij een fusie aan tussen kader- en vormingswerk en Wetenschappelijk Instituut. Het beademingsapparaat moet beter op de denktank worden aangesloten.

2. Het kader- en vormingswerk dient zich concrete, gekwantificeerde werkdoelen te stellen inzake de training in de omgang met het Program van Uitgangspunten van vertegenwoordigers, bestuurders en actieve leden. Het dient daar financieel toe in staat gesteld te worden.

3. Het verdient aanbeveling dat in het CDA meer stelselmatig studie wordt gemaakt van de betekenis van bijbelse noties voor het politieke handelen. Het rapport doet daarvoor een reeks suggesties in hoofdstuk 3.5.

4. De partijbesturen dienen bij het opstellen van advieslijsten voor kandidaatstelling belangrijk gewicht toe te kennen aan de mate waarin kandidaten het Program van Uitgangspunten kunnen hanteren in de politiek en het contact met kiezers en media.

5. Van belang voor de doorwerking van de politieke overtuiging is de wijze, waarop er binnen partij en fracties leiding wordt gegeven en men met elkaars standpunten omgaat. In geen geval dient men een beleid te voeren, waarbij wisselende groepen een zoethoudertje krijgen, teneinde de lieve vrede te bewaren.

6. De na gedegen discussie overeengekomen besluiten dienen consistent te worden uitgevoerd. Zonder dat aan het respect voor een afwijkende persoonlijke opvatting afbreuk wordt gedaan mag van alle betrokkenen worden verwacht dat men het partij- of fractiestandpunt loyaal voor zijn rekening neemt. Dat vereist het democratisch beginsel.

7. De gemeentelijke en provinciale afdelingen dienen zich frequent en actief met politiek bezig te houden. De betrokkenheid van de CDA-leden dient op lokaal niveau vergroot te worden. Een reeks van aanbevelingen wordt daartoe in hoofdstuk 3.1 gedaan.

8. Besturen van provinciale afdelingen dienen meer stimulerend naar de gemeentelijke afdelingen op te treden. Een stimuleringsfonds en (inter)provinciale bureaus kunnen daarbij de noodzakelijke ondersteuning bieden. Deconcentratie van taken vanuit het landelijk bestuur naar de provinciale afdelingen dient de lokale bestuurskracht en het plaatselijk Appèl van het CDA te versterken, zonder dat dit tot regionalisme verwordt. Eenheid en verbondenheid vanuit de gezamenlijke politieke overtuiging moeten voorop blijven staan.

9. Teneinde de bij een vitale politieke partij steeds noodzakelijke doorstroming van mensen en gedachten te bewerkstelligen, die als gevolg van de voor de fusie gekozen vormen wat heeft gestagneerd, bevelen wij terzake van de partijraad, het partijbestuur en het dagelijks bestuur aan de overgangsbepalingen uit het fusieprotocol spoedig buiten werking te stellen en de statuten daartoe aan te passen. Dit moet het mogelijk maken om met een meer op de eigen

aard van de organen afgestemde omvang en samenstelling te werk te kunnen gaan. Plaatselijke en provinciale afdelingen dienen overeenkomstig actie te ondernemen.

10. a. Bij een kleiner en slagvaardiger dagelijks bestuur bestaat geen aparte taak voor het presidium als afzonderlijk instituut.
b. Het congres dient te worden omgevormd tot een voor alle leden open partijdag.

11. Een onderzoeks- en begeleidingscommissie dient de deconcentratie van centrale ondersteunende taken en de herverdeling van werkzaamheden van het landelijk secretariaat aan te vatten. De secretariaten en staven van nevenorganisaties en – wellicht – ook de fractie dienen daarbij mede in de beschouwingen te worden betrokken.

12. Het verdient aanbeveling dat het CDA veel meer dan thans vrouwen en jongeren opneemt in bestuursorganen en op kandidatenlijsten. Het is van groot belang dat Vrouwenberaad en CDJA enerzijds en het CDA anderzijds wederzijds op elkaar betrokken blijven. Van beide zijden mogen daartoe inspanningen worden geleverd. Terwille van de doorstroming dient de maximumleeftijd voor het CDJA te worden „verjongd” tot 25 jaar.

13. Van beleidsmedewerkers en bestuursleden van partijorganen en fracties dient bij aanstelling gevraagd te worden dat zij zich verbonden weten met de politieke overtuiging van het CDA.

Aanbevelingen bij hoofdstuk 4

14. Los van het functioneren van CDA-fracties op dit moment is het voor een nieuwe partij noodzakelijk om erg veel aandacht te besteden aan doorstroming in de fracties. Parallel aan de gewenste doorstroming in de partijbestuursorganen dienen ook de fracties die in 1986/87 zullen aantreden veel nieuwe leden te bevatten.

Daartoe dienen de voorbereidingen nu al getroffen te worden. De partij dient zich met kracht te gaan bezighouden met het werken van nieuwe, kundige en beginselvaste kandidaten, die weten wat er bij de bevolking leeft.

15. De verklaring, die kandidaten tekenen, dient doelgerichter te worden geformuleerd. Fractiereglementen dienen hieraan aangepast te worden. Het komt verder vooral op de gezindheid van de betrokkenen aan om gezamenlijk verantwoordelijkheid te dragen voor visie en beleid van het CDA.

16. Partij en fracties dienen ervoor te zorgen, dat er meer generalisten in fracties komen. Dit kan enerzijds door roulatie van fractieleden over verschillende specialisaties en anderzijds bij de kandidaatstelling gerealiseerd worden.

17. Het verdient aanbeveling dat het CDA het dualisme tussen regering en parlement tussen verkiezingen in aldus gestalte geeft dat de fractievoorzitter de primaire woordvoerder ter zake van het CDA-standpunt is.

18. De partij kan zich niet aan medeverantwoordelijkheid voor verdeeldheid in de Tweede-Kamerfractie onttrekken. Het verkiezingsprogramma, resoluties en andere partijstandpunten dienen consistent, duidelijk en principieel onderbouwd te zijn.

19. Overleg tussen CDA-politici op verschillende bestuursniveaus op basis van de gemeenschappelijke uitgangspunten dient stelselmatig te worden georganiseerd. De CDA-bestuurdersvereniging kan hierbij een belangrijke rol spelen.

20. Fracties dienen een keer per jaar schriftelijk verantwoording af te leggen van hun beleid. Jaarverslagen moeten kort zijn en in duidelijke taal gesteld. Het moet met name gaan over voor het CDA gevoelige zaken. Het verdient aanbeveling dat het partijbestuur een richtlijn opstelt over de wijze, waarop fracties en hun leden gebonden zijn zich te verantwoorden over de wijze waarop zij als fractie fungeren.

Aanbevelingen bij hoofdstuk 5

21. Het contact tussen CDA en kerken dient geïnstitutionaliseerd, verbreed en verdiept te worden. Meer personen uit het CDA dienen hierbij betrokken te worden en de verslaggeving dient te worden verbeterd, zodat ook plaatselijke CDA-leden hiervan kunnen profiteren.

22. Contacten met organisaties op christelijke grondslag dienen regelmatig plaats te vinden teneinde gezamenlijk te zoeken naar de betekenis van het bijbels appèl op onderscheiden beleidsterreinen. Deze contacten dragen nog te zeer een ad hoc-karakter.

23. Het is nuttig dat CDA-leden lid zijn van maatschappelijke organisaties. De partij heeft daardoor van binnenuit kennis van deelbelangen in de samenleving, terwijl omgekeerd de CDA-visie in het maatschappelijk leven meer bekendheid krijgt.

24. De presentatie van partijstandpunten in de samenleving is van groot belang. Eén

van de mogelijkheden daartoe is deelname aan acties en demonstraties. Het spreekt vanzelf dat het Verkiezingsprogramma en het Program van Uitgangspunten criterium vormen bij de vraag of al of niet wordt deelgenomen.

25. Christen-democratische politiek is vanouds wervend voor een bredere kring dan het directe kerkelijke erf alleen. Minder aan de kerk gebonden mensen kunnen door het concrete beleid en aansprekende geloofwaardige politici weer voor beginsel-politiek worden gewonnen. De weg andersom kan hen onvoldoende aanspreken. Dit geldt in het bijzonder ook voor veel jongeren.

26. Het CDA biedt jongeren veel te weinig gelegenheid om verantwoordelijkheid te dragen in partij en vertegenwoordigende lichamen en houdt te weinig rekening met wat er onder de jeugd leeft. Een drastische heroriëntatie is geboden.

27. In de eigen CDA-bladen is versterking van de samenbindende opvattingen binnen het CDA en het overstijgen van de onderstromen, inzake de relatie tussen geloof en politiek die zich binnen de partij voordoen, thans evenzeer geboden als een kritisch-journalistieke formule. De bladen dienen een podium te bieden voor onderlinge discussie, die zich tot dusver te veel buiten de partijorganen heeft afgespeeld.

28. Partijvoorlichting is een noodzakelijk middel om bij de massamedia meer begrip voor christen-democratische politiek te wekken. Voor het contact met onze kiezers is het CDA van deze media in belangrijke mate afhankelijk. Het verdient aanbeveling de partijvoorlichting krachtiger en meer doelgericht te doen plaatsvinden.

29. De structuur voor permanente campagnevoering dient te worden vereenvoudigd. De taken dienen normaal onderdeel te zijn van de activiteiten op landelijk, provinciaal en plaatselijk niveau.

Bijlagen I t/m V

Bijlage I

Resolutie CDA-partijraad, ingediend door het dagelijks bestuur CDA

Positie CDA

De partijraad van het CDA op 30 oktober 1982 te Amsterdam bijeen:

1.1.

Is van opvatting dat binnen het CDA een nadere bezinning wenselijk is over het functioneren van de grondslag en de uitgangspunten van het CDA;

1.2.

Constaateert dat er een steeds grotere behoefte is om de eigen weg van de christen-democratie herkenbaar voor het voetlicht te brengen;

1.3.

Ondersteunt het initiatief van het partijbestuur zich op korte termijn nader te bezinnen op de eigen positie van het CDA in het politieke krachtenveld;

1.4.

Roept het partijbestuur op daarbij met name aandacht te besteden aan:

1. de doorwerking van de grondslag en het daarop gebaseerd Program van Uitgangspunten, alsmede het verkiezingsprogramma, in het politiek handelen binnen alle geleedingen van de partij;
2. de wijze waarop binnen de partij politieke opvattingen met elkaar worden geconfronteerd;
3. de relatie tussen partij, kamerfracties en kabinet;
4. het aangeven van de grenzen tussen de christen-democratie enerzijds en het liberalisme, socialisme en pragmatisme anderzijds;
5. de relaties met de kerken, maatschappelijke organisaties, vredesbewegingen en andere, politiek relevante groeperingen;
6. de herkenbaarheid van het CDA, met name voor jongeren.

1.5.

Roept ook de partij op tot een diepgaande bezinning over de christen-democratie, zodat de politieke overtuiging van het CDA meer geestelijk eigendom wordt van de leden en de identiteit van het CDA als christen-democratische volkspartij daarvoor meer herkenbaar naar voren komt, opdat de partij aan uitstraling van haar ideeën wint.

Bijlage II

Besluitvorming CDA-partijbestuur naar aanleiding van de discussieuitkomsten over het functioneren van de politieke overtuiging van het CDA

1 Er bestaat gemeenschappelijkheid van opvatting over de fundamentele waarde en wezenlijke betekenis van de grondslag en de politieke overtuiging van het CDA, zoals weergegeven en uitgewerkt in het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” en het „Program van Uitgangspunten”. Een nieuwe grondslagdiscussie binnen het CDA is daarom niet aan de orde.

2. Het partijbestuur is van opvatting dat de centrale uitgangspunten van het CDA binnen de partij onvoldoende functioneren en te weinig tot uitdrukking komen in het optreden van de partij en haar leden en haar directe politieke vertegenwoordigers.

3. Nadere bezinning is daarom geboden op het functioneren van grondslag en uitgangspunten van het CDA, opdat de politieke overtuiging van het CDA meer geestelijk eigendom wordt van de leden en de identiteit van het CDA als christen-democratische volkspartij meer herkenbaar is en tot uitdrukking komt.

4. Te vaak komt het voor dat relevante politieke discussies buiten de partij-organen om plaatsvinden in plaats van daarbinnen. In politieke stijl schiet de partij nogal eens te kort: het schort nogal eens aan onderling vertrouwen en respect voor elkaars bewegredenen en standpunten. Nadere bezinning is derhalve geboden over de wijze waarop binnen de partij politieke opvattingen met elkaar worden geconfronteerd. De relatie van het CDA met de samenleving bepaalt mede de geloofwaardigheid van de partij.

5. Nadere bezinning is geboden op de relatie van het CDA met kerken, maatschappelijke groeperingen en andere politiek relevante groeperingen, zoals jeugd- en vredesbewegingen, actiegroepen e.d.

6. Nadere bezinning is geboden op de eigen plaatsbepaling van de christen-democratie ten opzichte van andere relevante politieke stromingen, zoals liberalisme en socialisme.

Daarbij zijn tevens vragen aan de orde naar de betekenis van ontwikkelingen als:

- de voortschrijdende deconfessionalisering en ontkerkelijking;
- de nieuwe sleutelvragen, die in het komende decennium op ons afkomen.

7. Een gezonde spanningsverhouding tussen kamerfracties, die tot taak hebben zoveel mogelijk van het CDA-verkiezingsprogramma te realiseren, en de CDA-bewindslieden, die gehouden zijn aan regeerakkoord en kabinetsafspraken, is bevorderlijk voor een herkenbaar CDA-profiel naar buiten toe.

De partij dient alert te zijn op het functioneren van die spanningsverhouding waar het de identiteit van het CDA betreft. Een nadere bezinning is geboden op de relatie tussen en met partij, kamerfracties en kabinet(slieden).

8. Er zijn tekenen die erop wijzen dat het gebrek aan doorstroming en het bestaan van onvoldoende kansen voor nieuwe leden binnen de partij samenhangen met een statistische interpretatie van de protocollen. Maatregelen ter voorkoming van een verstarrend functioneren van de fusieprotocollen moeten worden onderzocht en uitgewerkt, terwille van een krachtige kadervorming en toestroom van nieuwe leden.

9. Teneinde te komen tot de zo noodzakelijke bezinning en uitwerking daarvan, wordt besloten een tweetal werkgroepen in te stellen. Bij hun werkzaamheden behoren deze werkgroepen zich mede te baseren op de aanbevelingen van het rapport „Grondslag en politiek handelen” dat tal van voorstellen bevat, gericht op het levend houden van de relatie grondslag en politiek handelen. Als werkgroepen (met aanduiding van een taakopdracht) zijn beoogd:

A. Werkgroep „interne partij organisatie” met als elementen voor een taakopdracht

A.1.

Het toetsen van de aanbevelingen van het grondslagrapport ter zake de realisering van de in dit rapport gedane voorstellen om de politieke overtuiging van het CDA meer geestelijk eigendom te doen zijn van de leden en het signaleren van belemmeringen die deze voorstellen tot niet toe in de weg stonden c.q. staan.

A.2.

Nadere bezinning op het functioneren van:
- de politieke stijl binnen het CDA

- de relatie (opbouw) van het CDA met kerken, maatschappelijke organisaties en andere politiek relevante groeperingen
- de relatie tussen en met partij, kamerfracties en kabinet (onderling en in samenhang).

A.3.

Nadere bezinning op de herkenbaarheid van het CDA, met name voor jongeren.

B. Werkgroep „politiek perspectief voor het CDA” met als elementen voor een taakopdracht

B.1.

Toetsing van de relevantie van de gesignaleerde sleutelvragen in het grondslagrapport en in de toelichting op het „Program van Uitgangspunten” op huidige actualiteitswaarde en betekenis voor toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen, en het signaleren van eventuele nieuwe relevante sleutelkwesies.

B.2.

Het signaleren van maatschappelijke ontwikkelingen, die van betekenis zijn voor de positie van het CDA in de komende jaren en het aangeven van consequenties die dat met zich meebrengt.

B.3.

Nadere bezinning op de plaatsbepaling van het CDA ten opzichte van andere relevante politieke stromingen, zoals liberalisme en socialisme.

Bijlage III

De eerste negen aanbevelingen van het Grondslagrapport

Het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” deed destijds aanbevelingen voor de doorwerking van de politieke overtuiging in de partij. Met name de eerste negen aanbevelingen hebben daarop betrekking. Per aanbeveling zullen wij in het navolgende nagaan in hoeverre die gerealiseerd zijn.

Aanbeveling 1

De politieke overtuiging die wij maatschappelijk wensen te laten functioneren dient ook ten aanzien van de organisatie van de partij zelf tot uitdrukking te komen.

De politieke overtuiging in welke de verbinding van grondslag naar politiek handelen wordt gelegd, vormt de morele band tussen de leden van de partij. De eenheid in optreden is daarvan afhankelijk. Dit betekent, dat aan de verschillende instanties binnen de Nederlandse christen-

democratie een eigen verantwoordelijkheid toekomt. Met name geldt dit in de verhouding tussen fracties enerzijds en besturende colleges en instellingen anderzijds. Van enigerlei hiërarchische ondergeschiktheid kan hierbij geen sprake zijn.

Oorspronkelijkheid en scheppend vermogen van mensen en groepen hangen nauw samen met de mate waarin hun eigen verantwoordelijkheid wordt erkend. Voor de personele bezetting van verantwoordelijke posten in het CDA is het derhalve des te noodzakelijker om hierbij te letten op de toewijding in solidariteit aan de gemeenschappelijke politieke overtuiging en op de mate waarin men daaraan gestalte weet te geven. Het organisatorische en het benoemingsbeleid dient hierop te worden afgestemd.

Hoe meer mensen het in een organisatie met elkaar fundamenteel eens zijn, hoe minder regels die organisatie nodig heeft om zich te handhaven. Het CDA kampt ook met dit probleem: er is gebrek aan samenbindende opvattingen in onze partij. Dit roept om centralisatie en veel regels om loch greep te houden op de partij in haar daden. Toch is het niet goed om aan deze neiging toe te geven. Beter is het de samenbindende kracht te versterken. Dat wil ook deze aanbeveling. In het verlengde daarvan dienen fracties op vertrouwensbasis hun eigen verantwoordelijkheid te dragen, zij zijn niet ondergeschikt aan de partijbesturen enerzijds noch aan de colleges van Burgemeester en Wethouders, Gedeputeerde Staten en de regering anderzijds.

Tussen de fracties en partijbesturen bestaat in het CDA statutair geen ondergeschiktheid. In de praktijk komt het wel voor dat partijbesturen geen eigen verantwoordelijkheid gegund wordt door de fracties, dan wel de fracties onder druk staan van partijbestuursleden. Wij hebben hier uitdrukkelijk gemeente-, provincie- en landsbestuur voor ogen.

Met name bij de vaststelling en uitvoering van het verkiezingsprogramma kan het erom spannen wie zijn zin krijgt.

De invloed van de ledenvergadering en de partijraad op het verkiezingsprogramma is niet overal en steeds optimaal, terwijl dit voor een democratische partij toch de legitimering van haar optreden betekent. De verhouding tussen fracties en bestuurscolleges is evenmin optimaal geweest.

Landelijk gezien heeft de Tweede Kamerfractie na de totstandkoming van de CDA sterk onder druk gestaan om eerder monistisch dan dualistisch te opereren. Dat wil zeggen, dat het afstand nemen van het regeringsbeleid buitengewoon moeilijk

was, hoewel het CDA uitdrukkelijk de verantwoordelijkheden van de regering en parlement wil onderscheiden. Enerzijds werd dit veroorzaakt doordat het CDA als één fractie aanzienlijk minder speelruimte had dan de afzonderlijke fracties van ARP, KVP en CHU zich konden veroorloven. Anderzijds leidde het gebrek aan onderlinge verbondenheid binnen de nog jonge partij, op zich niet verwonderlijk, tot een sterke positie van haar politieke leider. Ook CDA-fracties in Raden en Staten worden over het algemeen te veel gekenmerkt door de neiging college-voorstellen te volgen en te weinig door een herkenbare eigen opstelling. Verklaarbaar is dit wel, de haalbaarheid van de voorstellen is groter als ze in college-voorstellen zijn vevat, maar evenzeer betekent dit dat het CDA zich meestal met bestuurlijke compromissen vereenzelvt. Compromis-bereidheid is één van de principiële punten van het CDA. Het eigen vertrekpunt mag daardoor echter niet onduidelijk worden. Dat is voor een wervend beleid naar de kiezers toe fruikend.

Ook binnen het partijverband is de neiging tot centralisatie en hiërarchie in het begin sterk geweest.

Gelieerde organisaties hebben hun positie soms moeten bevechten op het centrale partij-apparaat.

Voor de toekomst zal meer en meer de kracht van de partij gezocht moeten worden in de versterking van de politieke overtuiging als onderlinge band, en het elkaar bevragen op de toepassing daarvan.

Als op dit punt meer onderling vertrouwen groeit, kan de krampachtigheid uit de discussie over concrete stellingname verdwijnen.

Wij constateren daarbij met zorg dat de lijnen van boven naar beneden in de partij wel open zijn, maar dat het omgekeerde veel minder het geval is. De afdelingen van het CDA vervullen niet die wezenlijke rol als politieke werkwinkels aan de basis die zij behoren te vervullen.

Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor de afdelingen van het Vrouwenberaad, het CDJA en de Bestuursvereniging.

Het fusieprotocol belemmert thans de doorwerking van nieuwe ideeën, doordat nieuw bloed zijn weg in de partij en de gelieerde organisaties niet kan vinden, omdat de samenstelling van besturen gebonden is aan de oude „bloedgroepen”. Nieuwe CDA'ers kunnen daarin nauwelijks plaats krijgen. Mensen dienen echter niet uit een gevoel van vermeende onmisbaarheid te lang te blijven zitten. Wij zijn er niet gerust op dat dit niet dikwijls het geval is.

De conclusie luidt, dat het CDA statutair

geen hiërarchische relaties kent tussen fracties en besturen, en tussen de partij en de gelieerde organisaties, maar dat door verschillende oorzaken, waarvan het ontbreken van een politieke overtuiging als onderlinge band de belangrijkste factor vormt, de druk tot centralisatie en monisme toch erg groot geweest is, tot schade van het bloeiend functioneren van de partij.

Inzake de personele bezetting van verantwoordelijke posten in het CDA vragen wij ons af of binnen de partij de toewijding aan de gemeenschappelijke politieke overtuiging wel met zoveel woorden als maatstaf wordt aangelegd, en aan betrokkenen bij aanstelling wordt meegedeeld dat dit van hem of haar verwacht wordt.

Verwacht mag worden dat mensen, die leiding geven in de verschillende organen, er op formele of informele wijze op toezien en bevorderen dat de politieke overtuiging als onderlinge band in ere wordt gehouden en als zodanig steeds beter kan gaan functioneren.

Aanbeveling 2

In de statuten van het politiek studiecentrum, alwaar de talenten vanuit de partij ten behoeve van onderzoek en bezinning worden georganiseerd, dient uitdrukkelijk te worden opgenomen dat men zich bij zijn werk beweegt binnen datgene wat in de grondslag is aangeduid. Tevens moet er statutair in worden voorzien dat studies, rapporten en nota's een verantwoording bevatten met betrekking tot het functioneren van de grondslag in de betreffende documenten. Tevens moet er in worden voorzien, dat men zich bij dit werk met name richt op nieuwe vragen en op sleutelkwesies die voor de toekomst van belang worden geacht.

Binnen het kader van de grondslagen van de christen-democratie dienen degenen die met deze taak zijn belast hun eigen verantwoordelijkheid te aanvaarden.

Het betreffende instituut dient ook organisatorisch breed in de partij geworteld te zijn.

Deze aanbeveling is grotendeels gerealiseerd.

Wel staat het Wetenschappelijk Instituut voortdurend onder druk om op actuele vraagstukken in te spelen, bij gebrek aan uitwerking van de politieke overtuiging in andere organen van de partij. Dit kan haar studie op sleutelkwesies, die voor de toekomst van belang zijn, remmen.

De achterstand is groot: zo is gespreide verantwoordelijkheid nog nauwelijks wetenschappelijk vertaald naar beleidsterreinen als volksgezondheid, landbouw en onderwijs.

Het Instituut is statutair breed verankerd in

de partij, maar de vraag is of het resultaat van de studies wel voldoende doorwerkt in brede kringen van de partij. Binnen het CDA is ook niet werkelijk een intellectueel klimaat aanwezig, waarin een open discussie kan plaatsvinden over toekomstvragen op natuur-, wetenschappelijk, technisch en ethisch-theologisch gebied.

Aanbeveling 3

Hoofdtak van het vormings- en scholingswerk dient te zijn om aan hen, die daarvan gebruik willen maken een zo goed mogelijk inzicht te geven in de politieke overtuiging van het CDA. Dit is zowel essentieel voor de partij als vanuit didactisch oogpunt noodzakelijk voor de samenhang die men in het vormings- en scholingswerk dient aan te brengen.

De nadruk op interne partij-democratie brengt met zich mee, dat de leden van de partij in staat moeten worden gesteld om zo zelfstandig mogelijk vanuit deze politieke overtuiging te opereren.

Men kan niet verwachten dat opbouwende kritiek op de besturende organen en op de vertegenwoordigers wordt geleverd, indien de leden van de partij daartoe niet het passende instrumentarium krijgen aangeleerd.

Hoewel het kader- en vormingswerk de politieke overtuiging zeker niet verwaarloost, zijn wij van mening, dat van een hoofdtak op dit gebied evenmin gesproken kan worden. In het werkprogramma is dit onvoldoende terug te vinden.

De keuze van inleiders en lesstof is sterk afhankelijk van de cursusorganisatoren. Het staat niet vast of docenten met het Program van Uitgangspunten kunnen werken. In het pakket ontbreekt eenvoudig discussiemateriaal over Grondslagrapport en Program van Uitgangspunten. De lesbrief „Geloof en Politiek” dateert van vóór 1978. De vraag is dan ook of de politieke overtuiging wel fungeert als het samenbindend principe voor het kader- en vormingswerk.

Voorts merken wij op, dat op het kader- en vormingswerk, zowel door de rijksoverheid als door de partij zelf, bezuinigd wordt, juist in een tijd dat het CDA de grootste behoefte heeft aan vorming van een politieke generatie, die de uitgangspunten van de partij als onderlinge band beleefd. Het kader- en vormingswerk blijft daardoor onmachtig om zo'n ambitieuze doelstelling feitelijk waar te maken.

Omdat de leden daardoor niet in staat gesteld worden hun vertegenwoordigers vanuit de politieke overtuiging te bevragen, geraakt de partij in een vicieuze cirkel, waarin voortdurend dreigende tweespalt bezworen moet worden op concrete besluis-

singspunten, omdat men op het niveau van de politieke overtuiging geen eenheid vormt.

Aanbeveling 4

De wervende activiteit vanuit het CDA zal genormeerd moeten zijn door de grondslag van het CDA. Dat betekent, dat bij de werving van nieuwe leden duidelijk kenbaar wordt gemaakt wat voor ons de inhoud van het partijlidmaatschap is. Nieuwe leden moeten derhalve tot hun keuze kunnen zijn gekomen op basis van kennisneming van de grondslag van het CDA en van enkele hoofdlijnen van de politieke overtuiging en het politieke beleid. De werving van leden wordt gemotiveerd door de wens om de politieke overtuiging van het CDA bij brede groepen van de bevolking ingang te doen vinden.

Sinds kort (eind 1982!) wordt nieuwe leden inderdaad het Program van Uitgangspunten verstrekt, tezamen met een pakket informatiemateriaal, waaruit men kan opmaken tot wat voor partij men toetreedt. De als zodanig bedoelde wervingsactiviteiten worden inderdaad genormeerd door de politieke overtuiging.

Daarnaast gaat er al of niet een belangrijke wervende invloed uit van het feitelijk optreden van CDA-politici.

Hier ligt de belangrijkste belemmering voor de werving van nieuwe leden en kiezers. Besluiteloosheid en onderlinge strijd zijn in de ogen van de buitenwereld soms gezichtsbepalende factoren voor het CDA. De mooie rapporten en de feitelijke politieke praktijk staan ver van elkaar af. In de presentatie van besluiten wordt nog te weinig het verband gelegd met de hoofdlijnen van het CDA-beleid om wervend te kunnen zijn.

Aanbeveling 5

Om de vertrouwensband binnen de partij levend te houden, dienen organisatorische maatregelen genomen te worden. Immers is de partij zelf verantwoordelijk voor de mate waarin de grondslag functioneert. Het moet een vanzelfsprekende zaak worden dat christen-democratische vertegenwoordigers in Staten en Raden zich periodiek verantwoorden ten opzichte van de partijleden en de betreffende partijbesturen. Bij deze verantwoording zal duidelijk moeten worden gemaakt, op welke wijze de partijgrondslag en de politieke overtuiging in het beleid hebben doorgewerkt.

Deze verantwoordingsplicht schept de noodzaak om ook in het publieke optreden de richting en samenhang van christen-democratisch beleid helder te doen uitkomen.

Het zal tevens voor alle betrokkenen van

grote betekenis zijn om elkaar bij die gelegenheid bewust te maken van de motieven van waaruit men bezig is.

Naast de bezinningsarbeid die een noodzakelijk onderdeel is van het werk van de lokale CDA-afdelingen, dient de genoemde verantwoording tot een regel te worden gemaakt.

Door samenwerking tussen de Vereniging van Gemeente- en Provinciebestuurders en de bestuurlijke colleges in de partijorganisatie dient tot verplichtende afspraken te worden gekomen ten aanzien van deze periodieke verantwoording.

Op het landelijk niveau dient eveneens een periodieke verantwoording van het beleid tegenover het partijbestuur, de partijraad en het CDA-congres te worden geregeld. Voorts verdient het aanbeveling om eenmaal per jaar een conferentie te beleggen voor parlementsleden, bewindslieden en partijbestuurders, gericht op een versterking en uitdieping van de politieke overtuiging.

Het criterium op grond waarvan men een conferentiethema kiest moet niet zijn gelegen in het gemak waarmee de politieke overtuiging op het betreffende gebied van toepassing wordt geacht, maar op het politieke belang en de verstrekkende betekenis van het betreffende onderwerp. Juist daarin moet immer de grondslag en de politieke overtuiging functioneren.

De partij zal er op moeten toezien dat er tussen de besturen en de fracties op verschillende niveaus voldoende onderling contact is om een samenhangend beleid te realiseren. De confrontatie van gemeentelijk, provinciaal en nationaal beleid laat vaak nog te wensen over. Hierdoor komt de samenhang van het beleid en dus de eenheid van politieke overtuiging in de knel. De partij dient daarom organisatorische maatregelen te nemen om deze negatieve gevolgen te voorkomen.

Dit is een zeer wezenlijke aanbeveling omdat deze de politiek in de partij centraal stelt. De lokale afdelingen die het hart van de partij vormen, leven echter onvoldoende. De politieke verantwoording vindt onvoldoende plaats, van discussie is maar gedeeltelijk sprake, er is geen bloeiend tweerichtingsverkeer, bereidheid om te luisteren en ruimte om te zeggen wat je als lid op je hart hebt ontbreekt soms. Andere belangen dan de politieke overtuiging doorkruisen die discussie, of domineren die zodanig dat de kaarten al bij voorbaat geschud lijken. De problemen bij de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 spreken voor zich. Zoals wij eerder bij de aanbeveling inzake de werving al constateerden worden ook de

presentatie en verantwoording van het beleid door de fracties te weinig in verband gebracht met hoofdlijnen van christendemocratische politiek.

Door gemeenteraads- en statenfracties worden zelden schriftelijke jaarverslagen gemaakt. Wel vindt tussentijdse verslaggeving plaats in de eigen bladen of een speciale „fractie in actie“.

Bundeling van deze verslagen na vier jaar en toetsing van de activiteiten aan de hoofdlijnen van het verkiezingsprogramma komt praktisch nergens voor.

Afspraken tussen de Bestuurdersvereniging en de partijbesturen als bedoeld in de aanbeveling, bestaan niet, al zal men de strekking in het algemeen wel onderschrijven.

Vanwege de in het CDA geldende regeling van onverenigbaarheid van functies is de informatie uitwisseling tussen de bestuurslagen verslechterd.

De Vereniging van Gemeente- en Provinciebestuurders zou hier een essentiële rol kunnen spelen. Voorts kan de benodigde informatie-uitwisseling gestalte krijgen in de provinciale afdelings-, c.q. kamerkringvergaderingen. De werkgroep heeft de indruk, dat beide oplossingen thans onvoldoende benut worden. Het is ook de vraag of deze geheel adequaat zijn.

Aanbeveling 6

De jaarverslagen van besturen, fracties en instellingen van het CDA dienen een uiteenzetting te bevatten omtrent de activiteiten die zijn ontplooid om de grondslag van het CDA in het eigen werk tot zijn recht te laten komen, en omtrent de resultaten die deze inspanningen hebben opgeleverd. Hierdoor wordt een bespreking in brede lagen van de partij mogelijk.

De partijraad kan fungeren als het forum waar deze verslagen en resultaten van de besprekingen met elkaar worden geconfronteerd.

De verantwoording, zoals door het Grondslagrapport bedoeld, komt nog maar sporadisch voor. In de bundel jaarverslagen van het landelijk CDA, die jaarlijks verschijnt, moet men verwijzingen naar het functioneren van de grondslag met een kaarsje zoeken.

De partijraad maakt een verheugende opbloei door in politieke zin. Een overvolle agenda en gebreken in de werkwijze plaatsen de discussie echter onder grote druk. Voor een forumfunctie als door het Grondslag rapport bedoeld, bestaat weinig belangstelling, deze wordt ook onvoldoende van bestuurswege gestimuleerd met een eigen standpuntbepaling inzake de voorgestelde toetsing.

Aanbeveling 7

Gezien het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat de commissie het niet juist acht om de „bewaking“ van het functioneren van de grondslag aan een bepaalde instantie over te laten. Dit is een zaak voor de hele partij en niet van één orgaan.

De doorwerking van de grondslag in het politiek handelen zal steeds op zeer concrete wijze tot uitdrukking moeten komen. Daarom zal men zich in zeer brede kringen daarvoor verantwoordelijk moeten weten.

Men moet de diverse instanties en personen in het CDA geen alibi verschaffen om de bewustmaking ten aanzien van het functioneren van de grondslag naar anderen af te schuiven.

Indien men deze bezinningsarbeid bij uitstek bij een bepaalde instantie onderbrengt, dan zal gemakkelijk de neiging ontstaan om de relevantie van de grondslag voor het politiek handelen tot enkele terreinen te gaan beperken. Het overschrijdt de capaciteit van één werkgroep om die betekenis van de grondslag voor het CDA aan de orde te stellen. Daartoe kan slechts worden gekomen als iedereen in dit opzicht zijn verantwoordelijkheid ziet.

Als consequentie van de onderaanbevelingen 5 en 6 door ons geconstateerde betrekkelijke afwezigheid van verantwoording in het CDA komt „de bewaking“ van het functioneren van de grondslag niet werkelijk uit de verf. Dit leidt ertoe dat men bij problemen ter zake acute oplossingen toch weer bij één instantie gaat zoeken, het Wetenschappelijk Instituut. De partij oefent

zichzelf te weinig in het hanteren van de politieke overtuiging.

Aanbeveling 8

De grondslag van het CDA treft men ook bij andere organisaties aan. Voor een goed begrip van het Evangelisch appél voor het politieke leven is een confrontatie met de verantwoordelijken op andere terreinen van het leven, welke vanuit eenzelfde motief bezig zijn, nodig.

De commissie meent voor concrete aanbevelingen te kunnen verwijzen naar het rapport van de commissie die ter behandeling van deze kwestie voor het CDA is ingesteld.

In 1979 heeft een CDA-commissie een rapport opgesteld over de contacten die het CDA met maatschappelijke organisaties heeft, of zou moeten aangaan.

Het opnieuw bestuderen van het rapport „Het CDA en de maatschappelijke organisaties” leidt tot de conclusie, dat er weliswaar een goed beeld van de maatschappelijke organisaties is geschetst, maar dat een praktijkgerichte benadering en aanbevelingen met betrekkingen tot de vraag, hoe die contacten te leggen, ontbreken.

Met de volgende instanties zijn in de afgelopen twee jaar (mondeling) contacten gelegd en besprekingen gevoerd: Christelijk Sociaal Convent (3x), Kunstebond FNV, NCB/KNBTB, NOVIB, KRO, Suri-naamse Organisaties, NCOV, Synode Hervormde Kerk, Synode Gereformeerde Kerken, Bisschoppenconferentie, EO, Europese Beweging, KNOV, Unie BLHP, FNV, IKV, ICTO, CIO, TROS.

Met een enkele organisatie is reeds een frequenter overleg ontstaan. Met name sinds het voorjaar in 1982 heeft een verbreding van het aantal contacten plaatsgevonden.

De contacten zijn tot nog toe uitsluitend van presidiumwege geëntameerd. Van geval tot geval zijn daarbij wel individuele personen betrokken, voornamelijk vanuit de Tweede Kamerfractie.

In de zin van de partij gesproken, heeft derhalve nog niet een echte verbreding plaatsgevonden naar bijvoorbeeld het dagelijks bestuur of het partijbestuur.

Tenslotte heeft in september 1981 een speciale conferentie plaatsgevonden tussen het CNV-bondsbestuur, de CDA-dagelijks-bestuursleden en -fractieleden. Ook zijn er nog diverse bijeenkomsten gehouden gezamenlijk met NCRV-KRO-CNV en Trouw (Stichting Christelijke Pers, Directie en Redactie).

De werkgroep concludeert dat vooral met organisaties die zich de betekenis van het christelijk geloof aantrekken, contacten zijn ontstaan. Dat is in overeenstemming met

de aanbeveling. De contacten zijn echter nog te zeer ad hoc opgebloeid en derhalve vaak aan incidentele gebeurtenissen gewijd. Juist in het licht van de aanbeveling dienen deze contacten echter stelselmatig te verlopen en breed gedragen te worden, zodat zij hun programmatische betekenis kunnen krijgen.

Aanbeveling 9

De bezinning op de betekenis van de grondslag van het CDA, dient er met meer nadruk dan voorheen op gericht te zijn om ons inzicht in de bijbelse gegevens, welke voor het politieke leven zo'n grote inspirerende waarde hebben, te vergroten en uit te breiden. De commissie acht het daarmee samenhangend onderzoek noodzakelijk voor de vernieuwing van ons politiek denken. In dit opzicht betekent de commissie dat hetgeen in bijgaand rapport op dit punt is geïnventariseerd, een uiterst fragmentarisch karakter draagt.

Na de publicatie van het rapport „Grondslag en Politiek Handelen” is het Program van Uitgangspunten tot stand gekomen. Daartoe is een fundamentele bezinning op de betekenis van het appél van het Evangelie op de politiek noodzakelijk geweest. Het resultaat mag er wezen. Sindsdien is het echter betrekkelijk windstil geworden. Gebed en bijbellezing hebben hun betekenis bij de opening van CDA-vergaderingen gekregen, maar stelselmatig onderzoek van de bijbel is nadien te veel overgelaten aan de kerken en kerkelijke organisaties.

Tegelijk moet geconstateerd worden dat er een generatie opgroeit die vergelijkenderwijs weinig aangesproken kan worden met traditionele christelijk-politieke begrippen als „grondslag”, „uitgangspunten”, en andere uitdrukkingen waarmee de christendemocratische politieke overtuiging onder woorden wordt gebracht. Voor een actuele toetsing van ons politiek handelen aan bijbelse noties missen velen de vaardigheden, omdat de geloofsoverdracht in kerken en gezinnen sterk aan veranderingen onderhevig is en aan betekenis heeft ingeboet.

Bijlage IV

Sancties

Hoewel wij van mening zijn dat christendemocratische partijen zich dienen te kenmerken door het bewandelen van de weg van de wederzijdse overtuiging, gaan wij in het kort in op de reglementaire sancties die partij en fractie ten dienste staan. Het betreft hier immers een juridisch niet geregeld terrein, waarop gemakkelijk misverstanden kunnen ontstaan die zeer kwetsend kunnen werken.

De fractie kan zelf afspreken dat leden, die niet bereid zijn na gedegen discussie primair de gezamenlijk gekozen beleidslijn uit te dragen en pas in de tweede plaats eigen opvattingen kenbaar te maken, niet in aanmerking komen om als woordvoerder namens de fractie op te treden.

In zeer uitzonderlijke gevallen kan de fractie betrokkenen de toegang tot de fractievergadering ontzeggen, aldus in feite het lid in kwestie buiten de fractie stellend. Conform de geest van de Grondwet zijn beide sancties een kwestie van besluitvorming binnen de fractie zelf.

De partij heeft geen sancties behalve het niet opnieuw kandideren na vierjaar of roeyement. Het ligt voor de hand dat een fractie daaraan een belangrijk gewicht zal toekennen bij haar oordeel of betrokkene lid van de fractie kan blijven.

Het is niet aan te bevelen nog een tussenform in te stellen, waarbij de partij openlijk haar vertrouwen in een fractielid opzegt dat bijvoorbeeld stelselmatig weigert het verkiezingsprogram uit te voeren. Een dergelijke mogelijkheid tot ingrijpen door de partij heeft voor de betrokkene immers niet meer betekenis dan een vooraankondiging van het niet opnieuw kandideren, en leidt feitelijk tot een ondergraving van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de fractie. Beter is het deze zoveel mogelijk gelegenheid te bieden om gezamenlijk dergelijke vraagstukken in eigen kring op te lossen. Met een dergelijke opstelling is wel te verenigen dat de partij individuele fractieleden vraagt zich in de kring van de partij te verantwoorden. De tussentijdse sancties dienen echter voorbehouden te blijven aan de fractie.

Bijlage V

Betreft: uitwerking voorstellen met betrekking tot samenstelling/omvang partijraadsorganen

Uitgangspunt is dat de CDA-provinciale afdelingen als basis dienen voor vertegenwoordiging naar landelijke organen.

A. Samenstelling partijraad

1. In statuten te bepalen dat minimum-aantal stemgerechtigde afgevaardigden van elke provinciale afdeling op 5 wordt gesteld (thans idem).
2. Het aantal afgevaardigden blijft 5 tot een ledental van 2500 (nieuw).
3. Elke provinciale afdeling heeft recht op 1 extra stemgerechtigde afgevaardigde voor elk vol aantal leden van 1250, mits totaal ledental boven de 2500 ligt (thans per 1000 leden ongeacht minimum totaal).

Punten 1, 2 en 3 leiden op dit moment tot

Verband	ledental 30-5-83	afgevaardigden partijraad	mogelijke wijziging per 1-1-87
P.A. Groningen	6.597	5+ 5=10	
P.A. Friesland	12.300	5+ 9=14	
P.A. Drenthe	5.795	5+ 4= 9	
P.A. Overijssel (+ ZIJP)	15.676	5+12=17	P.A. Overijssel = 13.846= 5+11=16
P.A. Gelderland	18.402	5+14=19	
P.A. Utrecht	9.327	5+ 7=12	
P.A. Nrd. Holland	16.096	5+12=17 ¹⁾	P.A.M. Holland = 14.137= 5+11=16
P.A. Zd. Holland	27.260	5+21=26 ²⁾	P.A. Rijnmond= 13.123= 5+10=15
P.A. Zeeland	3.915	5+ 3= 8	
P.A. Nrd. Brabant	19.840	5+15=20	
P.A. Limburg	8.840	5+ 7=12	
		64	P.A. Flevo= 1.830=5 (ZIJP + NOP)
			totaal 173

ad.1. Probleem kan zijn dat in deze provincie 3 min of meer zelfstandig regio's blijven functioneren, waarmee redelijk minimum aantal afgevaardigden per regio in gedrang komt. Eventueel daartoe waarborgen te scheppen door minimum aantal van 5 per regio te nemen + aantal naar rato ledental = 15 + 11 = 26.

ad.2. Ook hier een identiek probleem als in Noord-Holland, nu met 4 regio's. Daar staat tegenover dat bij mogelijke splitsing provincie in 1987 automatisch een gescheiden afvaardigingsregeling tot stand komt, waarbij het aantal dan resp. 16 + 15 = 31 wordt. Om die reden te overwegen in de overgangsfase tot de splitsing P.A. Zuid-Holland recht toe te kennen aantal te verhogen met 5, waarbij met de aanwijzing reeds rekening wordt gehouden met de verwante toekomstige verdelingen.

B. Samenstelling partijbestuur

1. In statuten te bepalen dat minimum-aantal stemgerechtigde afgevaardigden van elke provinciale afdeling wordt gesteld op 1 (thans idem).

ten gevolge daarvan ontstane rechten. Betekent dan totaal 4 afgevaardigden. Wordt daarnaast ook zelfde overweging als bij Noord-Holland toegepast met betrekking tot bevolkingsaantal + regionale verdeling

daarvan, dan zou aantal redelijkerwijs op 6 komen te liggen.

ad.3. Tot aan moment van provinciale indeling recht op waarnemende status in partijbestuur.

2. Elke provinciale afdeling heeft recht op 1 extra stemgerechtigde afgevaardigde voor elk vol aantal leden van 9.000, e.e.a. met een maximum van 3 leden/afgevaardigden per provinciale afdeling (thans per 7.500 leden met maximum van 3).

Punten 1 en 2 leiden op dit moment tot:

	Verband	ledental 30-5-83	afgevaardigden partijbestuur	mogelijke wijziging per 1-1-87
	P.A. Groningen	6.697	1+--= 1	
	P.A. Friesland	12.300	1+1= 2	
	P.A. Drenthe	5.795	1+--= 1	
	P.A. Overijssel	14.758	1+1= 2	
	P.A. Gelderland	18.402	1+2= 3	
	P.A. Utrecht	9.327	1+1= 2	P.A.M. Holland = 14.137= 1+1=2 ²⁾
	P.A. Nrd. Holland	16.096	1+1= 2 ¹⁾	P.A. Rijnmond= 13.123= 1+1=2 ²⁾
	P.A. Zd. Holland	27.260	1+3= 4 ²⁾	
	P.A. Zeeland	3.915	1+--= 1	
	P.A. Nrd. Brabant	19.840	1+2= 3	
	P.A. Limburg	8.840	1+--= 1	
			22	
	B.K. ZIJP		1 ³⁾	P.A. Flevo= 1.830=1
				totaal 23

ad.1. Idem als bij de partijraad in verband met regio's te overwegen aantal op 3 te brengen, ook in kader van overgang mede in verband met omvang bevolking en regionale verdeling daarvan.

ad.2. Bij eventuele provinciesplitsing komt automatisch andere verdeling tot stand. Derhalve bij overgangsmaatregelen tot dat tijdstip extra afvaardiging boven maximum toegestaan, waarbij rekening gehouden wordt met de verwachte toekomstige verdeling en

VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR VERZORGINGSMATSCHAPPIJ

Hoofdstuk I

Het moderne levensgevoel

a. Een bedreigd bestaan

Onze samenleving ondergaat een koude douche.

Jarenlang hebben wij ons met grote voortvarendheid ingezet voor vooruitgang, welvaart en geluk, maar de laatste jaren lijkt het alsof deze idealen steeds verder van de dagelijkse werkelijkheid verwijderd raken.

Een onbedreigd en onbezorgd bestaan, gegarandeerd door de overheid en mogelijk gemaakt door de economische groei, leek tot voor kort het wenkende perspectief. Die welvaart zou spoedig een ieder ten deel vallen. Maar inmiddels ervaren steeds meer van ons juist een toenemende bedreiging op tal van terreinen.

Wij voelen ons letterlijk en figuurlijk niet meer veilig:

- **werkloosheid** was tot voor kort een randverschijnsel in onze samenleving; nu wordt vrijwel iedereen er zelf of in zijn onmiddellijke omgeving mee geconfronteerd. Prognoses geven aan dat binnen twee jaar 1 miljoen mensen in ons land werkloos zullen zijn. Eén op de drie schoolverlaters vindt geen baan.
- **sociale „zeker”heid**, juist ook bedoeld voor de slechte jaren, blijkt lang niet zo zeker te zijn als we dachten; zonder ingrijpende bijstellingen kunnen wij de kern ervan niet overeind houden.
- „Als de bom valt . . .”: het is een succesong van de popgroep „Doe Maar”. De dreiging van de kernoorlog ervaren zeer velen als reëel.
- de veiligheid van een overheid met gezag neemt af: waarom zou ik mij nog aan de regels houden als zoveel anderen misbruik maken van sociale zekerheden en belastingen? Er is een toenemende criminaliteit.

b. Kenmerkende reacties

Vanuit onze samenleving wordt er verschillend gereageerd op dit „bedreigde bestaan”.

Er zijn mensen die alleen maar moedeloos-

Woord vooraf

Twee jaar na de start van het CDA zijn twee werkgroepen ingesteld om een onderzoek in te stellen naar:

1. het intern functioneren van het CDA en
2. zijn politieke plaatsbepaling.

In deze nota wil de tweede werkgroep „politiek perspectief” *) verslag uitbrengen van haar bevindingen. Centraal daarin staat de vraag: welke visie heeft de christen-democratie in confrontatie met de politieke en maatschappelijke sleutelkwesties die zich de komende jaren opdringen.

Het partijbestuur van het CDA heeft de opdracht aldus nader aangegeven:

- het toetsen van het Program van Uitgangspunten en het Grondslagrapport op actualiteitswaarde en signaleren van sleutelkwesties;
- signaleren van maatschappelijke ontwikkelingen die belangrijk zijn voor de komende jaren;
- nadere bezinning op de plaatsbepaling van de christen-democratie ten opzichte van socialisme en liberalisme.

Wij menen aan deze opdracht het beste te kunnen voldoen door het volle accent te leggen op een beschrijving van de christen-democratische benadering in een aantal sleutelkwesties, zoals die er naar ons cordeel uitzien. Daarin zullen tevens - veelal impliciet - aan de orde komen de actualiteitswaarde van Pro-

gram van Uitgangspunten en Grondslagrapport alsmede de plaatsbepaling ten opzichte van socialisme en liberalisme. Daarbij streven wij niet naar volledigheid. Zo zijn wij bijvoorbeeld niet ingegaan op de fysieke beperkingen en problemen die in toenemende mate de samenleving beïnvloeden (grondstoffen, energie, milieu, ruimtelijke mogelijkheden, bevolkingsvraagstukken). Wij willen proberen enige van de meest overheersende ontwikkelingen die om een stellingname vragen in beeld te brengen. Het gaat ons daarbij om een middellange-termijnvisie op hoofdpunten voor de jaren '80, die in zo menig opzicht de trekken vertonen van een overgangstijd. Binnen deze hoofdlijnen zal het dagelijkse praktische beleid, waarvoor de christen-democratie een zware verantwoordelijkheid draagt, vorm en inhoud moeten krijgen.

*) Samenstelling van de werkgroep „Politiek Perspectief” was als volgt: D. Th. Kulper - voorzitter, C. Bremmer - secretaris, P. J. Biesheuvel, H. Borstlap, J. W. Hekkelman, J. G. H. Krajenbrink, J. J. M. S. Leyten-de Wijkerslooth, L. J. J. van Nistelrooy, A. Nootboom, J. J. M. Penders, G. van der Schoor-Timmerman, M. G. G. J. Schreurs en C. M. Wortman-Kool. Mevrouw van der Schoor was om redeneren buiten de commissie gelegen niet in de gelegenheid de laatste vergaderingen van de commissie bij te wonen.

heid en somberheid om zich heen zien. De crisis waarin onze samenleving verkeert, kan evenwel ook veel creativiteit en verantwoordelijkheidsbesef oproepen. Wij zien gelukkig ook tekenen van hoop.

Maar toch willen wij eerst enkele minder hoopvolle trends signaleren in het „levensgevoel” van (het spraakmakende deel van) de huidige generatie. Daarna vragen wij de

aandacht voor ons eigen verhaal, als antwoord hierop.

I. De opkomende „ik-cultuur”

Mensen schrikken wanneer zij zich de bedreigingen in ons land en in de wereldsamenleving realiseren, die wij hiervóór in het

kort hebben aangeduid. Men voelt zich overweldigd door alles wat men voor zich ziet gebeuren; tot in de huiskamers toe. Niet zelden leidt dit tot uitingen van machteloosheid: „Ik hou het voor gezien; het zal mijn tijd wel duren.”

Terug naar de beslotenheid, het vertrouwen, intieme van wat nog wel overzien kan worden. Iedereen heeft immers al moeite genoeg om zelf staande te blijven in de crisis.

Wij zien het bij mensen, zowel als bij groepen van mensen als bij volkeren: men verschanst zich achter individuele, groeps- of nationale belangen. Die komen neer op het zich onttrekken aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Individualisme, groepsegoïsme en protectionisme hebben eenzelfde grondtoon: ik zit goed, als de crisis mij maar niet raakt en ik mij veilig weet te stellen voor de dreigingen.

Dit klinkt misschien wat rauw; het wordt ook dikwijls fraaier verpakt. De „ik-cultuur” leent zich er kennelijk voor opgepoetst te worden: het gaat dan om de onafhankelijke, zelfbewuste en zelfstandige mens. En aldus wordt de „ik-cultuur” geschikt voor exploitatie. Het wordt de succesformule voor commercials, enkele pers- en omroeporganisaties en zelfs voor een enkele politieke partij.

Men begrijpe ons goed: de ontwikkeling naar een meer persoonlijke en meer zelfstandige beleving van normen en waarden is heel positief. Die ontwikkeling kan tot meer individuele verantwoordelijkheid leiden dan vroeger het geval was. Maar de ontwikkelingen schieten thans dóór: de onafhankelijke, zelfbewuste mens denkt vaak geen andere mensen meer nodig te hebben. Voor zover hij nog deelneemt in organisaties doet hij dat met grote vrijblijvendheid. De „ik-cultuur” kent slechts rechten, geen plichten. Een beetje politiek zover als nodig is. Een beetje solidariteit, als het echt niet anders kan. En niet te gek met belastingen en sociale premies.

De mens is pas mens als hij geen ander mens meer nodig heeft, zo lijkt hier de leus.

Dit is wellicht wat christen-democraten het meest steekt in de liberale hang naar exploitatie van deze ik-gerichtheid: want in het „gewoon jezelf zijn” dreigen mensen nog eens extra aangespoord te worden zich te verschansen achter de dingen die men in deze samenleving nog kan overzien: het inkomen, de eigen uitkering, de eigen besloten wereld. Deze mensen rest in de crisis van dit moment weinig anders dan zich verkramp tegen aantasting daarvan te verzetten. Want hoe zouden zij kunnen reiken naar zulke dan ongrijpbaar blijvende zaken als werkgelegenheid, financieringstekort, economische groei, ver-

antwoordelijkheid voor anderen in eigen land en daar buiten?

En welke rem is er nog om geen misbruik te maken van belastingen en sociale zekerheid wanneer men elke identificatie daarmee en elke verantwoordelijkheid daarvoor heeft verloren?

De verzorgingsstaat heeft deze ontwikkeling mogelijk gemaakt en voor een deel ook versterkt. Zou dit de inzet zijn geweest van de emancipatie van werknemers, van katholieken, van de „kleine luyden” en nu van de vrouwen? Meer vrijheid en meer gelijkheid maar met een broederschap die het daartegen dreigt af te leggen?

Hebben de propagandisten van de „ik-cultuur” zich er een voorstelling van gemaakt hoe deze onafhankelijke, zelfstandige mensen met elkaar samenleven?

Hoe wordt in deze „ik-cultuur” het gemeenschappelijke, het onderlinge geregeld? De overheid als afvalbak van datgene waar individuen geen boodschap aan hebben?

2. De politiek als afvalbak van de „ik-cultuur”

De overheid is in de loop der jaren een steeds meer centrale plaats gaan innemen in onze samenleving. Wie de gangbare discussie volgt zal bemerken hoezeer de overheid welhaast automatisch en vanzelfsprekend wordt beschouwd als dé instantie die verantwoordelijk is voor het wel en wee van de burgers. Mensen zijn veel gaan verwachten van de overheid en zullen dus ook gemakkelijk door haar teleurgesteld worden.

Er is in tien, twintig jaar veel veranderd in het psychologisch klimaat tussen overheid en burger; de „levensstijl” van de samenleving is er naar gaan staan. Nog niet zo lang geleden moest er een zekere gêne overwonnen worden, om verlangens en eisen ten opzichte van de overheid te formuleren. Dat betekende immers een bevestiging van eigen onvermogen om daarin te voorzien. Maar dit beeld is inmiddels grondig gewijzigd: niet de steller van de eis wordt gevraagd naar het waarom van zijn eis, maar de overheid moet uitleggen waarom er niet aan voldaan kan worden.

De overheid wordt veelal verantwoordelijk gesteld voor het totale welzijn van de burgers. Een welzijnsbeleid met veel geld, maar ook met een hart?

Zeker, er is in de dienstverlening veel verbeterd door specialismen en door beroepskrachten, maar kunnen wij de onderlinge zorg volledig uitbesteden?

Redden wij het met het geld, maar zonder het hart?

Cijfers kunnen de overheersende positie van de overheid illustreren. Ruim 70% van

ons nationaal inkomen wordt thans collectief uitgegeven. Maar wij brengen maar 60% van de lasten daarvan op; het financieringstekort van de overheid bedraagt meer dan tien procent van ons nationaal inkomen! Kennelijk aanvaardden wij een zo overheersende overheid toch ook weer niet.

Er is sprake van een innerlijk tegenstrijdige houding tegenover de overheid. Enerzijds zijn wij geneigd veel van de overheid te verwachten. En er is ook veel in de collectieve voorzieningen waar wij dankbaar voor kunnen zijn, omdat deze ons recht geven op een menswaardig bestaan. Maar anderzijds accepteren wij vaak niet wanneer de overheid ter wille van het gezamenlijke belang onze persoonlijke belangen dreigt aan te tasten. Dan haasten wij ons met onze belangengroep naar het Binnenhof om haar onze afschuw over de maatregelen kenbaar te maken. Of wij wringen ons in alle mogelijke bochten om zo min mogelijk belasting en premie te betalen. Wij willen de overheid op de troon zetten, maar aarzelen niet haar onderweg pootje te lichten.

3. Vluchten in emotie

De wereldproblemen van vandaag, dagelijks zichtbaar op de televisie, doen mensen niet alleen naar de beslotenheid van de eigen wereld vluchten. Er is ook een poging alsnog greep te krijgen op die overweldigende ontwikkelingen, die velen als heel beslissend ervaren voor het menselijk leven, maar waarvan men tevens het gevoel heeft er machteloos tegenover te staan. Wat kunnen wij nu echt uitrichten tegen de (kern-)bepapening, tegen de honger in de wereld, tegen de vervuiling van de oceanen?

En dan kan men gemakkelijk vluchten in de emotie.

Wij zijn dan ergens emotioneel TEGEN of VOOR en zijn geneigd dat zo hard mogelijk te roepen. De vraag is echter wel of wij daarmee deze dreigende ontwikkelingen effectief kunnen afwenden. Want dat vergt behalve emotionele betrokkenheid ook een heel nuchtere, zakelijke analyse van feitelijke machtsverhoudingen en wetmatigheden; van het inschatten van sterke en zwakke elementen. Het vraagt meestal een beleid waarin stapsgewijs en geleidelijk op verbeteringen kan worden aangestuurd. Het zwakke punt van emotionele reacties is de suggestie die er vanuit gaat dat er gemakkelijke oplossingen voor de grote knelpunten zijn, als anderen maar zouden willen.

Er is sprake van een enorme spanning tussen enerzijds het aangesproken worden op onze politieke beweging en

anderzijds de noodzaak nuchter en zakelijk te werken aan verbeteringen. Die spanning is met name voelbaar binnen de kerken en binnen het CDA. Niet iedereen wenst of kan die spanning opbrengen. Menigeen vlucht in emoties. Niet zelden wordt vervolgens de eigen stellingname gepresenteerd als een ethisch zuivere, waarbij men tevreden vaststelt dat men het eigen geweten tenminste zuiver heeft gehouden. Daarbij de suggestie wekkend dat dit niet geldt voor al die anderen, die tot een andere stellingname zijn gekomen.

Het geweten! Hoe kunnen wij een beroep op het geweten voor elkaar zuiver houden? Een beroep op het geweten wordt misbruikt wanneer het in de sfeer van het oppositie voeren binnen de eigen kring wordt gehanteerd. Dat gebeurt vooral wanneer een beroep op het geweten als een machtswoord in politieke discussies gaat functioneren, alsof men zeggen wil: verdere discussie gesloten! En dat terwijl de politieke discussie juist moet beginnen, als we elkaar op ons politieke bewustzijn aanspreken. Dat doen we immers om via de politieke weg iets te gaan doen aan de weerbarstige problemen van deze tijd. Wat betekent het voor een effectief politiek beleid wanneer we met onaanvaardbare situaties in de (wereld)samenleving worden geconfronteerd? Politiek kan zich niet verschuilen achter de emotie, het geweten of achter het getuigenis. Wie dat wel doet, blokkeert de discussie en blokkeert een vernieuwend beleid.

Anderzijds zijn er benaderingen waar het politieke engagement volledig verborgen blijft achter de zakelijke berekeningen. De politiek kan aldus evenzeer verloren gaan in pragmatiek, zakelijkheid en techniek. De botsing tussen deze beide houdingen kan verlamdend werken. Beide houdingen zijn, voor zover ze binnen het CDA als christen-democratische politieke beweging voorkomen, niet te tolereren. Beide ontnemen het CDA immers het wezen van zijn politieke benadering: het op elkaar betrekken van geloof én politiek. Dat betekent niet dat geloofsuitspraken en politieke stellingnames zonder meer kunnen samenvallen. De samenhang tussen geloof en politiek is uitgekristalliseerd in de uitgangspunten van het CDA. Van CDA-politici wordt verwacht dat zij hun politieke handelen voortdurend gewetensvol toetsen aan deze uitgangspunten.

Wij naderen met deze constatering het volgende hoofdstuk: een christen-democratisch weerwoord op dit moderne levensgevoel.

Hoofdstuk II

Een christen-democratisch weerwoord

Heeft de christen-democratie een weerwoord op het gangbare moderne levensgevoel zoals dat in het eerste hoofdstuk is aangeduid? Wij moeten onderkennen dat de christen-democratie er mee worstelt en er zelf ook door wordt bedreigd.

Een extra barrière daarbij is de ontkerkelijking die zich sinds de jaren '60 versneld in ons land heeft doorgezet. Dit gegeven stelt de overtuigingskracht van het CDA, zowel intern als naar buiten toe, zwaar op de proef. Sommigen menen dat de christen-democratie daardoor niet werkelijk tot een weerwoord op het gangbare levensgevoel kan komen.

Wat moet in het CDA onze houding zijn tegenover de ontkerkelijking?

a. Een verlamdende ontkerkelijking?

Het aantal mensen dat verklaart niet tot een kerkgenootschap te behoren, neemt toe in onze samenleving: van 2% in 1900, 33% in 1966 tot 44% in 1979.

Deze gegevens moeten mede in verband gebracht worden met een ontwikkeling naar een meer individuele geloofsbeleving. Veel mensen zoeken het in een eigen, persoonlijke invulling van het geloof, min of meer onafhankelijk van de kerkelijke geloofsleer en de geloofsgemeenschap. De gemeenschappelijkheid in de geloofsbeleving is afgenomen. Dit heeft zijn uitwerking op de kerken en ook op christen-democratische politieke partijen niet gemist.

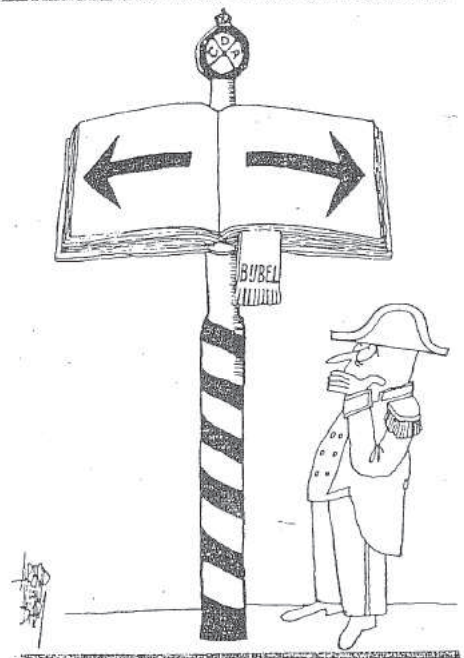
Tegelijkertijd zijn de kerken zich in toenemende mate gaan bezighouden met maatschappelijke en politieke vraagstukken, die voorheen aan politieke en maatschappelijke organisaties werden toevertrouwd. Voor velen is het onderscheid in verantwoordelijkheid tussen kerk en politieke partij verwaagd. De verwarring is groot wanneer vervolgens blijkt dat kerk en christen-democratische politieke partij tot verschillende politieke stellingnames komen.

Deze ontwikkelingen hebben een verlamdende uitwerking op menigeen binnen het CDA. Komt het perspectief voor een beginselpolitiek niet in gevaar? De aanhang van het CDA zal welhaast onvermijdelijk afnemen, zo luidt hier en daar al de sombere verwachting. Hoe kan het CDA in deze situatie een gezaghebbend weerwoord ontwikkelen?

Wij zien – ook binnen het CDA – drie soorten reacties op deze ontwikkelingen.

Er is allereerst een reactie die poogt het eigene van een christelijke benadering overeind te houden door vrijwel uitsluitend traditionele vertalingen te handhaven van vertrouwde christelijke waarden. Het gezin, de christelijke school en zedelijkheids-wetgeving staan in die visie centraal. De vraag hoe de christelijke hoop en verwachting moeten doorwerken in onze houding ten aanzien van de werkloosheid, vrede en veiligheid, ons technisch en medisch kunnen, wordt niet gesteld. De „C” in deze benadering zijn welhaast uitsluitend het gezin, de christelijke school, zoals ze traditioneel zijn gegroeid. Deze houding leidt veelal tot een geïsoleerde positie; men wil het christelijke in de vormgevingen waarmee men zo vertrouwd is, zorgvuldig bewaren. Het christelijke dreigt aldus opgeborgen in en exclusief verbonden te worden met zijn traditionele vormgevingen. In deze opvatting kan het christelijke niet als gist werken in nieuwe, veranderde vormen van samenleving in het klein en het groot.

Een tweede benadering is voortgekomen uit het hernieuwde besef in de kerken dat het evangelie niet alleen zeggingskracht heeft voor micro- maar ook voor macrosituaties. Vanuit de ethische opdracht te

werken aan rechtvaardigheid en vrede richt deze stroming – eenzijdig, als reactie op de eerste – de aandacht op het onchristelijke karakter van b.v. de apartheid in Zuid-Afrika en het (kern)bewapeningsvraagstuk. In beide benaderingen is minstens de neiging tot fundamentalisme aanwezig, in die zin dat men het eigen standpunt verklaart tot het enig christelijk juiste, door de ethische opdrachten rechtstreeks van toepassing te verklaren op bestaande of gewenste maatschappelijke situaties.

Een derde reactie wil zich midden in de hoofdstroom van de samenleving opstellen. Dat kan echter alleen, zo menen de aanhangers van deze benadering, wanneer wij ons meer als middenpartij opstellen zonder al te veel nadruk op de „C”. Op deze wijze wil men de noodzakelijke spanning tussen maatschappelijke en politieke vraagstukken enerzijds en een christelijke uitdaging anderzijds ontlopen, een tendens die ook herkenbaar is in de brede middengroepen binnen de kerken. Wij moeten ons in deze gedachtengang aanpassen aan wat gangbaar is, want anders „lig je er zo uit”: een veralgemenisering derhalve.

In al deze benaderingen gaat een werkelijke **betekenisvolle** christen-democratische benadering verloren. Zo'n benadering berust op de overtuiging dat bij het werken aan de samenleving in het gunstigste geval de christelijke idealen slechts **benaderd** kunnen worden en deze dus nooit zullen samenvallen. De pretentie van „het enig christelijk-juiste”, waarnaar de beide eerste benaderingen neigen, wordt daarmee afgewezen. Een betekenisvolle christen-democratische benadering kiest echter doelbewust om de spanning tussen het politieke handwerk en uitdagende christelijke idealen aan te gaan en vol te houden. De „C” is geen „gelegenheidsgegeven” maar als uitdaging kenmerk van de christen-democratie.

Hoewel er een duidelijke samenhang en parallel is tussen de problemen waarmee de kerken worstelen, en die van het CDA, hebben beide in deze een eigen verantwoordelijkheid. Onze opdracht is het vorm en inhoud geven aan een christen-democratische politiek, die als betekenisvol in de huidige samenleving herkend kan worden. Betekenisvol, dat wil zeggen: staande midden in de hoofdstroom van de maatschappelijke ontwikkelingen, zich reenschap gevend van de kernkwesties die het menselijk samenleven zo zeer bedreigen, en vanuit de politieke overtuiging dat het CDA zijn politieke handelen wil stellen onder de kritiek van de Bijbel.

Zijn wij dan helemaal niet in zorgen over de omvang van onze aanhang?
Elke politieke partij is daar gevoelig voor;

ook het CDA. De omvang is immers mede bepalend voor de invloed.

Maar wij willen hier benadrukken, dat een duidelijk herkenbare christen-democratie méér vertrouwen kan uitstralen. Haar benadering mag aanspraak maken op een vaste en naar wij hopen groeiende aanhang. Het is onze overtuiging dat er in een land met een zo lange christelijke traditie en cultuur weerklank is voor een politiek waarin het zoeken naar de betekenis van het christelijk geloof voor de politiek herkenbaar is.

Daarbij moeten wij ons er rekenschap van geven dat een christelijke levensovertuiging in onze tijd veelal andere uitingsvormen kent dan vroeger.

Onze benadering zal dan ook eigentijds en toegankelijk moeten zijn voor mensen die nu leven. Mensen die zich geconfronteerd weten met de grote problemen van deze jaren '80 en die ervan overtuigd zijn, of overtuigd kunnen worden, dat de christelijke levenshouding van betekenis is voor deze ontwikkelingen.

Die eis moet het CDA, wil het werkelijk betekenis hebben, voortdurend aan zichzelf stellen en naar buiten verantwoorden. In die zin is er een permanente spanning. Het CDA is enerzijds een volkspartij, die grote groepen mensen wil aanspreken; mensen die een herkenbaar en vertrouwenwekkend CDA verlangen.

Anderzijds zal het CDA een partij willen zijn, die haar vertrouwde aanhang in confrontatie wil houden met de ingewikkelde wereld-samenleving.

Het CDA zal dit engagement met mensen en met een opdracht tot uitdrukking moeten brengen in zijn politieke opstelling, zijn strategie en in zijn stijl van optreden. Kortom: in zijn **politieke overtuiging**.

b. De politieke overtuiging van het CDA

De politieke overtuiging is beslissend voor het karakter van het CDA en zijn antwoord op de sleutelvragen van de jaren '80. De christen-democratie wil haar politieke opstelling laten bepalen door politieke beginselen.

Maar politieke beginselen kunnen wij niet hanteren als toverformules. Dat gebeurt wanneer wij zouden menen het zonder analyse te kunnen doen van wat er thans feitelijk op hoofdpunten in onze samenleving aan de orde is. Er is, daar zijn wij van overtuigd, binnen het CDA geen verschil van mening over de betekenis van onze politieke beginselen; ze bieden houvast en perspectief. Maar zij stuiten wel op een harde werkelijkheid. Dat blijkt als wij er mee aan de slag gaan, zoals het kabinet en de fracties in parlement, raden en staten, dagelijks ervaren.

Wij willen hier waarschuwen voor een onvruchtbare wijze van omgaan met politieke beginselen. Eigenlijk lenen deze zich er niet voor om geïsoleerd van de maatschappelijke werkelijkheid opgeschreven te worden.

Politieke beginselen zijn heel praktische leefregels, die richting geven aan het leven en vooral het samenleven. Het gaat fout in onze samenleving als beginselen geen vat krijgen op de werkelijkheid.

Tot welk weerwoord op het moderne levensgevoel zal de christen-democratie op basis van haar politieke uitgangspunten moeten komen?

1. Tegenover de „ik-cultuur” stellen wij de **verantwoordelijkheid** als kernbegrip in het mensbeeld van de christen-democratie. Het verwijst naar rechten maar óók naar plichten jegens de medemens; het verwijst naar het **gemachtigd** zijn in plaats van **machthebber** zijn; naar het **rentmeester** in plaats van het **meester** zijn.

Deze verantwoordelijkheid verwijst ook naar het zin geven aan de aarde en het (samen)leven dat ons is toevertrouwd. Naar het in zinvol verband bijeen houden van mens, dier en aarde.

Mensen worden ongelukkig wanneer zij zich naar binnen keren en zich van elkaar en de buitenwereld afsluiten. Mens-zijn is tegelijkertijd mede-mens-zijn. Verbonden met mensen dichtbij en ver weg en met de na ons komende generatie.

Dit mensbeeld veronderstelt broederschap: mensen hebben mensen nodig.

2. Tegenover „de politiek als afvalbak” stellen wij het volgende omtrent de taken van de overheid.

De politieke overheid is niet bevoegd noch in staat de samenleving christelijke normen en waarden op te leggen. Ook daarin onderscheidt de christen-democratische opstelling zich van opvattingen van de kleinere christelijke partijen. Het CDA is er wel op uit de samenleving in christen-democratische zin te beïnvloeden. Dat betekent: **ruimte bieden voor een zinvolle verantwoordelijkheidsbeleving** in de samenleving. Die politiek richt zich op het mogelijk maken van een duurzaam vreedzaam samenleven. Dat betekent het in

stand houden van een rechtsorde waarbinnen mensen de zin van hun bestaan kunnen ontdekken en daar inhoud aan kunnen geven. Mensen moeten levensbeschouwelijke opvattingen – van welke signatuur dan ook – tot gelding kunnen brengen. De overheid dient hier ruimte voor te scheppen (vergelijk de klassieke vrijheidsrechten) en dient maatschappelijke barrières mee te helpen opruimen (vergelijk de sociale grondrechten).

3. Tegenover het vluchten in emotie willen wij opmerken, dat christen-

democratische politiek pas dan ontstaat wanneer politieke overtuiging en **politiek engagement** toetsstenen zijn voor een **zakelijke en rationele analyse** van feitelijke (machts)verhoudingen en feitelijke wetmatigheden.

Ethische waarden zijn van vitaal belang in de christen-democratische politieke opstelling. Maar wij kunnen het bij een louter ethische stellingname niet laten. Wij zullen alles op alles moeten zetten om onze politieke overtuiging in het dagelijks leven ook werkelijk te realiseren. ◀

Hoofdstuk III

Wat verwachten wij van de overheid

De betekenis van de politieke overtuiging van de christen-democratie, waarmee het vorige hoofdstuk werd afgesloten, zal bij voorrang zichtbaar moeten worden op de sleutelthema's voor de komende jaren:

- zinvolle arbeid, betaald en onbetaald;
- een zorgzame samenleving;
- vrede en veiligheid.

Daaraan vooraf gaat evenwel de vraag: wat verwachten wij in dit verband van de overheid? Het gaat immers om een **politieke overtuiging**. Misschien is ons beeld van de overheid wel het meest cruciale sleutelthema voor de komende jaren.

Hiervoor hebben wij beschreven hoe vanuit de „ik-cultuur” de politiek als afvalbak gaat functioneren voor het gemeenschappelijke, het onderlinge. Maar de gevolgen van een overheid die het allemaal moet regelen, worden niet geaccepteerd. Er is een innerlijk tegenstrijdige houding tegenover de overheid gegroeid. De overheid staat garant voor ons welzijn, maar als haar maatregelen ons niet bevallen dan leggen we ze naast ons neer of we ontduiken de belasting- en premieverplichtingen.

De leuze „Wij eisen geluk”, die onlangs op een muur werd gekalkt, verklaart veel van het politieke klimaat van de laatste jaren. Wij moeten onderkennen, dat er de laatste vijftien à twintig jaar ook vanuit de politieke partijen dikwijls een sfeer is gecreëerd, waarbij het weg-organiseren, het afwentelen van maatschappelijke problemen en knelpunten naar de overheid als een vanzelfsprekende methode is aangeprezen. Bovendien werd dikwijls de indruk gewekt dat daarmee voor de betrokkenen pijnlijke afwegingsvraagstukken vermeden konden worden. Dit verwijst treft ook de christen-democratie; zij heeft in de jaren '70 geen afdoende verweer tegen dit afwentelen ontwikkeld.

De komende jaren gaat het erom de

essentie van de verzorgingsmaatschappij – die in feite een verzorgingsstaat is geworden – opnieuw te formuleren en daardoor veilig te stellen. Die essentie is ondergesneeuwd: wij hebben in onze verwachtingen en in ons handelen de overheid opgezadeld met welhaast alle maatschappelijke problemen en knelpunten. Achter het tot nu toe in praktijk gebrachte concept van de verzorgingsstaat is een bepaald mensbeeld schuilgegaan. De mens, die zijn menszijn allereerst verwezenlijkt in een volksgemeenschap, die zich manifesteert in de staat. Dit verklaart wellicht ook de houding van de socialisten tegen de huidige ombuigingsvoorstellen van het kabinet. Zij ervaren deze voorstellen als stappen achteruit. Socialistieken erkennen dat ombuigen nodig is, maar zij vinden het ook tegelijkertijd reuze spijtig want het ging zo goed in de jaren '70. Het ging natuurlijk helemaal niet zo goed in de jaren '70. Een overheid die over de gehele linie wordt belast met verzorgings-taken kan dat niet aan. Wij zien bovendien dat mensen niet gelukkiger worden van

uitsluitend gebureaucratiseerde hulpverlening.

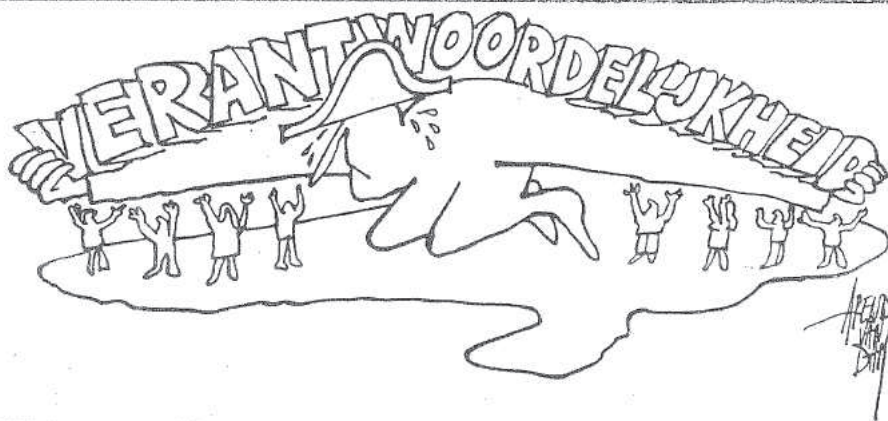
Een verzorgingsstaat die niet de trekken van een zorgzame samenleving vertoont kan niet lang stand houden.

Kernpunt is dat de mens niet uitsluitend in een volksgemeenschap leeft waarin de staat het hoogste orgaan is. DE GEMEENSCHAP bestaat niet.

De mens gaat niet geheel op in een uitsluitend politiek bestaan, maar heeft ook deel aan vele andere gemeenschappen, zoals het gezin, het onderwijs, de werkring, het vrijwilligerswerk, de kerk, de buurt, talrijke verenigingen. In al die verbanden moet de mens – als medemens – zijn verantwoordelijkheden tot gelding kunnen brengen.

Het gezag van de overheid is de laatste jaren sterk afgenomen. Een zorgelijke ontwikkeling. Maar een overheid die zo optreedt dat mensen verantwoordelijkheden wordt ontnomen of onthouden, roept zelf gezagsonderminning op.

Wij moeten concluderen dat de verzor-

gingsstaat, zoals deze thans functioneert ons uit de hand is gelopen. Dit type verzorgingsstaat is zo nooit bedoeld. Juist om de essentie van de verzorgingsmaatschappij te waarborgen zullen wij de verzorgingsstaat grondig moeten herzien. We staan de komende jaren voor een krachttoer om een overheidsbeleid te ontwikkelen waarmee in plaats van het afwentelen van verantwoordelijkheden deze weer worden onderkend en worden beleefd in de samenleving zelf. Met name geldt dat in de sfeer van de arbeid en van de onderlinge dienst en hulpverlening. Beslissend is een overheidsbeleid te ontwikkelen dat aansluit op de verantwoordelijkheden van mensen en maatschappelijke verbanden zoals deze zich in onze samenleving manifesteren of kunnen worden uitgelokt. Het zal daarbij om een zorgvuldig beleid moeten gaan, waarbij voorkomen wordt dat mensen aan hun lot worden overgelaten. De overheid moet immers ook een schild voor de zwakken blijven.

Gelet op de enorme uitbreiding van de overheidsbemoedening in de afgelopen jaren vraagt onze benadering thans de volgende accenten in het beleid.

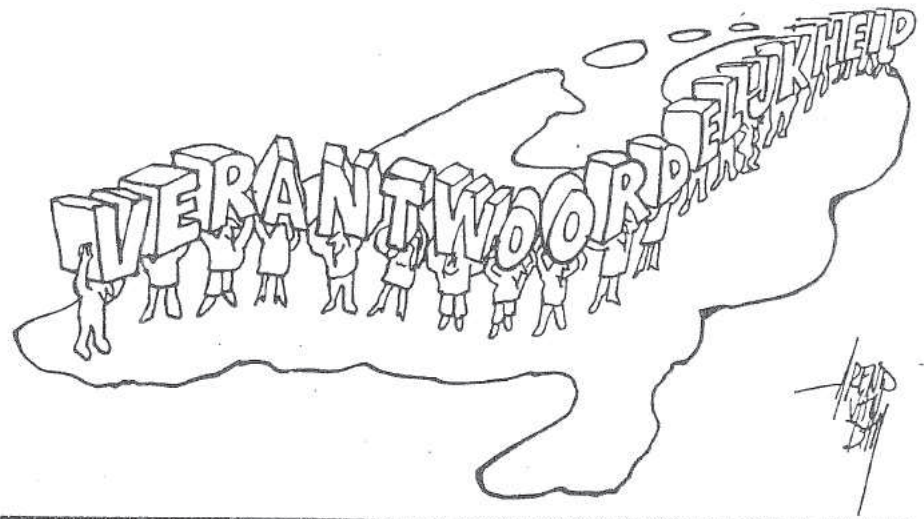
1. Verantwoordelijkheid vraagt een zo volledig mogelijke confrontatie van baten en offers, rechten en plichten, ten behoeve van een zinvolle afweging zo dicht mogelijk aansluitend op de dagelijkse leef- en werkweld van mensen.

Deze **confrontatie-politiek** betekent het scheppen van omstandigheden waardoor mensen en maatschappelijke organisaties zicht kunnen krijgen op hun verantwoordelijkheden voor bijvoorbeeld de werkloosheidsbestrijding en op verplichtingen jegens elkaar. In dit opzicht verhoede de overheid, voor zover zij er toe bevoegd is, dat mensen van elkaar vervreemden.

Op sociaal-economisch terrein brengt ons dit bij verantwoordelijkheden binnen ondernemingen en bedrijfstakken in plaats van centrale overheidsmaatregelen: het verdiepen van zeggenschaps- en eigendomsverhoudingen. Op het terrein van de onderlinge zorg zullen wij moeten nagaan hoe een te ver doorgesloten verstatelijkte en gebureaucratiseerde zorg aan menswaardigheid kan winnen door naast een verminderde beroepsmatige aanpak vrijwillige hulpverlening in de directe woon- en leefomgeving nieuwe kansen te geven.

2. De overheid voorkome dat mensen, groepen en volkeren tot oplossingen van de grote knelpunten komen ten koste van andere mensen, groepen of volkeren.

Dat betekent concreet, dat de overheid materiële en immateriële vloeren in de bestaansvoorwaarden moet blijven waarborgen: een minimumloon en sociale uitkeringen; een noodzakelijk gegarandeerd

minimumniveau van voorzieningen in de sfeer van de hulpverlening.

De overheid zal in haar optreden ruimte moeten waarborgen voor vrijwillige aanvullingen op hetgeen door haar wordt gegerandeerd.

3. Naar mate het de overheid lukt de samenleving aan te spreken op haar eigen verantwoordelijkheid, zal zij ook met kracht haar gezag kunnen versterken op de terreinen waar uitsluitend de overheid bevoegd is. Wij denken dan met name aan het terrein van onze rechtsorde.

Dit laatste punt behoeft nog enige toelichting. Burgers behoren de wetten na te leven. Zonder dit uitgangspunt vervalt ons de basis voor de democratische samenleving en de rechtsorde. Het wettig gezag van de overheid kan evenwel nooit aanspraak maken op een automatisch, blindelings volgen. Dat verplicht de overheid zorgvuldig na te gaan of haar regels door de burgers worden gedragen.

Concreet: gewelddadige vernielingen op bouwinstallaties; het blokkeren van treinen, gijzelingen: het is bij eerste kennisgeving onmiddellijk duidelijk dat deze vormen in geen enkel opzicht zijn te aanvaarden. Maar wanneer een reeds jarenlang leegstaand pand in tijden van grote woningnood wordt gekraakt: kan dan een onverkorte handhaving van het eigendomsrecht als „levend” recht worden ervaren?

Wij moeten ook hier voorzichtig zijn. Zeker de overheid zal, zo stelt het CDA-program van uitgangspunten, de burgers in hun geweten moeten respecteren. De wetgeving geeft daarvoor op tal van terreinen ruimte.

Verzet tegen overheidsmaatregelen uitsluitend op basis van het persoonlijk eigenbelang is niet toelaatbaar en moet bestreden worden. Daar waar men meent in

geweten geen gevolg te kunnen geven aan overheidsmaatregelen, zal de betrokkene deze weigering als laatste middel moeten beschouwen, als alle wettige middelen om andere maatregelen te bewerkstelligen hebben gefaald.

Men zal voorts in werkelijke gewetensnood moeten verkeren en men zal zich volstrekt aan geweldloosheid moeten houden. Bovendien zullen de fundamenteën van de politieke democratie en van onze rechtsorde gerespecteerd moeten worden. ◀

Hoofdstuk IV

Sleutelthema's van de jaren '80

De politieke overtuiging van de christen-democratie zal zich vooral moeten richten op de belangrijke sleutelthema's voor de jaren '80.

A. Zinnvolle arbeid, betaald en onbetaald

a. De feiten

De omvang van de huidige economische problemen in ons land (en in de hele westerse industriële wereld) is vergelijkbaar met de economische crisis van de jaren '30.

De cijfers:

- in 1983 zijn in ons land gemiddeld 800.000 mensen werkloos. Inclusief de verborgen werkloosheid in de WAO komen we uit boven de 20%. Ongeveer 40% van de werklozen is jonger dan 24 jaar. De gemiddelde duur van de werkloosheid neemt toe; thans is ongeveer 1/3 langer dan 1 jaar werkloos;
- per jaar groeit de werkloosheid met 160.000 mensen; de helft als gevolg van de groei van de beroepsbevolking, de andere helft als gevolg van uitstoot uit het arbeidsproces. Naar verwachting zullen zich tot 2005⁻ elk jaar meer mensen op de arbeidsmarkt melden voor een betaalde baan.

De oorzaken van de huidige werkloosheid zijn niet alleen van sociaal-economische aard. Er zijn ook in de levensstijl, de cultuur in onze samenleving, de laatste 15 à 20 jaar ingrijpende veranderingen opgetreden die mee van invloed zijn geweest op de arbeidsmarkt.

De sociaal-economische oorzaken zijn bekend:

- wij hebben vanaf het begin van de jaren '70 op te grote voet geleefd. Het „verdelen” van de welvaart is ons beter afgegaan dan het „produceren”: het sparen en investeren is in de jaren '70 sterk teruggelopen. Bovendien: wij hebben ons rijker gerekend dan we in feite waren. Wij zijn vluchtwegen ingeslagen waardoor lasten naar de toekomst zijn verschoven. De winsten van het bedrijfsleven zijn uitgehold. (Van elke gulden toegevoegde waarde binnen het bedrijfsleven werd in 1965 77,3 cent aan loonkosten uitgegeven; in 1982 was dit 91 cent). Het **financieringstekort** van de overheid is sterk opgelopen (van 2% van

het nationaal inkomen in 1971 tot 12% in 1982) en de **aardgasbaten** zijn vooral consumptief aangewend;

- er is sprake geweest van een toenemende centrale sturing door de overheid, die de noodzaak van het behoud van bewegingsruimte voor het bedrijfsleven onvoldoende heeft ingezien. Daardoor is de ondernemingszin te zeer ontmoedigd.
- de internationale recessie en de reactie van nationale staten daarop: het gevaar van protectie;
- jaarlijks melden zich meer mensen op de arbeidsmarkt voor een betaalde werkkring. Ook veel gehuwde vrouwen willen een baan (in gang gezet door veranderde opvattingen over de rol van de vrouw en mogelijk geworden door kleinere gezinnen, hogere opleidingen, de beschikbaarheid van huishoudelijke apparaten).

In de gangbare discussie wordt weinig aandacht besteed aan sociaal-culturele veranderingen sinds de jaren '60, die hun weerslag op de sociaal-economische ontwikkelingen niet hebben gemist. Processen van democratisering, subjectivering en individualisering hebben het geestelijk klimaat in onze samenleving de laatste 15 jaar gestempeld. Het mondiger worden van grote groepen, de emancipatie van vrouwen, werknemers en minderheden, heeft de behoefte om zelf ontwikkelingen te bepalen, sterk bevorderd. Dat geldt ook het zelf vorm willen geven aan nieuwe normen en waarden. Traditionele zekerheden zijn in belangrijke mate weggedrukt. Tegelijkertijd moeten wij vaststellen dat ideologieën over de „maakbaarheid” van de samenleving opgeld doen, hetgeen zich veelal vertaalt in centrale overheidsplanning. Beide lijnen – het zelf doen versus het benadrukken van centrale overheidssturing – verdragen elkaar niet.

Daarnaast willen wij wijzen op het ontstaan van een levenshouding en levensgevoel bij grote groepen in onze samenleving, waarin consumenten accent krijgt boven produceren, zekerheid boven risico, gelijkheid boven verscheidenheid. Ondernemen, winst maken, hard werken en risico's aanvaarden zijn de afgelopen jaren bij grote groepen in een kwade reuk komen te staan. Het hoefde allemaal niet zo: wij hebben immers rechten en niet zoveel plichten. Deze consumptieve levenshouding – eerder schreven wij over de „ik-cultuur” – heeft de economische stagnatie van dit moment sterk bevorderd. Jarenlang is de noodzaak van het in stand houden van een econo-

misch draagvlak genegeerd. Dit breekt ons thans op. De „ik-cultuur” stuit op harde economische feiten.

Wij vrezen dat, gelet op deze economische en sociaal-culturele oorzaken, volledige werkgelegenheid binnen afzienbare tijd niet mogelijk is. Niemand kan voorzien of nieuwe ontwikkelingen in de jaren '90 en na 2000 mogelijk weer een vergrote vraag naar betaalde arbeidskrachten zullen oproepen. Maar actuele signalen leiden tot gerede twijfel omtrent de kansen op volledige werkgelegenheid in de traditionele betekenis, voor de 800.000 werklozen van nu en de 160.000 die er naar verwachting jaarlijks bijkomen:

- het zal al een enorme inspanning vragen een economische groei te realiseren die in de pas loopt met de jaarlijkse stijging van de arbeidsproductiviteit van ongeveer 2%. Slechts een stabilisatie van de bestaande werkgelegenheid zou met zo'n bescheiden groei bereikt kunnen worden. De werkloosheid zou dan echter blijven toenemen omdat jaarlijks steeds meer mensen zich op de arbeidsmarkt melden;
- de opvang in de ene sector van uitstoot uit een andere sector (van landbouw en industrie naar commerciële en niet-commerciële dienstensector) is ten einde. Oorzaak daarvan is dat het kabinet begin dit jaar heeft besloten de jaarlijkse groei van het aantal ambtenaren en trendvolgers om te buigen in een jaarlijkse teruggang van 2%. Dit is een historisch moment: alle sectoren zijn thans negatief;
- internationaal vindt er een verschuiving plaats van economische groeipolen, van landen rond de Atlantische Oceaan naar landen in Zuid-Oost-Azië en Latijns-Amerika.

b. Centrale oriëntatiepunten

Maar als volledige werkgelegenheid binnen afzienbare termijn op de traditionele wijze niet meer lukt, welk perspectief heeft de christen-democratie dan te bieden?

Wij willen een aantal centrale oriëntatiepunten aanstippen die richting moeten geven aan het nieuwe beleid dat ontwikkeld moet worden:

1. arbeid behoort bij het mens-zijn. De mens is er niet voor de arbeid, maar de arbeid voor de mens. Dat geldt voor mannen en vrouwen, dat geldt voor betaalde en onbetaalde arbeid;
2. de christen-democratie kan zich niet

neerleggen bij een maatschappelijke ontwikkeling, waarbij zinvolle arbeid wordt onthouden aan honderdduizenden mensen zoals thans het geval is. Het is een politieke opgave de barrières te slechten die mensen verhinderen hun bekwaamheden tot gelding te brengen in betaalde en onbetaalde activiteiten;

3. het politieke optreden zal daarbij moeten aansluiten op en appelleren aan de verantwoordelijkheid van mensen en van maatschappelijke verbanden. Ook in de sociaal-economische vragen derhalve een confrontatiepolitiek: onderlinge verplichtingen in de samenleving organiseren en als overheid garanderen van minimumbestaansvoorzieningen.

c. Hoofdpunten van beleid

1. Een economisch en sociaal draagvlak

In de actuele discussie over het concrete beleid is het gangbaar te kiezen óf voor economisch herstel óf voor arbeidsduurverkorting. Aldus dreigt het probleem waarvoor we staan verengd te worden tot de keuze **tussen** een economische of een sociale aanpak.

De ene groep wijst erop, dat uiteindelijk alleen economisch herstel nieuwe arbeidsplaatsen voor een groeiende groepsbevolking kan creëren. En dat dit lange termijn perspectief niet doorkruist mag worden met korte termijn sociale overwegingen die ten grondslag liggen aan pleidooien voor arbeidsduurverkorting. Deze groep is dan ook van mening, dat een omvangrijke werkloosheid in de jaren '80 onvermijdelijk is ten behoeve van de werkgelegenheid van de jaren '90.

De andere groep gelooft niet in economisch herstel en ziet uitsluitend nog heil in het verdelen van de beperkt beschikbare arbeidsplaatsen. Het uitsluitend benadrukken van economisch herstel acht men achterhaald. Er is, zo meent deze groep, sprake van een trendbreuk in de ontwikkelingen die ons dwingt tot een heroriëntatie op het vertrouwde arbeidsethos. Bovendien: de werkgelegenheid van de jaren '90 kan niet betaald worden met een omvangrijke werkloosheid in de jaren '80. Hoe zal de christen-democratie in de strijd tussen beide groepen stelling moeten nemen?

Wij zijn van mening dat het hier gaat om een valse tegenstelling. De centrale opgave is, een beleid te ontwikkelen waarin economisch herstel wordt bevorderd, zonder dat dit betekent dat gedurende een

reeks van jaren honderdduizenden en straks wellicht één miljoen mensen „rustig hun beurt moeten afwachten”.

Een economische benadering waarin een sociale dimensie niet herkenbaar is, is even onaanvaardbaar als het omgekeerde: een sociaal beleid dat de economische grondslag aantast.

Een werkgelegenheidsbeleid met uitsluitend het volle accent op economisch herstel dat enige honderdduizenden werklozen in deze jaren '80 als het ware „parkeert” ten behoeve van (naar men hoopt) een volledige werkgelegenheid in de jaren '90 kan niet. Het kan niet in een samenleving waarin arbeid als wezenlijk wordt ervaren voor mensen en ook voor de samenleving als geheel.

Maar evenzeer is het voor het CDA onaanvaardbaar het eenzijdig accentueren van de sociale dimensie ten koste van een economisch gezonde ontwikkeling op lange termijn. En het moet gezegd: een pleidooi voor arbeidsduurverkorting als remedie voor het economisch vraagstuk van het tekort aan arbeidsplaatsen is, naar wij menen, naïef en buitengewoon riskant.

Als politieke partij die wil voorkomen dat de „oplossingen” van de huidige generatie de problemen worden van de volgende generatie, bepleiten wij een evenwichtig samenhangend beleid.

2. Samenhangend beleid: èn èn in plaats van óf óf

De omvang van de werkloosheid is zo ernstig dat wij een beleid over een breed front moeten inzetten. Inzet is het mogelijk

maken van voldoende zinvolle betaalde en onbetaalde arbeid. Het gaat daarbij niet om óf economisch herstel, óf arbeidsduurverkorting; we zullen beide nodig hebben. Bovendien: het werken met behoud van uitkering is, mits verantwoord toegepast, een belangrijk aanvullend instrument.

- Economisch herstel

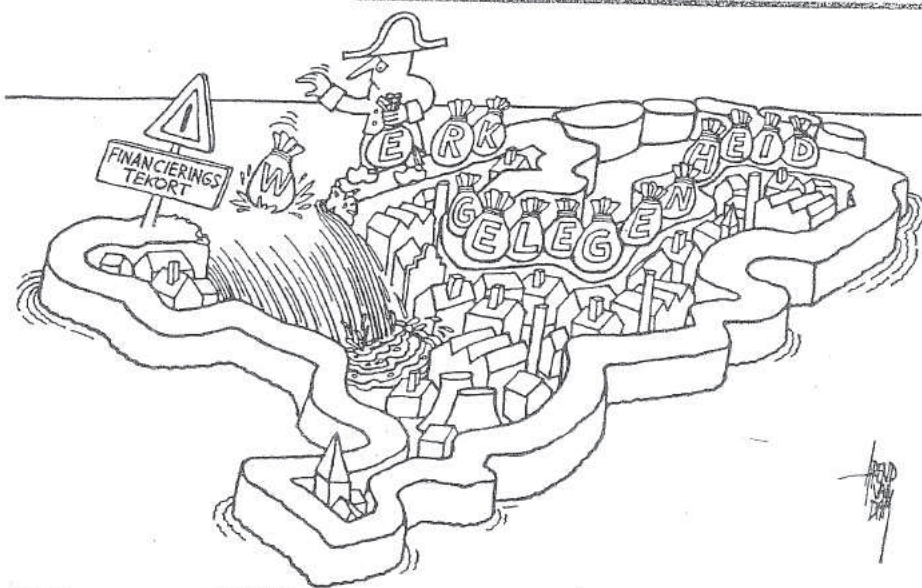
Een economische herstelbaarheid ten behoeve van herstel van de werkgelegenheid staat voorop.

Het economisch draagvlak is erg aangetast. Wij hebben vooral na 1973 verzuimd de relatieve „verarming” te aanvaarden. Wij zijn hardnekkig en jarenlang gevluht voor de problematiek die aan de orde was. Onze vluchtwegen werden: het laten oplopen van het financieringstekort, uithollen van bedrijfswinsten, consumptief aanwenden aardgasbaten.

Wat we in de jaren '70 hebben verzuimd, moeten we in de jaren '80 in dubbele mate inhalen. Bestel '81 voorzag in ombuigingen van **10 miljard over vier jaar** (die zoals bekend niet of nauwelijks zijn gerealiseerd). Het kabinet-Lubbers buigt in 1983 en in 1984 per jaar **12 à 13 miljard** gulden om.

Teruggang in inkomen en sociale uitkering, het verlagen van collectieve lasten, het terugdringen van het financieringstekort. Dit beleid, gericht op gezondmaking van de bedrijvigheid in de marktsector, zal voor nog een reeks van jaren nodig zijn.

Uit de hierboven geschetste gegevens vloeit voort dat ook na een gezondmaking van onze economie het niet mogelijk zal zijn voort te gaan met inkomensstijgingen

zoals die de laatste 20 jaar zijn gerealiseerd. Naast teruggang in inkomen zijn **flexibiliteit** en **mobiliteit** sleutelbegrippen voor onze aanpak de komende jaren. Ruimte en bewegingsvrijheid voor een herontplooiing van het bedrijfsleven en particuliere initiatieven. De wetgeving (milieu, vestiging, sociale, fiscale) zal gesaneerd moeten worden op die punten die op onverantwoorde wijze de dynamiek in het bedrijfsleven belemmeren. Uiteraard onder handhaving van de wezenlijke elementen in de wetgeving. Ook willen wij wijzen op de te gebureaucratiseerde regelgeving bij subsidievoorwaarden voor particuliere instellingen.

Een voorbeeld. Een ontslagbescherming van werknemers die willekeur tegengaat, is een groot goed. Maar als die ontslagbescherming ook (en vooral) tot gevolg heeft dat werkgevers aarzelen nieuw personeel in dienst te nemen, terwijl ze er om zitten te springen, dan is ze een keurslijf. Dan werkt de wetgeving niet volgens de bedoelingen en zal ze gewijzigd moeten worden. Dit geldt natuurlijk vooral voor jeugdige schoolverlaters van wie een grotere flexibiliteit (b.v. arbeidscontract voor bepaalde tijd) gevraagd mag worden dan van oudere werknemers. Van groot belang daarbij is tevens dat de overheid haar „vloeren garanderende” taak evenzeer duidelijk maakt, zoals die met name in de sociale zekerheid tot uiting komt. Bij alle veranderingen die nodig zijn zullen wij moeten duidelijk maken waarop men in nood kan blijven terugvallen. De christen-democratie moet de echte sociale minima een beschermende hand blijven reiken.

– Verdelen van de arbeid

Economisch herstel zal de komende jaren naar verwacht moet worden, ontoereikend zijn voor een afdoende aanpak van het werkloosheidsvraagstuk. Nodig is tegelijkertijd een beleid gericht op het verdelen van betaalde arbeid. Het gaat om een economisch én een sociaal draagvlak.

Dit beleid kan aldus aansluiten op een groeiende, andere waardering van betaalde, onbetaalde en huishoudelijke arbeid voor mannen en vrouwen. Het geldende arbeidsethos, dat nog zozeer gericht is op uitsluitend betaalde arbeid, is al aan het veranderen. Wij zullen voor de komende jaren zinvolle arbeid anders moeten gaan invullen dan wij gewend zijn.

Onder arbeid verstaan wij al die activiteiten die nodig zijn onze samenleving in stand te houden en die mensen in de gelegenheid stellen zinvol te functioneren. Het zal een heel positieve ontwikkeling zijn wanneer in onze samenleving de verschillende te ver-

richten activiteiten (betaalde arbeid, onbetaald vrijwillige en huishoudelijke arbeid) niet exclusief aan bepaalde groepen toevallen.

Ons beleid moet erop gericht zijn dat elk persoon de gelegenheid krijgt zijn of haar talenten en bekwaamheden tot gelding te brengen in zinvolle betaalde en onbetaalde activiteiten. Zo zullen in onze opvatting mensen hun gaven beter kunnen ontwikkelen.

Voorts kan het bevorderen van arbeidsduurverkorting voorkomen dat steeds minder mensen uitsluitend betaald werken en steeds meer mensen er geheel van verstoken blijven. Bovendien is het met name voor jongeren van belang arbeidservaring op te kunnen doen, waardoor hun kennis en vaardigheden voor de toekomst behouden blijven.

Maar zoals gezegd: arbeidsduurverkorting alléén is onvoldoende voor een economisch herstelbeleid. Wij zullen vormen moeten kiezen die dat beleid niet doorkruisen maar zo mogelijk ondersteunen. Er mag derhalve geen toename zijn van reële arbeidskosten.

De bedrijfstijd moet gehandhaafd blijven en zo mogelijk worden uitgebreid. Het is voorts van belang vormen van arbeidsduurverkorting in te voeren die omkeerbaar zijn en die niet uniform van bovenaf worden opgelegd. Wij kunnen immers niet overzien welke nieuwe ontwikkelingen in de toekomst mogelijk een extra vraag naar betaalde arbeidskrachten zullen oproepen. In dit verband is het beter te streven naar flexibele arbeidsduurverkorting per jaar en naar vormen van educatief verlof dan uitsluitend aan 32- of 36-urige werkweken te denken.

Een verplichte vormgeving van arbeidsduurverkorting zal niet werken. Het be-

drijfsleven zal zelf tot werkbare vormen moeten komen. Er zullen ook functies zijn die niet anders dan in 50 à 60 uur vervuld kunnen worden. Daar moet ruimte voor blijven.

Tenslotte, de inkomensconsequenties van arbeidsduurverkorting zullen aanzienlijk zijn, maar er is geen keus. Inkomensdalingen als gevolg van korter werken, of als gevolg van hogere premies voor sociale zekerheid bij een blijvend hoge werkloosheid zonder arbeidsduurverkorting, zullen elkaar naar onze taxatie niet veel ontlopen.

– Een markt van „anders betaalde” arbeid

Als derde element zullen wij het werken met behoud van uitkering op selectieve wijze moeten bevorderen. Wij doelen dan op activiteiten in de sfeer van de publieke en de maatschappelijke dienstverlening (zorgsector, directe woon-leefomgeving). Deze activiteiten moeten nadrukkelijk benoemd worden, zodat deze gescheiden kunnen worden van de activiteiten van de reguliere betaalde arbeidsmarkt (tegenaan van concurrentievervalsing).

Het zal voorts vooral gaan om tijdelijke activiteiten. Langdurig werklozen komen hiervoor in aanmerking. Voorts is te overwegen mensen desgewenst op vrijwillige basis tot deze markt van „anders betaalde” arbeid te laten toetreden.

Er zullen voor dit soort werk passende organisatievormen en passende rechten en plichten gevonden moeten worden. De beloning (het „anders betalen”) zal op een lager niveau liggen dan die van de reguliere, betaalde arbeid.

In dit kader moeten ook het op peil houden van vakbekwaamheid, het educatief verlof, etc. worden gestimuleerd.

– Inkomensontwikkeling

Wat hebben deze hoofdlijnen voor gevolgen voor de inkomensontwikkeling?

Allereerst willen wij hier beklemtonen, dat de vergrote ruimte die ontstaat bij het hierboven bepleite beleid (financieel en qua slagkracht) door ondernemingen en instellingen zelf in eerste instantie opgevuld dient te worden. Confrontatiepolitiek betekent hier het aansturen op een confrontatie van verlangens op het terrein van inkomen, sociale zekerheid, arbeidsomstandigheden, vrije tijd, werkgelegenheid en dus investeringsruimte. Dit beleid sluit aan op de in het begin van dit hoofdstuk aangeduide sociaal-culturele ontwikkelingen van democratisering en persoonlijke verantwoordelijkheid.

Deze benadering vraagt een bezinning op de verantwoordelijkheidsbeleving van de sociale partners en van de bedrijfsgenoten

in onderneming of instelling. Het gaat om het uitdiepen van zeggenschaps- en eigendomsverhoudingen in het bedrijfsleven. Onze gedachten gaan uit naar besluitvorming (zodanig binnen raam-CAO's op bedrijfstakniveau) op het niveau van de onderneming en instelling over de verdere ontwikkeling van lonen, investeringen, winsten in relatie tot werkgelegenheidsperspectieven, bovenwettelijke uitbouw sociale zekerheid, arbeidstijden in hun onderlinge verband.

Er is de komende jaren meer behoefte aan vormen van investeringsloon en winstdeling per onderneming dan aan centrale loonafspraken. Deze benadering vraagt voorts een heroriëntatie van de vakbeweging en van de werkgeversorganisaties. Van **centrale, landelijke onderhandelingen** naar het verdiepen van de zeggenschap van werknemers binnen **ondernemingen en instellingen**.

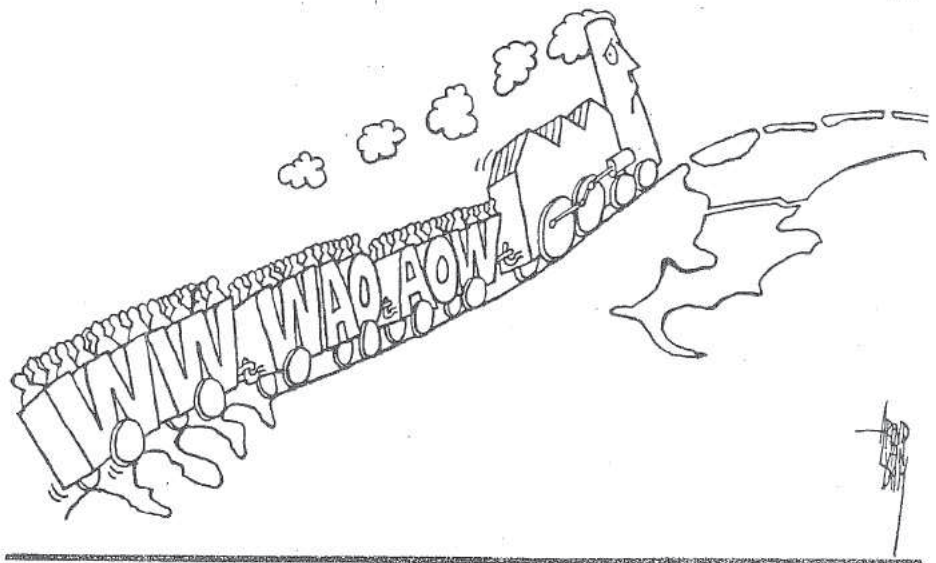
Dit veronderstelt een toerusting van leden van de vakbeweging en van de werkgeversorganisaties voor de nieuwe verantwoordelijkheid.

Met andere woorden: geen centrale loonpolitiek, omdat arbeidsvoorwaarden tot de verantwoordelijkheid van de sociale partners behoren en in het verlengde daarvan de bedrijfsgenoten in de onderneming of instelling. Geen alomvattende, door de overheid gegarandeerde en geregelde sociale zekerheid, maar basisvoorzieningen waarboven bedrijfsgenoten in de onderneming en sociale partners op bedrijfstakniveau in eigen verantwoordelijkheid aanvullingen aanbrengen.

Geen verplicht en uniform voorgeschreven arbeidsduurverkortung maar een stimulerings- en aanmoedigingsbeleid. De overheid kan wel zelf in de overheidsorganisatie het voorbeeld geven.

De overheid zal zich derhalve in beginsel verre moeten houden van de vaststelling van brutolonen; op de uiteindelijke nettolonen heeft zij uiteraard wel invloed via het belastingbeleid. Zij is daarvoor uitsluitend verantwoordelijkheid verschuldigd aan het parlement. In dit belastingbeleid zullen de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen.

Deze benadering betekent dat het voortzetten van een beleid van de overheid gericht op inkomensnivellering in de bruto-sfeer van globale groepen (zoals 4 x modaal ten opzichte van minimum) voor de komende jaren ongewenst is. In onze visie kan de overheid hiervoor namelijk niet verantwoordelijk gesteld worden. Een globale inkomenspolitiek doet bovendien geen recht aan terechte inkomensverschillen op grond van verantwoordelijkheid en inzet. In dit verband wijzen wij met name op de zogenaamde middengroepen, die in de

afgelopen jaren in onevenredige mate inkomen hebben ingeleverd.

Binnen het kader van het „vloeren garanderende” beleid van de overheid is de ontwikkeling van de minima van groot belang. In het algemeen kunnen deze inkomens niet gevrijwaard blijven van een teruggang zoals ook bij de andere inkomens.

Minimumloon en de koppeling van minimumuitkeringen daaraan zijn destijds afgestemd op de één-kostwinner situatie: één inkomen voor vier personen. Thans komt in de huishoudens evenwel gemiddeld 1,6 inkomen binnen. Voor velen van deze minima zijn de gegarandeerde minimumuitkeringen en lonen niet bedoeld. Een met andere inkomensgroepen gelijke teruggang is ook voor hen zeer goed te verdedigen.

En uitzondering vormt evenwel de nog steeds grote groep van de **echte minima**: de één-kostwinnergezinnen en huishoudens ten behoeve van meer personen. Daar zal de christen-democratie blijvend een uitzondering voor moeten maken, ook gelet op het belang dat één van de partners (man of vrouw) permanent (of beurtelings) beschikbaar is voor kinderen, onbetaald vrijwilligerswerk, etc.

Een gegarandeerd basisinkomen voor iedereen, los van de plicht tot arbeid, wijzen wij af: er is geen enkele aanleiding het waardevolle beginsel verder uit te hollen dat mensen zo mogelijk zelf voorzien in hun onderhoud en in dat van hen die daarop zijn aangewezen.

B. Een zorgzame samenleving

a. Evenwicht tussen profes-sie en vrijwilligheid

De onafhankelijke, zelfbewuste mens meent geen andere mensen nodig te hebben, schreven wij in hoofdstuk I. Liever geen verplichtingen. En zo zijn onze onderlinge verhoudingen ook meer en meer georganiseerd in de laatste 20 jaar. Veel vrijheid en gelijkheid, maar heeft de broederschap het daartegen niet moeten afleggen?

Een voorbeeld: de wijze waarop wij omgaan met de ouder wordende mens is de laatste jaren sterk veranderd. Die hebben wij min of meer opgeborgen, geïsoleerd van de maatschappij, verzorgd door professionals.

De wijze waarop wij in het algemeen de onderlinge hulpverlening de afgelopen 20 jaar hebben georganiseerd, past onvoldoende bij ons beeld van menselijke waardigheid, menselijke verantwoordelijkheid van de overheid. We hebben te veel georganiseerd en geregeld. Zeker, de generatie van de jaren '60 en '70 heeft met de beste bedoelingen een deel van de hulpverlening die vaak vrijwillig in de samenleving plaatsvond, geprofessionaliseerd (tegen betaling gaan verrichten van diensten). Het was de generatie die de crisisperiode van de jaren '30 en de oorlog had meegemaakt. Tegen deze achtergrond is het heel begrijpelijk dat de economische groei van de jaren '60 dankbaar werd aangegrepen om die bittere armoede „definitief” tot het verleden te laten behoren. Maar inmiddels rijst de vraag – hoezeer de

bedoelingen ook legitiem waren – of hiermede ook niet voor een belangrijk deel het hart uit de onderlinge hulpverlening is weggeorganiseerd en in zekere zin „afgekocht”.

Is in de wijze waarop de hulpverlening zich de laatste jaren heeft ontwikkeld het „mensen hebben mensen nodig” nog herkenbaar? Het gaat bij hulpverlening immers niet alleen om technisch professionele verzorging; de mens heeft er behoefte aan erkend te worden als persoon, als deelhebber aan de samenleving, wat zijn handicaps ook mogen zijn. Wie zijn medemens maakt tot louter verzorgingsbehoevend object, haalt daarmee het hart uit de verzorging weg en ontnemt er de eigenlijke zin aan. De overheid die alle verzorging collectief en professioneel organiseert, organiseert uiteindelijk ook het welzijn weg. Voor alle duidelijkheid: wij verlangen niet terug naar vroegere perioden, alsof het toen allemaal zo ideaal was. Specialisatie en professionalisering van onderdelen van de hulpverlening hebben tot grote verbeteringen geleid; deskundige hulp en ondersteuning zijn op veel terreinen onmisbaar.

Maar wij zijn van het ene uiterste in het andere terechtgekomen; wij zijn ook hier te ver doorgeschoten. Het evenwicht tussen professie en vrijwillige hulpverlening, tussen zakelijkheid en bewogenheid is verloren gegaan.

Ook dat is door de generatie die in de jaren '50 en '60 de ontwikkeling van de verzorgingsmaatschappij in gang heeft gezet, niet bedoeld. Het oorspronkelijke concept van een verzorgingsmaatschappij is ons door de vingers geglipt nu blijkt dat het een verzorgingsstaat is geworden.

Dat komt ook doordat de professionele hulpverlening zich meer heeft ontwikkeld naar professionele criteria (deskundigheid, efficiency) dan naar criteria gericht op de hulpbehoevende mens. De professionele hulpverlening is een eigen weg gegaan; heeft zich het odium aangemeten van leverancier van welzijn en „oplosser” van menselijke problemen. Dat geeft het werk status en het wordt wetenschappelijk begeleid. Gaandeweg is het beeld ontstaan dat het vrijwilligerswerk toch maar tobben is; als er maar eenmaal beroepskrachten aan te pas kunnen komen gaat het allemaal veel beter.

Hiertegen willen wij stelling nemen. De professionele hulpverlening blijft op tal van terreinen nodig, maar kan het vrijwillig onderlinge hulp betonen niet vervangen. Beide zijn aanvullend op elkaar. Dat vraagt voor de komende jaren een terugtreden van professionele pretentie en op bepaalde terreinen ook van beroepskrachten, en

eerherstel voor de vrijwilliger. Het evenwicht tussen beiden is immers zoek.

Het CDA wil in deze zin de vrijwillige onderlinge hulpverlening stimuleren met als neveneffect dat de professionele hulpverlening ook duidelijk getoetst wordt aan de behoeften van mensen. De christendemocratie wil appelleren aan de broederschap tussen mensen. Mens zijn is medemens zijn; mensen hebben mensen nodig.

Mensen zullen weer zorg voor elkaar op zich nemen, wanneer zij direct herkenbaar met nood worden geconfronteerd. Ook hier zal de christendemocratie een confrontatiepolitiek moeten ontwikkelen.

b. Taak van de overheid

De overheid is niet de *eerst* verantwoordelijke voor het welzijn van haar burgers. Zij kan er wel toe bijdragen dat de onderlinge zorg niet meer over de gehele linie wordt afgewenteld.

1. Basisvoorzieningen

Ook in de sfeer van de onderlinge hulpverlening zal de overheid in ieder geval basisvoorzieningen moeten waarborgen. De overheid blijft immers schild voor de zwakken. Niemand mag aan zijn lot worden overgelaten. De overheid zal echter niet voor iedereen van de wieg tot het graf verzorging moeten organiseren, maar uitsluitend voor hen die dat werkelijk nodig hebben doordat zij niet of nauwelijks voor zichzelf kunnen opkomen (ook al is dat tijdelijk) en ook niet door anderen een helpende hand wordt aangereikt. Bijvoorbeeld: kindbescherming, de opvang van drugverslaafden, de mogelijkheden voor gehandicapten om deel te nemen aan het dagelijks leven. Voor deze groepen dient de overheid op te komen als de samenleving hen uitstoot. Daarbij geldt echter: liever particulier initiatief dan overname van de taak door de overheid. Want particuliere instanties staan veelal dichterbij de directe leefwereld van de betrokkenen dan de overheid. Zij kunnen beter beoordelen of georganiseerde hulpverlening nodig is. Deze professionele zorg zal zo dicht mogelijk bij de thuissituatie verstrekt moeten worden (accent op eerste lijnszorg).

2. Verplichtingen scheppen

De overheid zal een beleid moeten ontwikkelen waarbij in de samenleving zelf zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid voor de zorg voor elkaar kan worden opgepakt. Dit maatschappelijke toerustingbeleid houdt in het scheppen van voorwaarden. Zo zullen bijvoorbeeld ouders gestimuleerd moeten worden zelf of in hun werk of

leefverband voor kinderopvang te zorgen ook als beiden betaalde arbeid verrichten. Het is niet de taak van de overheid deze verantwoordelijkheden over te nemen van mensen die dat heel goed ook zelf zouden kunnen. Deze benadering van de onderlinge hulpverlening kan ertoe leiden dat sociale processen een andere richting krijgen. In dit verband zal de rolverdeling in het gezin nadrukkelijker aan de orde komen.

In aansluiting op de vorige paragraaf: zinnige betaalde en onbetaalde activiteiten moeten niet exclusief aan of mannen of vrouwen worden toebedeeld.

De financiële structuur heeft de afgelopen jaren een eigen verantwoordelijkheid evenzeer uitgehold. Het is bijvoorbeeld dikwijls „goedkoper” (want gefinancierd uit de collectieve middelen) de verzorging aan het ziekenhuis over te laten dan het thuis zelf te doen. Verplichtingen scheppen vraagt derhalve ook financiële prikkels: financiële tegemoetkoming bij verzorging thuis.

3. Pluriform cultuurbeleid

De wijze waarop onderlinge hulpverlening het beste kan plaatsvinden staat niet los van opvattingen over menselijke verantwoordelijkheid. De kern hiervan is dat de vragen over zin en opdracht van het leven aan de orde kunnen komen. Deze vragen mag en kan de overheid natuurlijk niet invullen. Maar de overheid zal wel zoveel mogelijk maatschappelijke barrières voor het tot gelding kunnen brengen van deze (levensbeschouwelijke) opvattingen, uit de weg moeten ruimen. Van de overheid mag derhalve een breed en pluriform cultuurbeleid gevraagd worden.

Onderwijsbeleid: onze voorkeur voor bijzonder onderwijs (van welke signatuur dan ook) boven openbaar onderwijs houdt verband met dit tot gelding brengen van levensbeschouwelijke opvattingen in de opvoeding van kinderen.

Mediabeleid: de overheid dient waarborgen te scheppen dat de verschillende maatschappelijke en geestelijke richtingen in onze samenleving cultuuruitingen kunnen bepalen. Dit betekent bijvoorbeeld geen automatische bescherming van de huidige omroeporganisaties; wel van een pluriform omroepbestel.

Welzijnsbeleid: naast een aansturen op een nieuw evenwicht tussen professie en vrijwilligheid zullen professionele organisaties moeten worden „opengebrouwen”. Tevens zal extra zorg noodzakelijk zijn om het functioneren van de vrijwilligheid (zowel bestuurlijk als in de uitvoering) in particuliere organisaties te stimuleren. Niet de tech-

nisch-beroepsmatige criteria van de beroepskrachten mogen uitsluitend de richting van de dienstverlening bepalen. Dege-
nen die ervan afhankelijk zijn behoren
daarin een belangrijke rol te spelen. Dat is
het motief voor wetgeving tot democratisering
van welzijnsinstellingen met behoud
van de kansen van een levensbeschouwelijke
signatuur.

C. Vrede en veiligheid

a. Onveiligheid

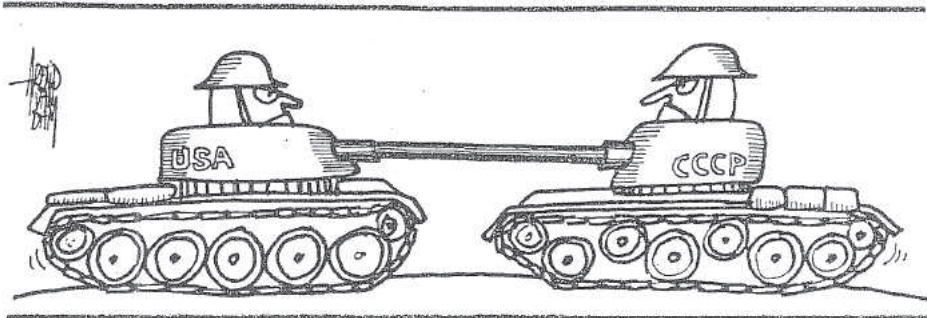
De veiligheid van een land is van oudsher
een primaire verantwoordelijkheid van de
centrale overheid. Dat wil echter niet zeg-
gen dat het veiligheidsbeleid alleen een
zaak is van „Den Haag”. De sterk toegenomen
discussie onder de bevolking zoals die
zich de laatste 20 jaren heeft voltrokken
achten wij een goede zaak. Dat geldt ook
voor de opkomst van de vredesbewegingen
ook al komen daarbij tal van menings-
verschillen aan het licht. De gigantische
problemen waar ons land en onze wereld
voor staan, de bedreigingen voor mens en
schepping, raken een ieder van ons en
doen een beroep op onze verantwoorde-
lijkheid voor elkaar. Tegelijkertijd kan ons
dan echter gemakkelijk een gevoel van
machteloosheid vervullen. Hoe kunnen wij
hier die verantwoordelijkheid waarmaken?

Zeker op dit terrein lopen wij het grote risico
uit een gevoel van onmacht te vervallen in
puur emotionele reacties, dan wel in een
benadering die slechts van de kille harde
machtsfeiten uitgaat.

Hoe kunnen wij als christen-democraten in
vredesnaam op dit gebied geloof en poli-
tiek op elkaar betrekken? Wij willen hier-
over enkele stellingen innemen.

Ten eerste

Internationaal leven wij nog altijd onder de
wet van de jungle: de sterke wint het van de
zwakke, de rijke van de arme en de blanke
van de gekleurde. Een werkelijke interna-
tionale rechtsorde met een krachtig gezag
ontbreekt. Het weerstand bieden tegen
militaire bedreiging heeft ons wel genood-
zaakt tot samenwerking bij het veiligheids-
beleid. Maar in veel andere belangrijke
zaken handelt elk land in feite naar eigen
goeddunken. In plaats van de zo noodza-
kelijke groei van internationale samenwer-
king lijkt het erop dat de op bescheiden
schaal tot stand gekomen samenwerkings-
verbanden steeds meer op de tocht komen
te staan. En juist in tijden van economische
recessie blijkt hoezeer de tegenstellingen
tussen de naast elkaar bestaande souve-
reine nationale staten worden aange-
scherpt. De neiging tot protectionisme is

beangstigend en houdt ook in dit opzicht de
herinnering aan de jaren '30 levend. Christen-
democraten moeten hiertegen krachtig weer-
stand bieden. Wij dienen bij voorbaat achter-
dochtig te zijn bij nationaal getinte politi-
eke benaderingen waar een internationale
aanpak dringend nodig is. De noodzaak om
te komen tot een internationale rechtsorde
vraagt om samenwerking. Dat geldt ook ten
aanzien van de samenwerking tussen de
Europese christen-democratische partijen.

Ten tweede

De Oost-West-tegenstelling wordt veroor-
zaakt door ideologische spanningen en
belangentegenstellingen die leiden tot een
beangstigende overbepanning. De Oost-
West-tegenstelling blijft vol risico's ook
door voortgaande impulsen naar nóg meer
en nóg modernere (nucleaire) wapens. In
de derde wereld nemen de conventionele
wapens zowel kwantitatief als kwalitatief
enorm toe. Ook moet gevreesd worden
voor uitbreiding van het aantal kernwape-
nstaten.

Wat is op hoofdpunten de christen-
democratische houding ten opzichte van
deze overweldigende vraagstukken?
In Nederland, en dat is ook binnen het CDA
merkbaar, strijden twee modellen van
buitenlandse politiek om de voorrang.

Het ene model streeft er naar Neder-
land positie te laten kiezen tussen de
conflictpartijen, als bemiddelaar. Deze
benadering gaat uit van een neutrale houding
ten opzichte van de twee supermachten en
zoekt aansluiting bij hervormingen „van
onderop” door steun aan bevrijdingsbewe-
gingen, en grote nadruk op samenwerking
met kleinere landen in het kader van de VN
etc. Nederland met een geheel eigen
profetisch geluid in de internationale poli-
tiek.

Het andere model tendert er naar dat
Nederland meewerkt aan vrede en
rechtvaardigheid vanuit en in het kader
van de vormen van westelijke samenwer-
king waarvan ons land na 1945 deel
uitmaakt.

De vraag in dit verband is: hebben wij een
keus tussen beide modellen? Kunnen we,
als wij dat zouden wensen, uitbreken uit de
westelijke samenwerkingsverbanden zo-
als NAVO en EEG?

Die keus is er natuurlijk niet.

Wij zijn alleen al door onze ligging zo zeer
ingebeld in de westelijke samenwerkings-
kaders dat – zelfs al zouden wij er uit
stappen – de feitelijke verhoudingen ons er
in zouden terugdringen. Niet alleen trou-
wens vanwege onze ligging. Wij behoren
ideologisch, in het benadrukken van demo-
cratie, pluralisme en mensenrechten, tot
het Westen. Wij voelen ons verbonden met
al die krachten die zich daarvoor sterk
maken en in het verleden jemens ons
hebben doen blijken bereid te zijn zono-
dig daarvoor de wapens op te nemen.

Tegen deze achtergrond is er geen plaats
voor neutraliteitspolitiek, wij zijn immers
niet neutraal! Wij hebben ons geëngageerd
jegens opvattingen over mens en samenle-
ving, die wij willen uitdragen en zono-
dig verdedigen.

Wij voegen daaraan toe dat deze opvattingen
over mens en samenleving beslissend
zijn voor onze inzet in de internationale
organisaties, omdat dit politiek engage-
ment nu juist het motief voor het oprichten
van deze internationale organen is ge-
weest. Wie binnen de samenwerkingsver-
banden deze ideologie en de daarop geba-
seerde belangengemeenschap in diskre-
died brengt, ondermijnt het bondgenoot-
schap.

Zo is de NAVO bedoeld als een op veilig-
heid en defensie ingesteld bondgenoot-
schap. Dat zal herkenbaar moeten blijven
in haar optreden: een ingetoomde, niet
agressieve defensie maar wel een effectieve.
Precies gelijke krachtsverhoudingen
zijn daarbij niet noodzakelijk. Evenwichtige
militaire verhoudingen moeten zorgen voor
een geloofwaardige oorlogsvoorkoming.

Ten derde

Tegelijkertijd moet worden geconstateerd
dat de tijd voorbij is om deze Oost-West-
tegenstelling op het scherp van de snede

uit te vechten. Met name de volstrekt uit de hand gelopen bewapeningswedloop, zowel op conventioneel als in het bijzonder op nucleair terrein, dwingt tot de conclusie dat oorlog als middel om onze democratie en rechtsstaat te beschermen is achterhaald. Tegen deze achtergrond dient in onze visie het beleid te worden gericht op het scheppen van verlevtingen op een breed terrein tussen Oost en West. Wij moeten doorgaan met „Helsinki” en „Madrid”; het is onze plicht de behartiging van mensenrechten en de bevordering van menselijke contacten te blijven nastreven.

Daarnaast: economische samenwerking. Er zullen afhankelijkheidsrelaties en onderlinge verplichtingen moeten worden gecreëerd, waarin het vreedzaam naast elkaar bestaan van de verschillende systemen een nieuw elan en een structurele verankering kan krijgen. Natuurlijk vereist zoiets een tweezijdige bereidheid en een tweezijdige inspanning. Wij menen echter dat veel meer dan thans gezamenlijke Europese initiatieven nodig zijn. In het verlengde van deze benadering zien wij ook een gezamenlijke inspanning van Oost en West met betrekking tot de problemen van de derde wereld.

Ten vierde

Deze benadering laat onverlet de noodzaak op korte termijn de dreiging van een verdere nucleaire bewapeningswedloop te keren. In het licht van onze opdracht deze wereld tot een leefbare wereld te maken is het onaanvaardbaar dat wij ons zouden neerleggen bij een situatie waarin het bezit en de dreiging met massavernietigingswapens besloten is. Ze zouden er niet mogen zijn; wij moeten er vanaf. Dat kan echter niet door in één keer uit de huidige machtsverhoudingen te willen wegspringen. Zorgvuldige politieke analyse zal moeten uitwijzen welke wegen begaanbaar zijn. Wanneer we ons van de nucleaire afgrond willen verwijderen en tegelijkertijd de broze en riskante stabiliteit waaronder wij leven willen bewaren, dan dwingt ons dit alle nadruk te leggen op onderhandelingen over wederzijdse wapenvermindering. Dat is thans in Genève aan de orde. Een onmiddellijke en totale afschaffing van de kernwapens mogen we daarbij niet verwachten. Bovendien, de kennis blijft aanwezig.

Voorshands zal het moeten gaan om beheersen, intomen en het zetten van – helaas – kleine stappen.

Het moet gaan om een geleidelijke en wederzijdse vermindering – hetgeen beperkte, effectieve, eenzijdige stappen van onze kant niet uitsluit – naar een zo laag mogelijk niveau van de bestaande buiten alle proporties opgevoerde afschrikings-

systemen. Daarbij zullen wij ons wel moeten realiseren dat maatregelen ten aanzien van kernwapens er niet toe mogen leiden dat een conventionele oorlog dichterbij komt en psychologisch meer aanvaardbaar wordt.

Binnen het hierboven aangegeven kader zullen wij – uiteraard op basis van goed overleg met onze bondgenoten – al onze creativiteit moeten richten op het terugdringen van onze afhankelijkheid van kernwapens. Dit beleid is allereerst gericht op het verminderen en zo mogelijk vervangen van nucleaire gevechtswapens. Wij zullen blijven hameren op wapenbeheersing en terugdringing van kernwapens. Binnen het kader van het op peil houden van een ingetoomde, niet agressieve maar ook effectieve defensie, zal dit beleid consequenties hebben voor onze conventionele bewapening. Diegenen die over de financiële consequenties hiervan zwijgen, verliezen aan geloofwaardigheid wanneer zij zich over de nucleaire dreiging uitlaten.

Richten wij ons met deze benadering van de nucleaire bewapeningswedloop simpelweg naar de beleidslijn van de Verenigde Staten? Die conclusie zou onjuist zijn en bovendien in strijd met de feiten. Maar Amerika is wel onze bondgenoot in de NAVO. En jegens die bondgenoot willen en behoren wij een loyale, zij het een kritisch-loyale houding aan te nemen. Onze eigen speelruimte is beperkt. De grenzen liggen daar waar een wezenlijke verbreking van de politieke eenheid dreigt. Een verstoring van de interne westerse eenheid zal niet bevorderlijk zijn voor een tegemoetkomende houding van de andere partij aan de onderhandelingstafel.

Deze opstelling is niet spectaculair, integendeel, zij is doordrenkt van een grote behoedzaamheid. Maar die is dan ook nodig omdat het naar onze mening de enig begaanbare weg is.

b. De economische samenwerking

Een zinvolle toekomst staat ook onder spanning als gevolg van economische tegenstellingen. Er is economische ontwikkeling; de kringloop van de wereld-economie is dolgedraaid. Bij ons te grote overheidstekorten, te hoge rente, een welhaast uitzichtsloze werkloosheid. In de derde wereld armoede, een catastrofaal snelle bevolkingsgroei, te geringe opbrengst van grondstoffen, te dure industrieproductie, vaak te kostbare invoer van energie, te grote schulden en te veel gevaarlijk krediet.

Er is de paradox van grote werkloosheid in rijke en arme landen en een gebrek aan

basisvoorzieningen in grote delen van de wereld. Aanwezig blijft de dreiging van uitputting van eindige energiedragers en grondstoffen; er liggen intussen ook gigantische problemen van vervuiling, zure regen, verwoestijning.

Wat bepaalt onze houding in de jaren '80 tegenover deze ontwikkelingen, die evenzeer een directe bedreiging vormen voor vrede en veiligheid?

Ten eerste

Er is een verband tussen de economische crisis in het rijke westen en het verstoken blijven van basis-behoefte in grote delen van de wereld. Er is echter ook een economische belangenparalleliteit. Met respectering van het recht op een ontwikkeling in de arme landen, zo zij zelf wensen, zullen wij onze creativiteit op deze belangenparalleliteit moeten richten.

Wij moeten op zoek naar nieuwe relaties tussen enerzijds de behoeften van de arme landen en anderzijds de rol die het Westerse bedrijfsleven daarin kan spelen.

Ten tweede

Ontwikkelingssamenwerking via overheidskanalen blijkt dikwijls stroef te verlopen vanwege de gebrekkige politieke infrastructuur in de ontvangende landen of vanwege de aard van het politieke klimaat, dictatuur, vertrapping van fundamentele mensenrechten. Het midden van de overheid in het ontvangende land kan dan dringend geboden zijn. Wij zullen daarom meer dan thans een beroep moeten doen op particuliere organisaties, die in veel gevallen meer effectieve contacten hebben dan de Nederlandse overheid. Contac-

ten via missie en zending kunnen bovendien veel meer recht doen aan het gegeven, dat ontwikkeling niet alleen een economische dimensie heeft maar ook een culturele, levensbeschouwelijke en sociale.

Slechts 6% van de Nederlandse hulp wordt thans via de medefinancieringsorganisaties besteed. Dat percentage zal de komende jaren fors verhoogd moeten worden, in het belang van de effectiviteit van de ontwikkelings samenwerking.

Ten derde

Wij moeten ook durven handhaven wat de afgelopen jaren goed was. De economische recessie mag geen neerwaartse bijstelling inhouden van onze inspanningen jegens arme landen. Wij mogen ons niet neerleggen bij het niet halen van het percentage hulpverlening van 1½ % van ons nationaal inkomen als gevolg van een herdefiniëring van het nationaal inkomen. Op korte termijn zal het vertrouwde percentage opnieuw gerealiseerd moeten worden.

Ten vierde

Ook inzake de internationale economische verhoudingen zal de christen-democratie voorrang moeten geven aan internationale samenwerking boven een geïsoleerde nationale opstelling. Buitenlandse politiek dient immers geïnspireerd en effectief te zijn.

Vanuit een houding die geen enkel misverstand toelaat over onze bereidheid gezamenlijk op te treden, kan ons land op effectieve wijze invloed uitoefenen op de koers van bondgenoten en van internationale instellingen:

- internationale coördinatie van de hoofd-

lijnen van het sociaal-economisch beleid;

- nieuwe impulsen naar een economische ontwikkeling van derde wereldlanden in relatie tot het economisch herstel in de rijke landen (grondstoffenakkoorden, voortzetten kredietverlening, voedselstrategieën); op peil houden van de hulp aan de allerarmsten;

- de ecologische bedreigingen zullen in de internationale afspraken moeten worden opgenomen.

De kans hierop neemt toe naarmate in meer landen de bladeren ook in het voorjaar van de bomen vallen.

De gewijzigde omstandigheden dwingen ons tot een herziening van het Nederlandse beleid van ontwikkelings samenwerking, dat qua oriëntatie en instrumenten nog zozeer is afgestemd op de dilemma's en wereldverhoudingen van de jaren '60 en '70.

c. Europese samenwerking

Dicht bij huis vertoont de Europese eenwording ernstige stagnatie. Dat is des te erger omdat stilstand van de uitbouw van samenwerkingsverbanden onherroepelijk terugval betekent.

Uitholling dreigt wanneer het supranationale karakter wordt aangetast. Daarom zullen de speerpunten voor het beleid moeten zijn:

- uitbreiding bevoegdheden Europees Parlement; een Europees beleid dat het nationale beleid vervangt en dus de nationale schatkist ontlast;
- solidariteit tussen rijke en arme regio's;
- openheid naar buiten, onder andere door opnemen van Spanje en Portugal. Europa kan ook in zijn houding naar de derde wereld niet het verlengstuk zijn

- van opgeklept nationalisme;
- het spreken met één stem op internationaal politiek terrein.

De werkelijkheid is niet effectief aan te pakken door elk lid van de lidstaten afzonderlijk. Nodig is in ieder geval coördinatie op de hoofdpunten van beleid.

d. De kwetsbaarheid van democratie en mensenrechten

Er lijkt weinig perspectief voor democratie, pluralisme en mensenrechten. Bij een royale telling zijn er slechts 30 democratiën op ongeveer 170 staten.

Wat nationaal geldt bepaalt ook in internationaal verband onze inzet: een duurzaam, vreedzaam samenleven in een rechtsorde. Het gaat om stabiliteit; niet de stabiliteit van de gewerkschap, noch die van de wurgende crediteur, evenmin die van de nucleaire chantage. Het gaat om stabiliteit van een internationale rechtsorde.

Wij moeten enerzijds respecteren de eigen ontwikkelingsgang van beschavingen en de daarmee gepaard gaande eigen vormgeving van mensenrechten. Dat neemt evenwel niet weg dat fundamentele mensenrechten zoals het recht op leven, het recht op eerbiediging van lichamelijke en geestelijke integriteit en het recht op een eerlijk proces door een onafhankelijke rechtspraak, algemeen geldend zijn. Wij zullen hierop in internationaal verband het accent moeten blijven leggen.

Een internationale rechtsorde zal de soevereiniteit van de nationale staten op dit punt moeten doorbreken. Wij moeten daarom heel zuinig zijn op de bestaande internationale samenwerkingsverbanden: het zijn stukjes internationale rechtsorde in wording.

Hoofdstuk V

Tot besluit

In dit rapport hebben wij willen aangeven waartoe een confrontatie van de politieke uitgangspunten van het CDA met een feitelijke analyse van enkele centrale sleutelthema's van deze jaren '80 in onze opvatting leidt.

Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij: dat zal de komende jaren de inzet van de christen-democratie moeten zijn. Geen afbraak van onderlinge hulp of van een sociaal beleid, maar juist een versterking daarvan door een andere vormgeving: minder verstatelijkt en gebuureaucratiseerd. Met minder geld ook, maar met meer hart voor de zaak.

De menswaardigheid dreigt verloren te gaan temidden van alle goed bedoelde, centrale, geprofessionaliseerde bijstand en regelingen.

Als de analyse van de huidige crisis ons brengt bij de „ik-cultuur" en de „politiek als afvalbak" dan zal het beleid ook dieper moeten wortelen dan een louter cijfermatige benadering in termen van terugdringing van het financieringstekort. Dit enorme tekort is immers „slechts" de resultante van een uit het evenwicht geraakte samenleving, die de overheid heeft opgezadeld met problemen waar zij zelf geen raad mee weet.

De strijd moet derhalve geleverd worden op een dieperliggend niveau: het gaat om verwachtingen en opvattingen over menselijke en maatschappelijke verantwoordelijkheden, over de taak van de overheid. Er is een samenhang tussen de financieel-

economische cijfers en sociaal-culturele ontwikkelingen, die te lang is veronachtzaamd.

Onze benadering betekent niet een keus voor een over de gehele linie terugtredende overheid; wel één van **toerusting** van mensen en groepen in de samenleving (het scheppen van verplichtingen) en van **vloeren garanderen**.

De crisis in onze samenleving komt hard aan en kan ons somber stemmen. Maar de crisis maakt ook de scheefgroei van de afgelopen jaren zichtbaar en kan ons aanzetten, dwars door de crisisverschijnselen heen, weer een nieuw perspectief te ontwikkelen. Er is voor de christendemocratie en stellig ook voor de christelijk sociale en maatschappelijke beweging werk aan de winkel. De verzorgingsmaatschappij komt immers niet vanzelf. Wij moeten aan de slag.

Welke visie heeft de christen-democratie in confrontatie met politieke en maatschappelijke ontwikkelingen die zich de komende jaren opdringen?

In het rapport van de CDA-werkgroep „Politiek Perspectief“ staat, zo kan men in de inleiding lezen, deze vraag centraal.

Het gaat de commissie daarbij, zonder volledigheid na te streven, om een middenlange termijnvisie op enkele hoofdpunten voor de jaren '80, die in zo menig opzicht de trekken van een overgangstijd vertonen.

Het rapport begint met een analyse van het moderne levensgevoel. Vervolgens schetst het rapport een „weerwoord“ op het in het eerste hoofdstuk beschreven gangbare, moderne levensgevoel.

In het derde hoofdstuk getiteld: „Wat verwachten wij van de overheid?“ wordt een benadering voor het optreden van de overheid geschetst. Het vierde hoofdstuk behandelt, wat genoemd wordt, een aantal sleutelkwesties van de jaren '80:

- zinvolle arbeid, betaald en onbetaald
- een zorgzame samenleving
- vrede en veiligheid.

Het slothoofdstuk maakt in kernachtige bewoordingen nog eens duidelijk wat de door de commissie geschetste benadering betekent. Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij: dat zal, volgens de CDA-werkgroep „Politiek Perspectief“, de komende jaren de inzet van de christen-democratie moeten zijn.

Hierna worden enkele van de voornaamste bevindingen en conclusies uit de diverse hoofdstukken beknopt weergegeven. Daarbij is zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de letterlijke tekst.

Het rapport bedoelt te fungeren als een discussiestuk voor alle geledingen binnen het CDA.

I. Het moderne levensgevoel

Het eerste hoofdstuk signaleert enkele trends in het levensgevoel van de huidige generatie als reactie op verschijnselen zoals:

- massale werkloosheid
- de sociale zekerheid die ingrijpende aanpassingen behoeft
- de dreiging van een kernoorlog
- de veiligheid van een overheid met gezag die afneemt.

Het rapport signaleert een aantal reacties op dit „bedreigde bestaan“:

- de opkomende ik-cultuur

In dit verband stelt het rapport onder meer het volgende. Wat christen-democraten wellicht het meest steekt in de liberale hang naar exploitatie van de ik-gerichtheid is: in

het „gewoon-jezelf-zijn“ dreigen mensen nog eens extra aangespoord te worden zich te verschansen achter de dingen die men in de samenleving nog kan overzien: het inkomen, de eigen uitkering, de eigen besloten wereld.

– de politiek als afvalbak van de ik-cultuur

Het rapport stelt onder meer dat er sprake is van een innerlijk tegenstrijdige houding tegenover de overheid. Enerzijds zijn wij geneigd veel van de overheid te verwachten. Anderzijds accepteren wij vaak niet wanneer de overheid terwille van het gezamenlijk belang onze persoonlijke belangen dreigt aan te tasten. De overheid fungeert vaak als afvalbak van datgene waar individuen geen boodschap aan menen te hebben.

– het vluchten in emotie

Het rapport signaleert dat er vaak sprake is van een enorme spanning tussen enerzijds het aangesproken worden op onze politieke bewogenheid en anderzijds de noodzaak nuchter en zakelijk te werken aan verbeteringen. Niet iedereen wenst of kan die spanning opbrengen. Menigeen vlucht in emoties.

In dit verband wordt nader ingegaan op een beroep op het geweten in de politiek. Gesteld wordt onder meer dat politiek zich niet kan verschuilen achter de emotie, het geweten of het getuigenis. Wie dat wel doet, blokkeert de discussie en blokkeert een vernieuwend beleid.

II. Een christen-democratisch weerwoord

Het rapport signaleert een drietal reacties – ook binnen het CDA – op het moderne levensgevoel.

Er is allereerst een benadering die poogt het eigene van een christelijke benadering overeind te houden door vrijwel uitsluitend traditionele vertalingen te handhaven van vertrouwde christelijke waarden. Het gezin, de christelijke school en zedelijkheids-wetgeving staan in die visie centraal.

Een tweede benadering is voortgekomen uit het hernieuwde besef in de kerken dat het evangelie niet alleen zeggingskracht heeft voor micro-, maar ook voor macrosituaties, bijv. apartheid in Zuid-Afrika en het (kern) bewapeningsvraagstuk.

Een derde benadering wil zich midden in de hoofdstroom van de samenleving opstellen. Volgens de aanhangers van deze benadering kan dat alleen wanneer het CDA zich meer als middenpartij opstelt zonder al te veel nadruk op de „C“.

De werkgroep stelt hier tegenover dat een **betekenisvolle** christen-democratische benadering doelbewust kiest om de spanning tussen het politieke handwerk en uitdagende christelijke idealen aan te gaan en vol te houden. De „C“ is geen geleghedengegeven, maar als „uitdaging“, kenmerk van de christen-democratie.

Het rapport staat ook stil bij de vraag wat het verband is tussen de toekomst van het CDA en de toenemende ontkerkelijking. Ook in een tijd waarin mensen op zoek zijn naar een eigen, persoonlijke invulling van het geloof, min of meer onafhankelijk van de kerkelijke geloofsleer en de geloofs-gemeenschap, kan een duidelijk herkenbare christen-democratische benadering weringskracht uitstralen.

Politieke overtuiging

Op basis van de politieke uitgangspunten van het CDA komt de werkgroep tot het volgende „weerwoord“ op het moderne levensgevoel.

– Tegenover de „ik-cultuur“ wordt gesteld: de verantwoordelijkheid als kernbegrip in het mensbeeld van de christen-democratie.

– Tegenover „de politiek als afvalbak“: de politiek zal ruimte moeten bieden voor een zinvolle verantwoordelijkheidsbeleving in de samenleving.

– Tegenover het vluchten in emotie wordt opgemerkt: christen-democratische politiek ontstaat pas dan wanneer politieke overtuiging en politiek engagement toetsstenen zijn voor een zakelijke en rationele analyse van feitelijke (machts)verhoudingen en feitelijke wetmatigheden.

III. Wat verwachten wij van de overheid

Het rapport stelt dat de laatste vijftien à twintig jaren ook vanuit de politieke partijen dikwijls een sfeer is gecreëerd waarbij het afwentelen van maatschappelijke problemen en knelpunten naar de overheid als een vanzelfsprekende methode is aangeprezen. Ook de christen-democratie heeft in het verleden tegen dit afwentelen geen afdoende verweer ontwikkeld, zo stelt de werkgroep. Een christen-democratische benadering terzake de overheid vraagt om de volgende beleidsaccenten.

– Verantwoordelijkheid vraagt een zo volledig mogelijke **confrontatie** van baten en offers, rechten en plichten, ten behoeve van een zinvolle afweging zo dicht mogelijk aansluitend op de dagelijkse leef- en werkweld van mensen.

Deze confrontatie-politiek betekent het scheppen van omstandigheden waardoor mensen en maatschappelijke organisaties zicht kunnen krijgen op hun verantwoordelijkheden voor bijvoorbeeld de werkloosheidsbestrijding en op verplichtingen jegens elkaar.

– De overheid voorkome dat mensen, groepen en volkeren tot oplossingen van de grote knelpunten komen, ten koste van andere mensen, groepen of volkeren. Dat betekent concreet, dat de overheid materiële en immateriële vloeren in de bestaansvoorwaarden moet blijven waarborgen: een minimumloon en sociale uitkeringen; een noodzakelijk gegarandeerd minimumniveau van voorzieningen in de sfeer van de hulpverlening.

– Naar mate het de overheid lukt de samenleving aan te spreken op haar eigen verantwoordelijkheid, zal zij ook met kracht haar gezag kunnen versterken op de terreinen waar uitsluitend de overheid bevoegd is. Wij denken dan met name aan het terrein van onze rechtsorde.

IV. Sleutelthema's van de jaren '80

De politieke overtuiging van het CDA zal zich vooral moeten richten op de belangrijkste sleutelthema's voor de jaren '80. Het rapport formuleert een aantal centrale oriëntatiepunten die richting moeten geven aan een nieuw beleid.

A. Zinvolle arbeid, betaald en onbetaald

Het rapport stelt dat de oorzaken van de huidige werkloosheid niet alleen van sociaal-economische aard zijn. Ook ingrijpende veranderingen in de levensstijl, in de cultuur van onze samenleving zijn mede van invloed geweest op de groei van de werkloosheid. Die sociaal-culturele veranderingen, zoals processen van democratisering, subjectivering en individualisering, krijgen in de gangbare discussie te weinig aandacht.

Gesteld wordt dat volledige werkgelegenheid binnen afzienbare termijn „op de traditionele wijze” niet te realiseren is.

Het rapport formuleert enkele centrale oriëntatiepunten voor een nieuw te ontwikkelen beleid:

1. arbeid behoort bij het mens-zijn. De mens is er niet voor de arbeid, maar de arbeid voor de mens. Dat geldt voor mannen en vrouwen, dat geldt voor betaalde en onbetaalde arbeid.

2. de christen-democratie kan zich niet neerleggen bij een maatschappelijke ontwikkeling, waarbij zinvolle arbeid wordt onthouden aan honderdduizenden mensen zoals thans het geval is. Het is een

politieke opgave de barrières te slechten die mensen verhinderen hun bekwaamheden tot gelding te brengen in betaalde en onbetaalde activiteiten.

3. het politieke optreden zal daarbij moeten aansluiten op en appelleren aan de verantwoordelijkheid van mensen en van maatschappelijke verbanden. Ook in de sociaal-economische vragen derhalve een confrontatiepolitiek: onderlinge verplichtingen in de samenleving organiseren en als overheid garanderen van minimumbestaansvoorzieningen.

Deze benadering betekent het kiezen voor een economisch herstel-beleid, zonder dat dit inhoudt dat gedurende een reeks van jaren honderdduizenden „rustig hun beurt moeten afwachten”. Een economische benadering waarin een sociale dimensie niet herkenbaar is, is even onaanvaardbaar als het omgekeerde: een sociaal beleid dat de economische grondslag aantast.

Dit leidt onder meer tot de navolgende conclusies en aanbevelingen:

– Wat we in de jaren '70 hebben verzuimd, moeten we in de jaren '80 in dubbele mate inhalen. Bestek '81 voorzag in ombuigingen van 10 miljard over vier jaar. Het kabinet-Lubbers buigt in 1983 en in 1984 per jaar 12 à 13 miljard gulden om.

– Teruggang in inkomen en sociale uitkering, het verlagen van collectieve lasten, het terugdringen van het financieringsstekort. Dit beleid, gericht op gezondmaking van de bedrijvigheid in de marktsector, zal voor nog een reeks van jaren nodig zijn.

– Flexibiliteit en mobiliteit zijn daarnaast sleutelbegrippen voor onze aanpak de komende jaren. Ruimte en bewegingsvrijheid voor een her-ontplooiing van het bedrijfsleven en particuliere initiatieven.

– De wetgeving zal gesaneerd moeten worden op die punten die op onverantwoorde wijze de dynamiek in het bedrijfsleven belemmeren.

– De echte sociale minima blijvend beschermen.

– Hervordering van arbeid en een herwaardering van betaalde, onbetaalde vrijwillige en huishoudelijke arbeid.

– Flexibele arbeidsduurverkortingen per jaar en vormen van educatief verlof, en het aanvaarden van inkomensdalingen om dat mogelijk te maken.

– Het selectief bevorderen van – tijdelijk – werk met behoud van uitkeringen in de sfeer van de publieke en maatschappelijke dienstverlening onder voorwaarden.

– Uitdiepen van zeggenschaps- en eigendomsverhoudingen in het bedrijfsleven: besluitvorming over zaken als lonen, investeringen, winst- en werkrelatie en arbeidstijden in hun onderling verband, op het niveau van de onderneming en instelling.

– Geen alomvattende sociale zekerheid

geregeld door de overheid, maar basisvoorzieningen waarboven in de onderneming en op bedrijfstakniveau aanvullingen worden bevorderd.

– Geen inkomensnivellering in de bruto-inkomens meer door de overheid van bovenaf; wel een belastingbeleid dat in de netto-inkomens de sterkste schouders de zwaarste lasten laat dragen.

– Minimumloon en minimum-uitkering zijn jaren geleden afgestemd op één kostwinner die een huishouden van vier personen moest onderhouden. Nu komt er in de huishoudens gemiddeld 1,6 inkomen binnen. Daarom is een gelijke teruggang van deze groepen als de andere inkomensgroepen te verdedigen. Met een uitzondering voor de echte minima; daarvoor zal de christen-democratie blijvend bescherming bieden.

B. Een zorgzame samenleving

Het rapport stelt dat de wijze waarop wij in het algemeen de onderlinge hulpverlening de afgelopen twintig jaar hebben georganiseerd, onvoldoende past bij ons beeld van menselijke waardigheid en menselijke verantwoordelijkheid. Er is te veel georganiseerd en geregeld. Bij de uitwerking van deze paragraaf betoogt het rapport onder meer:

– Het evenwicht tussen professie en vrijwillige hulpverlening, tussen zakelijkheid en bewogenheid is verloren gegaan.

– De professionele hulpverlening heeft zich meer ontwikkeld naar professionele criteria (deskundigheid en efficiency) dan naar criteria gericht op de hulpbehoevende mens.

– De professionele hulpverlening blijft op tal van terreinen nodig, maar kan het vrijwillige onderlinge hulp betonen niet vervangen. Dit vraagt de komende jaren op bepaalde terreinen terugtreden van beroepskrachten en van professionele prestatie en eerherstel voor de vrijwilliger.

– Extra zorg is noodzakelijk om het functioneren van de vrijwilligheid – zowel bestuurlijk als in de uitvoering – in particuliere organisaties te stimuleren.

– Niet de technisch-beroepsmatige criteria van beroepskrachten mogen uitsluitend de richting van de dienstverlening bepalen.

Degenen die ervan afhankelijk zijn behoren daarin een belangrijke rol te spelen.

– De overheid moet een beleid ontwikkelen waarbij in de samenleving zelf zoveel mogelijk – de verantwoordelijkheid voor – de zorg voor elkaar kan worden opgepakt.

Het gaat kortom om een voorwaarden-scheppend maatschappelijk toerusting-beleid; b.v. ouders stimuleren om zelf voor

kinderopvang te zorgen óók als beiden betaalde arbeid verrichten.

– Dit maatschappelijk toerustingsbeleid vraagt ook om financiële prikkels; b.v. financiële tegemoetkoming bij verzorging thuis.

C. Vrede en veiligheid

In de paragraaf „vrede en veiligheid” worden een aantal stellingen geformuleerd als verwoording van het op elkaar betrekken van geloof en politiek op het terrein van de internationale samenwerking.

– Christen-democraten moeten krachtig weerstand bieden tegen protectionisme, tegen nationaal getinte politieke benaderingen waar een internationale aanpak dringend nodig is. Dat geldt ook t.a.v. samenwerking tussen de Europese christen-democratische partijen.

– Nederland behoort ideologisch, in het benadrukken van democratie, pluralisme en mensenrechten, tot het Westen. Er is geen plaats voor neutraliteitspolitiek. Wij hebben ons geëngageerd jegens opvattingen over mens en samenleving die wij willen uitdragen en zodanig verdedigen.

– De NAVO moet in haar optreden herkenbaar blijven als een ingetoomde, niet agressieve, maar wel effectieve verdedigingsorganisatie. Precies gelijke krachtsverhoudingen zijn daarbij niet noodzakelijk. Evenwichtige militaire verhoudingen moeten zorgen voor een geloofwaardige oorlogsvoorkoming.

– De volstrekt uit de hand gelopen bewapeningswedloop dwingt tot de conclusie dat oorlog als middel om onze democratie en rechtsstaat te beschermen is achterhaald.

– Het is onze plicht de behartiging van de mensenrechten en de bevordering van menselijke contacten te blijven nastreven. Doorgaan met „Helsinki” en „Madrid”.

– Er zullen afhankelijkheidsrelaties en onderlinge verlichtingen moeten worden gecreëerd, waarin het vreedzaam naast elkaar bestaan van de verschillende systemen een nieuw elan en structurele verandering kan krijgen.

Het beleid dient zich te richten op het scheppen van vervlechtingen tussen Oost en West op een breed terrein.

Economische samenwerking tussen Oost en West en het gezamenlijk helpen van de arme landen is één van onze belangrijkste opdrachten.

– Het is noodzakelijk op korte termijn de dreiging van een verdere nucleaire wapenwedloop te keren. In het licht van onze opdracht is het onaanvaardbaar dat wij ons zouden neerleggen bij het bezit van en de dreiging met kernwapens. Ze zouden er niet mogen zijn. We moeten er van af.

– Alle nadruk is geboden op onderhandelingen over wederzijdse wapenvermindering,

zoals thans in Genève aan de orde is.

– Een geleidelijke en wederzijdse vermindering – hetgeen beperkte, effectieve, eenzijdige stappen van onze kant niet uitsluit – naar een zo laag mogelijk niveau van de bestaande buiten alle proporties opgevoerde afschrikkingssystemen.

– Nederlands speelruimte in de NAVO is beperkt. De grenzen liggen daar waar een wezenlijke verbreking van de politieke eenheid dreigt. Een verstoring van de interne westerse eenheid zal niet bevorderlijk zijn voor een tegemoetkomende houding van de andere partij aan de onderhandelingstafel.

– Nederland moet op zoek naar nieuwe relaties tussen enerzijds de behoeften van de arme landen en anderzijds de rol die het Westerse bedrijfsleven daarin kan spelen.

– Contacten via missie en zending kunnen meer recht doen aan het gegeven, dat ontwikkeling niet alleen een economische dimensie heeft maar ook een culturele, levensbeschouwelijke en sociale.

– Slechts 6% van de Nederlandse hulp wordt thans via de medefinancieringsorganisaties besteed. Dat percentage zal de komende jaren fors verhoogd moeten worden, in het belang van de effectiviteit van de ontwikkelingssamenwerking.

– Het op korte termijn opnieuw realiseren van 1½% hulpverlening van ons nationale inkomen.

– Dreigende aantasting supra-nationale krachten Europa voorkomen; uitbreiding bevoegdheden Europees Parlement; een Europees beleid dat het nationale beleid vervangt en dus de nationale schatkist ontlast.

V. Tot besluit

Het afrondende „tot besluit” van het rapport van de werkgroep geven wij hierbij letterlijk weer.

„In dit rapport hebben wij willen aangeven waartoe een confrontatie van de politieke uitgangspunten van het CDA met een feitelijke analyse van enkele centrale sleutelthema's van deze jaren '80 in onze opvatting leidt.

Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij: dat zal de komende jaren de inzet van de christen-democratie zijn. Geen afbraak van onderlinge hulp of van een sociaal beleid, maar juist een versterking daarvan door een andere vormgeving: minder verstatelijkt en gebureaucratiseerd. Met minder geld ook, maar met meer hart voor de zaak.

De menswaardigheid dreigt verloren te gaan temidden van alle goed bedoelde, centrale, geprofessionaliseerde bijstand en regelingen.

Als de analyse van de huidige crisis ons brengt bij de „ik cultuur” en de „politiek als

afvalbak” dan zal het beleid ook dieper moeten wortelen dan een louter cijfermatige benadering in termen van terugdringing van het financieringstekort. Dit enorme tekort is immers „slechts” de resultante van een uit het evenwicht geraakte samenleving, die de overheid heeft opgezadeld met problemen waar zij zelf geen raad mee weet.

De strijd moet derhalve geleverd worden op een dieperliggend niveau: het gaat om verwachtingen en opvattingen over menselijke en maatschappelijke verantwoordelijkheden, over de taak van de overheid. Er is een samenhang tussen de financieel-economische cijfers en sociaal-culturele ontwikkelingen, die te lang is veronachtzaamd.

Onze benadering betekent niet een keus voor een over de gehele linie terugtrekkende overheid; wel één van **toerusting** van mensen en groepen in de samenleving (he-scheppen van verplichtingen) en van **vloeren garanderen**.

De crisis in onze samenleving komt hard aan en kan ons somber stemmen. Maar de crisis maakt ook de scheefgroei van de afgelopen jaren zichtbaar en kan ons aanzetten, dwars door de crisisverschijnselen heen, weer een nieuw perspectief te ontwikkelen. Er is voor de christen-democratie en stellig ook voor de christelijke sociale en maatschappelijke beweging werk aan de winkel. De verzorgingsmaatschappij komt immers niet vanzelf. Wij moeten aan de slag.”